

Ingrida Unikaitė-Jakuntavičienė, Sima Rakutienė

Politikos mokslų rašto darbų rengimas

Mokomoji knyga

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS
POLITOLOGIJOS KATEDRA

Ingrida Unikaitė-Jakuntavičienė, Sima Rakutienė

Politikos mokslų rašto darbų rengimas

Mokomoji knyga

Kaunas, 2015

Apsvarstyta ir rekomenduota išleisti Vytauto Didžiojo universiteto, Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Politologijos katedros posėdyje 2015-03-16 (protokolo Nr. 3), Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto tarybos posėdyje 2015-03-24 (protokolo Nr. 73).

Recenzentai:

Dr. Danutė Stakeliūnaitė (Vytauto Didžiojo universitetas)

Dr. Giedrius Česnakas (Vytauto Didžiojo universitetas)

ISBN 978-609-467-165-4 (internetinis)

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2015
© Ingrida Unikaitė-Jakuntavičienė, 2015
© Sima Rakutienė, 2015

TURINYS

IŽANGA	4
1. POLITIKOS MOKSLŲ RAŠTO DARBŲ TIPAI IR ŠIŲ DARBŲ RENGIMAS	6
1.1. Studijų dalykų rašto darbai: referatas ir esė	6
1.2. Kursinio ir tiriamojo darbo rengimas	9
1.3. Bakalauro ir magistro baigiamasis darbas: rašymas, vertinimas ir gynimas	10
2. POLITIKOS MOKSLŲ TYRIMŲ TEORIJS: KOKIĄ TEORIJĄ PASIRINKTI?	20
2.1. Viešosios politikos, institucijų ir politinės elgsenos teorijos	22
2.2. Tarptautinių santykių teorijos	29
2.3. Europos integracijos teorijos	37
3. TYRIMO MODELIAI	45
4. TYRIMO STRATEGIJOS IR METODAI	51
4.1. Empirinio tyrimo strategijos ir metodai	52
4.2. Teoriniai mokslinės analizės metodai	60
5. BAIGIAMOJO DARBO STRUKTŪRA	63
5.1. Antraštinio lapo, turinio, santraukos ir santrumpų sąrašo rengimas	64
5.2. Darbo įvadas ir jo struktūra	68
5.3. Pagrindinės (tiriamosios) darbo dalies rašymas	75
5.4. Išvadų formulavimas	77
5.5. Literatūros ir šaltinių sąrašo bei priedų rengimas	78
6. BENDRIEJI BAIGIAMŲJŲ DARBŲ RENGIMO REIKALAVIMAI	81
6.1. Baigiamųjų darbų proporcija, apimtis ir apipavidalinimas	81
6.2. Baigiamųjų darbų literatūros ir šaltinių pristatymas	83
6.3. Rašto darbų nuorodų ir citavimo taisyklės	91
6.4. Rašto darbų mokslinės etikos taisyklės	97
6.5. Rašto darbų kalba	99
BAIGIAMASIS ŽODIS	101
LITERATŪRA IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	103
PRIEDAI	108
1 priedas. Rašto darbų (referato, kursinio, bakalauro ir magistro darbų) antraštinių lapų pavyzdžiai	108
2 priedas. Rašto darbo turinio pavyzdys	113
3 priedas. Rašto darbo literatūros ir šaltinių sąrašo pavyzdys	114
4 priedas. Lentelės, grafikai ir schemas	117
5 priedas. Lentelių ir grafikų sąrašas	120

IŽANGA

Bakalauro ir magistro studijų metais kiekvienam politikos mokslų studentui tenka rašyti daug įvairių rašto darbų: referatų, esė, projektų, tiriamųjų, kursinių ir kitų. Universitete sukauptas žinias ir rašto darbų rašymo įgūdžius studentai geriausiai parodo rašydami baigiamuosius bakalauro ir magistro darbus. Pedagoginė darbo praktika rodo, kad studentai mokosi rašyti rašto darbus visą studijų laikotarpį. Šiame mokymosi ir įgūdžių įgijimo procese studentams nuolatos iškyla daugybė klausimų, susijusių tiek su pačiu rašto darbo, įskaitant bakalauro bei magistro baigiamuosius darbus, rašymu, tiek su jo pristatymu: nuo ko pradėti? Kaip sudaryti tyrimo planą? Kokios turėtų būti pagrindinės struktūrinės darbo dalys? Apie ką tose dalyse reikėtų rašyti? Kaip cituoti referuojamus autorius? Kokius empirinius tyrimo metodus taikyti? Kaip surašyti naudotą literatūrą? Tikimės, kad ši mokomoji knyga padės atsakyti į paminėtus ir kitus klausimus, išskylančius rašant įvairius rašto ir baigiamuosius darbus, ir bus naudinga pagalbininkė kiekvienam politikos mokslų studentui – tiek pradedančiam, tiek baigiančiam studijuoti.

Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Politikos mokslų ir diplomatinės fakulteto (PMDF) Politikos mokslų krypties bakalauro studijų bei Šiuolaikinės Europos politikos magistro studijų programose numatyta, kad studijų metu studentai turi rašyti pasirinktų politikos mokslo sričių trijų pagrindinių rašto darbų grupių darbus: 1) *referatus ir esė* (nedidelės apimties rašto darbai), rašomus studijuojant atskirus studijų programos dalykus; 2) *kursinius arba tiriamuosius darbus*, rašomus paskutiniaisiais bakalauro studijų metais; 3) *bakalauro darbus*, rašomus ketvirtaisiais bakalauro studijų metais pavasario semestre, arba *magistro darbus*, rašomus trečiajame magistro studijų semestre. Kiekvienai rašto darbų grupei yra keliami tiek bendrieji, tiek specialieji metodiniai bei apipavidalinimo reikalavimai. Bendroji Universiteto baigiamųjų darbų rengimo tvarka yra nustatyta 2008 m. vasario 6 d. VDU studijų prorektorius išsakyme dėl baigiamųjų darbų rengimo bendrosios tvarkos (Nr. 74a). Specialieji

reikalavimai paprastai yra susiję su studijuojamais mokslais ir jų specifika. Politikos mokslų specialieji reikalavimai ir patarimai studentams, rašantiems įvairių rūšių politikos mokslų rašto darbus, buvo pateikti prieš penkerius metus išleistoje vienos iš šio leidinio autorių mokomojoje knygoje¹. Tačiau pastebėta, kad studentams vis dar iškyla tam tikrų klausimų ir neaiškumų, tad nutarta sudaryti naują mokomąją knygą, skirtą tiek bakalauro, tiek magistro studijų studentams, kurioje būtų atnaujinta ankstesnioji medžiaga bei pateikta naujos papildomos informacijos bei patarimų, o medžiaga būtų susieta su šiuo metu aktualiais problemineis klausimais. Taigi ši mokomoji knyga yra tarsi antrasis papildytas 2009 m. išleistos metodinės priemonės leidimas.

Mokomąją knygą sudaro šešios pagrindinės dalys. Pirmojoje dalyje aptariamas baigiamųjų darbų rašymo procesas, jų vertinimo ir gynimo procedūra. Tolesnėse dalyse nagrinėjamas tyrimo planavimas, teorijų ir metodų pasirinkimas. Antrojoje dalyje apžvelgiamos svarbiausios politikos mokslų tyrimo priegios. Trečiojoje dalyje pristatomi pagrindiniai tyrimo modeliai, o ketvirtojoje – išsamiai aptariami pagrindiniai politikos mokslų tyrimuose taikomi empiriniai tyrimo metodai. Penktojoje dalyje nurodoma bendroji rašto darbų struktūra, detaliam aptariami esminiai kiekvienai struktūrinei daliai būdingi dalykai bei keliami reikalavimai. Šeštojoje dalyje pateikiami bendrieji rašto darbų rengimo reikalavimai, pagrindinis dėmesys sutelkiamas į literatūrą ir šaltinių sąrašo sudarymą, literatūros citavimo taisykles bei formatavimą. Knygos pabaigoje, priedų skyriuje, galima rasti įvairių pavyzdžių. Visoms dalims būdinga tokia sandara: pirmiausia pateikiama įvairios medžiagos, iliustruojamos pavyzdžiais ir schemomis, su kuria būtina susipažinti prieš pradėdant rašyti rašto darbą; toliau pateikiama patarimų; skyrių gale parašyta savi-kontrolės klausimų, užduočių ir rekomenduojama literatūra.

¹ Unikaitė-Jakuntavičienė, I. *Politikos mokslų krypties studentų rašto darbų rašymas ir pristatymas*. Mokomoji metodinių nurodymų knyga. Kaunas: VDU leidykla, 2009.

1. POLITIKOS MOKSLŲ RAŠTO DARBŲ TIPAI IR ŠIŲ DARBŲ RENGIMAS

Kaip jau buvo paminėta įžangoje, politikos mokslų įvairių studijų programų studentai studijų metu turi parengti įvairių rašto darbų. Šio skyriaus poskyriuose trumpai apibūdinami rašto darbų tipai, nurodoma jų specifika ir pateikiami pagrindiniai reikalavimai bei patarimai, susiję su rašto darbų rengimo procesu. Visų pirma, trumpai aptariami konkrečioms studijų dalykams rengiami rašto, kursiniai ir tiriamieji darbai, o pabaigoje išsamiai pristatoma baigiamųjų bakalauro ir magistro darbų rengimo tvarka.

1.1. STUDIJŲ DALYKŲ RAŠTO DARBAI: REFERATAS IR ESĖ

Įvairaus pobūdžio tekstai, kurie rengiami studijuojant atskirus studijų dalykus, yra vadinami rašto darbais. Pagal rašymo specifiką jie yra skirstomi į tipus: referatus, esė, projektus ir kt. Vieni dažniausių rašto darbų, kuriuos tenka rengti studentams, yra referatai ir esė.

Referatas – svarbiausių rašomos temos aspektu vieno ar kelių autorių citatų santrauka ir loginis jų išdėstymas.

Referatai rašomi laikantis bendrųjų rašto darbams keliamų reikalavimų. Tai – mažiausios apimties rašto darbas. Referato įvertinimas sudaro reikšmingą kaupiamąjo balo dalį (10–25 proc.). A. Juškos ir V. Kunčinsko metodiniuose patarimuose² teigiama, kad nedidelės apimties rašto darbą vertėtų suskirstyti į ne daugiau kaip du ar tris skyrius, neskaitant įvado ir išvadų.

² Žr. Juška, A.; Kučinskas, V. *Metodiniai patarimai, rašantiems kursinius, diplominius, magistro baigiamuosius darbus ir daktaro disertacijas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998.

Studentas, rašydamas referatą I ar II kurse, turi įgyti pirminių kompiliacijos, parafrazės ir referavimo įgūdžių, išmokti nuosekliai dėstyti savo moksliskai pagrįstą nuomonę ir medžiagą.

Kompiliacija – nuoseklus ir logiškas bibliografinės (kelių autorių), taip pat šaltinių medžiagos pateikimas pagal pasirinktos temos pobūdį ir objektą.

Parafrazė – tai nuo teksto pernelyg nenutolstanti kito autoriaus darbo apžvalga, rašoma papunkčiui, ta pačia eilės tvarka. Jos gali prireikti aprašant darbo šaltinius. Parafrazėje turi būti pateiktas bendras vaizdas, ja neturi būti daroma atranka kaip referavimo atveju.³

Anot L. Rieneckerio ir P. S. Jørgenseno, referate užtenka svarstyti disciplinos teorijas, apie jas turėti eksperto žinių⁴, jas, pasak Paulo Ramsdeno, suprasti⁵, o tyrimas ar studentų savarankiškai surinktų duomenų naudojimas referate – dar vis dėlto antraeilis, pasirenkamas dalykas.⁶ Pageidautina referate studento *ginamą* interpretaciją susieti su kitomis galimomis interpretacijomis. Pavyzdžiui, jei studentas rašo referatą „Tarptautinės sistemos poliariškumo problema“, kuriame gina bepolę tarptautinės sistemos valdymo formą (globalinį valdymą), svarstydamas tai pagrindžiančias teorijas, jis gali palyginti globalinio valdymo teorijas su teorijomis, kurios pagrindžia vienpolę, dvipolę ar daugiapolę tarptautinę sistemą.

Labai svarbu nerašyti visko, ką referato autorius žino pasirinkta tema ar apie jau suformuluotą problemą. Šiuo aspektu universitetinis referatas iš esmės skiriasi nuo mokyklinio referato: pastarajame galima rasti visą moksleivio surinktą medžiagą pasirinkta tema. Pavyzdžiui, *moksleivio* darbe „Lietuvos liberalų sąjūdis“ pateikiama lentelių, kuriose atsispindi partijos vadovybės, narių skaičiaus raida, laimėtų mandatų skaičius per

³ Plačiau apie tai žr. Rienecker, L.; Jørgensen, P. S. *Kaip rašyti mokslinį darbą*. Vilnius: Aidai, 2003. P. 30–31.

⁴ Remiantis P. Ramsdeno koncepcija, suprasti teoriją ar kitas žinias reiškia sukurti savo interpretuojamų sąvokų, teorijų, modelių prasmę, vadovaujantis tomis žiniomis suvokti tikrovę, t. y. gebėti tas žinias pritaikyti. Plačiau žr. Ramsden, P. *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*. Vilnius: Aidai, 2000.

⁵ Žr. Rienecker, L.; Jørgensen, P. S. Op. cit. P. 26.

⁶ Žr. Juška, A.; Kučinskas, V. Op. cit. P. 9.

įvairių lygmenų rinkimus, atpasakojami partijos programų teiginiai, liudijantys jos ideologinį priklausomumą ir pan. *Universiteto studento referato* tema apie panašią problematiką galėtų būti „Lietuvos liberalų sąjūdžio partinės vadovybės ir parlamentarų santykio raida“.

Pradedant nuo III kurso, referatui būtina sąlyga yra pateikti analizuojamų mokslinių darbų (iš esmės teorijų) naują interpretaciją ar bent pačios tų darbų (teorijų) koncepcijos naują interpretaciją. Originalumas nėra būtinas referato bruožas.

Nagrinėjant pasirinktą klausimą privalu remtis kitų autorių tyrimais. Jie ypač svarbūs, norint pagrįsti savo darbo teorinę kompetenciją, apginti savo išvadas. Vis dėlto būtinas saikas. Kitaip tariant, citatos negali nustelbti paties referato autoriaus.⁷

Kitas mažos apimties rašto darbas, kurį itin dažnai tenka rašyti studentams, yra esė. Kaip apibrėžiama Dabartinės lietuvių kalbos žodyne, „esė – įvairios tematikos kūriny (ppr. straipsnis), kuriam būdingas mokslinio, publicistinio ir meninio stiliaus elementų jungimas“⁸. Esė žanro kilmė siejama su prancūzų rašytojo Michelio de Montaigne’io 1580 m. parašyta knyga „Esė“, kurioje buvo pateikta perskaitytų knygų apmąstymų ir įvairių asmeninių pastabų.⁹ Nuo to laiko esė ir būna įvardijami įvairūs rašto darbai, kuriuose išsakomi paties autoriaus įvairių reiškinių, problemų, įvykių apmąstymai, derinant įvairių rašymo stilių elementus. Pagal funkcinių stilių išskiriami trys pagrindiniai esė tipai – meninis, publicistinis ir mokslinis.

Studijų procese naudojama mokslinė esė, kuri gali būti apibrėžiama kaip „struktūriškas ir nuoseklus, lengvai skaitomas nedidelės apimties polemėnis samprotaujamojo pobūdžio rašto darbas“¹⁰. Rengiant mokslinę esė, paprastai reikalaujama, kad *autorius diskutuotų su kitų autorių darbais*, argumentuotai sutiktų ar nesutiktų su tų autorių mintimis, požiūriais ir teorijomis.

Dažniausiai parašyti esė studentams paskiriama tuomet, kai norima patikrinti, kiek jie yra susipažinę su tam tikra *viena problema* ir ar geba

⁷ Žr. Rienecker, L.; Jørgensen, P. S. Op. cit. P. 43.

⁸ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt/search>.

⁹ Žr. de Montaigne, M. *Esė*. Vilnius: Tyto alba, 2011.

¹⁰ Kasnauskienė, G. *Kaip parašyti gerą esė?* Vilnius: VU, TVM, 2012. P. 3. Prieiga per internetą: http://www.tvm.vu.lt/repository/Ese_%20galutinis_10-01.pdf. Žiūrėta: 2015 02 10.

nuosekliai, pagrįsdami savo mintis reikiamais argumentais, išdėstyti kritišką problemos ar mokslinių tyrimų bei teorijų vertinimą. Pats svarbiausias esė tikslas yra ne pateikti vieną teisingą atsakymą, o gebėti išsamiai, logiškai ir struktūruotai atsakyti į *vieną klausimą*, pateikiant įvairių požiūrių į nagrinėjamą problemą ar reiškinių, jų vertinimų ir savo poziciją.

Nors esė apibūdinama kaip laisvos kompozicijos rašto darbas, jai yra privalomi tam tikri struktūriniai elementai: įvadinė dalis, pagrindinė dalis ir apibendrinamoji dalis arba išvados. Prisimintina, kad esė žanrui būdingas prasminis vientisumas, tad privalu išlaikyti tam tikrą dermę tarp teiginių ir jų pagrindimo.

Mokslinės esė apimtis įvairuoja. Dėstytojai paprastai nustato jos apimtį pagal užduoties tikslą. Dažniausiai esė būna 3–8 puslapių.

1.2. KURSINIO IR TIRIAMOJO DARBŲ RENGIMAS

Kursinis darbas yra pirmasis rimtas studento įgūdžių patikrinimo ir ugdymo žingsnis. Kursiniams darbams yra keliami aukštesni reikalavimai negu referatams ar esė, tačiau originalumas nėra būtinas. Kursinių ir tiriamųjų darbų temas studentai pasirenka semestro pradžioje. Jų pasiūlo katedros dėstytojai, arba, pasikonsultavęs su dėstytoju, savo temą gali pasiūlyti pats studentas. Bakalauro kursiniame darbe pakanka nuosekliai kompiliuoti tyrimui atrinktą medžiagą. Magistranto kursinis arba tiriamasis darbas turi būti grindžiamas studento savarankiškai surinktais naujais duomenimis, jų apdorojimu, analize (taikoma empiriniam kursiniam darbui) arba jame turi būti ne tik pateikta nauja teorijų interpretacija, bet ir papildyta teorija (taikoma teoriniam kursiniam darbui).

Rašant kursinį darbą, studentui privalu daugiau konsultuotis su dėstytoju, aptariant darbo planą, vėliau – išskylandčias tyrimo problemas. Pas darbo vadovą pasikonsultuoti būtina ateiti bent tris kartus.

Rengiant kursinį ar tiriamąjį darbą reikėtų vadovautis tais pačiais patarimais ir laikytis tos pačios rengimo tvarkos, kuri būdinga baigiamiesiems darbams. Skiriasi tik pačių darbų apimtis – per pusę mažesnė (tikslėni apimtys reikalavimai pateikiami prie bendrųjų rašto darbų

rengimo reikalavimų). Kursiniam darbui parašyti būtina remtis 15–30 (magistrantams – nuo 20) autorių teoriniais ar empiriniais tekstais, pageidautina, kad studentas susipažintų su tai temai atskleisti svarbiais mokslo šaltiniais. Kadangi kursinis darbas yra didesnis negu referatas, tikslinga medžiagą pateikti 3 ar 4 skyriuose, neskaitant įvado ir išvadų. Kursinis darbas privalo būti apipavidalintas remiantis bendraisiais rašto darbų rengimo reikalavimais. Kursiniame darbe studentas jau gali pateikti ir darbo priedų, iliustracinės medžiagos.

1.3. BAKALAURO IR MAGISTRO BAIGIAMIEJI DARBAI: RAŠYMAS, VERTINIMAS IR GYNIMAS

Parengti ir apginti bakalauro ir magistro darbus privaloma kiekvienam VDU politikos mokslų studentui, siekiančiam arba politikos mokslų bakalauro, arba politikos mokslų magistro laipsnio. Baigiamasis darbas rengiamas ir apginamas paskutiniajame politikos mokslų bakalauro ir magistro studijų programos semestre. Baigiamąjį darbą turi teisę ginti tik tie studentai, kurie išklausė ir išlaikė visus privalomuosius studijų programos kursus ir surinko reikiamą kreditų skaičių. VDU studijų reguliamine apibrėžiama:

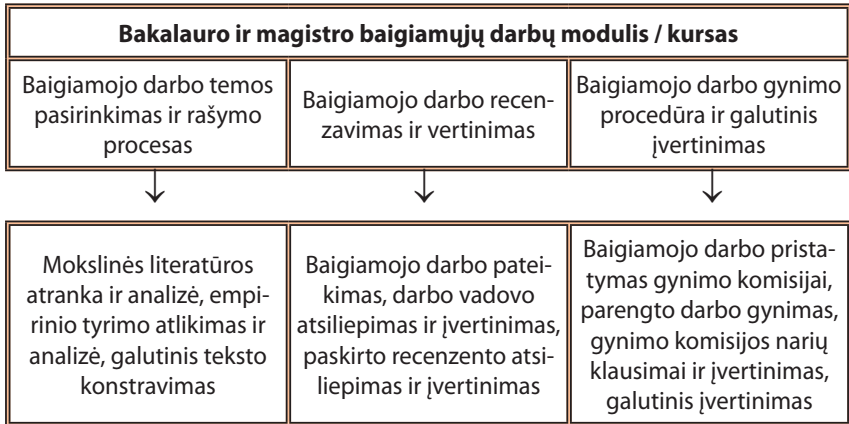
3.14.1. Baigiamasis darbas (baigiamasis meno projektas) – savarankiškas mokslinio tiriamojo, meninio arba projektinio pobūdžio studento darbas, atliekamas studijų programos pabaigoje ir skirtas analitinėms, tiramosioms, meninėms ir kitoms kompetencijoms įgyti. Ginti baigiamąjį darbą studentas gali visiškai įvykdęs privalomąją studijų programą.¹¹

Vytauto Didžiojo universitete baigiamojo darbo modulis / kursas yra skirstomas į keletą etapų (žr. 1 schemą).

Šiame skyriuje aptariami baigiamojo darbo rašymo proceso etapai, išskiriami aktualiausi aspektai bei pateikiama studentams patarimų, kaip reikėtų elgtis kiekviename iš etapų, siekiant geresnių rezultatų.

¹¹ Vytauto Didžiojo universitetas. *Studijų reguliaminas*. Patvirtintas VDU Senato posėdyje 2013 03 27. Kaunas, 2013. P. 18.

I schema. Baigiamojo darbo modulio struktūra

1.3.1. Baigiamojo darbo temos pasirinkimas ir rašymo procesas

Pirmiausia studentai turi iki nustatytos datos pasirinkti ir Politologijos katedros administracijai pateikti bakalauro / magistro darbo temą. Jie baigiamojo darbo temą ir konkrečią temos formuluotę paprastai suderina su bakalauro / magistro darbo vadovu. Studentai skatinami atsakingai apsvarstyti, konsultuotis su dėstytojais ir pasirinkti juos dominančią bei aktualią temą. Dažnai studentai pasirenka temą, kuria jau turi tam tikrą mokslinį įdirbį, yra parengę kursinį ar tiriamąjį darbą. Vėliau studentų pasirinktos ir suformuluotos temos yra vertinamos ir galutinai patvirtinamos Politologijos katedros posėdyje.

Renkantis temą atkreiptinas dėmesys į šiuos mokomosios knygos autorių patarimus:

1) Rinkitės tokią temą, kuri iš tikrųjų jus domina, kuria norite daugiau sužinoti, kurios ekspertu ruošiatės tapti. Jei rašys susidomėjęs autorius, didesnė tikimybė, kad jis sugebės sudominti pasirinkta tema ir skaitytoją. Susidomėjęs skaitytojas yra geriau nei nuobodžiaujantis, nes jis padeda darbo autoriui pamatyti darbo privalumus ir trūkumus, jam kyla klausimų ir minčių.

2) Venkite temų, kurias labai plačiai analizavo kiti studentai ar mokslininkai, nors jos ir atrodo labai patrauklios. Gali nutikti taip, kad rašydami

suvoksite, jog negalite pasakyti nieko nauja, pastebėsite, jog noromis ar nenoromis pradodate kartoti kitų autorių mintis.

3) Nebijokite dėl temos pasirinkimo ir formuluotės konsultuotis su dėstytojais – jie gali jums kvalifikuotai patarti dėl temos tinkamumo tam tikro lygmens (kursiniam, bakalauro, magistro) rašto darbui.

Po temos pasirinkimo etapo prasideda baigiamojo darbo rašymo procesas, kuris vyksta studentui intensyviai bendradarbiaujant su bakalauro / magistro darbo vadovu. Kiekvienas studentas, rašydamas bakalauro / magistro darbą, privalo reguliariai, pagal nusistatytą grafiką, konsultuotis su pasirinktu baigiamojo darbo vadovu. Politologijos katedra paprastai nustato konkrečias datas, kada privaloma pateikti darbo vadovui ir katedrai tarpinį ir galutinį baigiamojo darbo tekstus. Po šio etapo pereinama prie baigiamojo bakalauro / magistro darbo vertinimo ir gynimo procedūrų.

Į bakalauro darbo rašymo procesą įeina kūrybinio ir techninio darbo elementų. Kiekvienas studentas pirmiausia turi pagal pasirinktą bakalauro / magistro darbo temą ieškoti atitinkamos mokslinės literatūros. Naujausios ir aukščiausio lygio mokslinės literatūros pristatymas ir analizė yra itin svarbus bakalauro / magistro darbo kokybinis kriterijus. Mokslinės literatūros analizė padeda išskirti, nustatyti ir apibrėžti darbo naujumą, originalumą, iš dalies – aktualumą. Kiekvienas bakalaurlantis / magistrantas savo darbe turi gebėti nustatyti ir apibrėžti analizuojamos temos, atlikto tyrimo vietą Lietuvos mokslinių darbų kontekste, žinoti žymiausias tos srities užsienio mokslininkus ir tyrėjus, apibūdinti

2 schema. Baigiamojo darbo rašymo proceso etapai

Baigiamojo darbo rašymo procesas			
Mokslinės literatūros paieška, atranka ir analizė	Teorinės priegigos, teorinio modelio pasirinkimas ir analizė	Empirinio tyrimo metodų pasirinkimas, tyrimo atlikimas ir gautų duomenų apdorojimas	Bakalauro / magistro darbo teksto rašymas Teorinės ir empirinės darbo dalies analizė, konceptualizacija

savo darbo įnašą ar išskirti sąsajas su tos konkrečios srities ar tematikos mokslo lauko darbais.

Remdamiesi VDU studijų reguliaminu, studentai baigiamuosius darbus įprastai rašo lietuvių kalba, tačiau yra atvejų, kai darbą rekomenduojama rašyti užsienio kalba.

3.6.3. Baigiamieji darbai rašomi lietuvių kalba. Kitomis kalbomis galima rašyti tais atvejais, kai to reikalauja studijų programa. Fakulteto dekanas savo potvarkiu gali suteikti išimtį, kai darbą tikslinga rašyti užsienio kalba (studentas rengė darbą užsienio aukštojoje mokykloje, jo vadovas buvo užsienio dėstytojas, visi gynimo komisijos nariai gerai supranta užsienio kalbą ir pan.).¹²

1.3.2. Mokslinės informacijos paieška ir atranka

Janet M. Ruane teigimu, „Mes gyvename visuomenėje, kurioje dominuoja informacija. Kiekvieną dieną, norime mes to ar ne, esame apipilti faktais, skaičiais, naujienomis ir nuomonėmis, esame susieti su nesuskaičiuojamais informacijos šaltiniais apie mūsų vietinę bendruomenę, mūsų visuomenę, mūsų pasaulį“¹³. Taigi, susiduriant su didžiuliu informacijos kiekiu, itin svarbu tampa išmokti iš tos informacijos atsirinkti naudingų, vertingų ir patikimų šaltinių, leidžiančių susidaryti aiškų ir objektyvų dominančios problemos ar klausimo vaizdą. Tai nėra paprasta užduotis.

Vertingos mokslinės literatūros ir informacijos galima rasti specialiose vietose, kuriose kaupiama ir saugoma informacija ir duomenys. Jos galima rasti ir bibliotekose, ir interneto duomenų bazėse. Naujausi moksliniai tyrimai paprastai yra publikuojami periodiniuose recenzuojamuose mokslo žurnaluose. Dauguma šiuolaikinių mokslo žurnalų yra referuojami interneto duomenų bazėse, tad juos lengva pasiekti kiekvienam vartotojui. Nors studentai dažniausiai mokslinės literatūros pradeda ieškoti *google.com*, rekomenduojama tai daryti recenzuojamuose periodiniuose užsienio ir Lietuvos mokslinės informacijos žurnaluose, duomenų bazėse.

¹² Vytauto Didžiojo universitetas. *Studijų reguliaminas*. Patvirtintas VDU Senato posėdyje 2013 03 27. Kaunas, 2013. P. 10.

¹³ Ruane, J. M. *Essentials of Research Methods. A Guide to Social Science Research*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005. P. 1.

Paiešką galima pradėti nuo VDU testuojamų ir licencijuojamų duomenų bazių (<http://biblioteka.vdu.lt/>), kurios yra prieinamos internetu kiekvienam VDU studentui, registruojantis su bibliotekos prisijungimo duomenimis (visa informacija apie prisijungimą detalai surašyta bibliotekos interneto svetainėje). Kaip naudotis šiomis duomenų bazėmis, gali paaikškinti dėstytojai, darbo vadovas arba bibliotekos Vaclovo Biržiškos skaityklos darbuotojai. Patartina išsiaiškinti žymiausius pasirinktos jūsų politikos sferos (politikos mokslų, tarptautinių santykių, Europos studijų ar konkrečios specializuotos srities, pavyzdžiui, švietimo politikos, socialinės politikos ir kt.) mokslo žurnalus, leidžiamus Lietuvoje ir užsienyje. Paieška mokslo informacijos duomenų bazėse atliekama pagal reikšmius žodžius.

Lietuvoje žinomi politologijos srities žurnalai yra „Politologija“¹⁴, „Viešojo politika ir administravimas“¹⁵, „Lithuanian Foreign Policy Review“¹⁶, „Lietuvos metinė strateginė apžvalga“¹⁷, „Baltic Journal of Law and Politics“¹⁸, „Regioninės studijos“¹⁹, „Politikos mokslų almanachas“²⁰, „Socialiniai mokslai“²¹. Daugiau Lietuvoje leidžiamų mokslo žurnalų galima rasti Lietuvos universitetų interneto svetainėse. Lietuvos duomenų bazės, kuriose galima rasti vertingos informacijos, yra „Lithuanistika“ (<http://www.minfolit.lt/>), „Lidata“ (<http://www.lidata.eu/>), „eLaba“ (<http://www.elaba.lt/>). Studentams, kurie savo tyrimo objektu pasirenka užsienio valstybės politinės situacijos analizę, reikšmingas informacijos šaltinis gali būti tarptautinės organizacijos, atliekančios visame pasaulyje

¹⁴ Vilniaus universiteto Politikos mokslų ir tarptautinių santykių instituto leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/index.php?id=40>.

¹⁵ Kauno technologijos universiteto kartu su Mykolo Romerio universitetu leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/meniu.asp>.

¹⁶ VU TSPMI kartu su LR užsienio reikalų ministerija leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://www.lfpr.lt/>.

¹⁷ Lietuvos karo akademijos kartu su VU TSPMI ir VDU PMDF leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/index.php/lt/148423/>.

¹⁸ Vytauto Didžiojo universiteto leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://versita.com/bjp/>.

¹⁹ Vytauto Didžiojo universiteto leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://biblioteka.vdu.lt/ml-rst.htm>.

²⁰ Vytauto Didžiojo universiteto leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://biblioteka.vdu.lt/ml-pma.htm>.

²¹ Kauno technologijos universiteto leidžiamas žurnalas. Prieiga per internetą: <http://www.socmokslai.ktu.lt/>.

pripažįstamus empirinius tyrimus, tokius kaip „Freedom House“ (<http://www.freedomhouse.org/>), „Transparency International“ (<http://www.transparency.org/>) kasmetiniai tyrimai. Mokslinės literatūros atranka gali būti varginantis procesas, nes šiuolaikinėje informacijos visuomenėje sudėtingiau ne surasti informacijos, bet pasirinkti tinkamos. Atliekant mokslinės literatūros atranką, vertėtų susitelkti tik į tuos mokslo darbus, kurie yra tiesiogiai susiję su darbo objektu ir tematika. Reikėtų turėti omenyje, kad aukščiausio lygio ir naujausios tinkamos mokslinės literatūros atranka yra vienas svarbiausių žingsnių rengiant kokybišką darbą.

Atsirinktos mokslinės literatūros skaitymas ir analizė padeda ne tik suvokti naujausias tyrimų konkrečiuose mokslo laukuose kryptis ar išskiriamą problematiką, bet ir pasirinkti tinkamą teoriją ar tyrimo metodus.

1.3.3. Teorinės prieigos ir empirinio tyrimo metodų pasirinkimas

Tam tikros teorinės prieigos ar konkretaus teorinio modelio pasirinkimas paprastai laikomas svarbia baigiamojo darbo dalimi, tad studentui rekomenduojama pasirinkti konkrečią teoriją. Vis dėlto ne visuose tyrimuose įmanomas teorinis modeliavimas. Užtuot pasirinkęs konkrečią teoriją, studentas gali išsamiai išanalizuoti dokumentus ar naujausią mokslinę literatūrą.

Teorinis modelis padeda surasti, išskirti ir pasirinkti sąvokas bei analitinius kriterijus, pagal kuriuos vėliau atliekamas konkretus empirinis tyrimas. Teorinė prieiga taip pat suteikia instrumentų pasirinkti konkrečius empirinio tyrimo metodus, konceptualizuoti empirinio tyrimo analizę. Renkantis teorinę perspektyvą ar teorinį modelį, rekomenduojama pagrįsti jo pasirinkimo ir pritaikymo priežastis.

Nuo pasirinktos teorijos paprastai priklauso empirinio tyrimo metodų atranka. Dažniausiai teorijos ir empirinio tyrimo metodų pasirinkimą nulemia studento ir jo darbo vadovo diskusijos. Studentams rekomenduojama, prieš atliekant empirinį tyrimą, suderinti jo strategiją su darbo vadovu. Dažniausiai studentai atlieka kokybinius tyrimus, interviu, elektroninę apklausą, turinio, dokumentų, politikų kalbų analizę. Daugiau apie tyrimų metodus rašoma kitose šios mokomosios knygos dalyse.

1.3.4. Baigiamoją darbo teksto parengimas

Paskutinis bakalauro / magistro darbo rašymo proceso etapas – galutinis teksto parengimas. Kiekvienas studentas turi žinoti privalomąsias bakalauro / magistro darbo dalis (jos išskiriamos šioje mokomojoje knygoje). Vienas svarbiausių baigiamoją darbo kokybės rodiklių yra aiškus darbo konceptualizavimas, darbe turi būti aiškiai susieta darbo tema, iškeltas tikslas ir uždaviniai, išvadosse įvardyta, ar buvo pasiektas užsibrėžtas tikslas ir uždaviniai, taip pat parodytas ryšys tarp visų darbo struktūrinių dalių, aiškiai struktūruotas tekstas. Dažniausiai geriausių darbų parašo tie studentai, kurie geba aiškiai susieti pasirinktą teoriją su atlikto empirinio tyrimo analize, – taip būna pateikiama teorinė refleksija empirinėje tyrimo dalyje. Be to, labai svarbu, kad darbo tekstas atitiktų mokslinio teksto reikalavimus. Turi būti tvarkingai, pagal reikalavimus pateiktos citatos ir nuorodos, argumentuotai ir pagrįstai išreikšta nuomonė, aiškiai atskirtos teksto autoriaus / studento mintys ir pozicija nuo cituojamų šaltinių (detaliau apie šiuos reikalavimus rašoma kituose skyriuose).

1.3.5. Baigiamoją darbo vertinimas ir gynimas

Pasibaigus bakalauro / magistro darbų rašymo procesui, pradedama vykdyti jų vertinimo ir gynimo procedūras. Politologijos katedra kiekvienais metais nustato konkrečias datas, iki kada studentai turi pristatyti baigiamuosius darbus. Studentai griežtai privalo pateikti baigiamuosius darbus laiku, kad pastarieji būtų perduoti paskirtam recenzentui ir bakalauro / magistro darbų gynimo komisijos nariams. Pagal šiuo metu VDU Politologijos katedroje nustatytą bakalauro / magistro darbų vertinimo sistemą baigiamuosius darbus vertina darbo vadovas, paskirtas recenzentas ir bakalauro / magistro darbų gynimo komisijos nariai. Vadovaujantis šiuo metu nustatyta tvarka, darbo vadovo vertinimas ir recenzento vertinimas yra rekomendacinio pobūdžio ir pažymiu neišreiškiami, tad gynimo komisijos narių vertinimas sudaro 100 proc. bakalauro / magistro darbo galutinio įvertinimo.

Bakalauro / magistro darbų gynimo komisiją paprastai sudaro penki kvalifikuoti nariai, VDU Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto dėstytojai, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos atstovas ar

kitas VDU PMDF socialinio partnerio atstovas (paprastai savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos ar kitos institucijos atstovas). Tokiu būdu siekiama, kad kvalifikuoti ekspertai, mokslininkai ir praktikai drauge adekvačiai įvertintų parengto studento darbo mokslumą, aktualumą ir naujumą. Gynimo komisijos pirmininku pagal VDU politikos mokslų baigiamųjų darbų gynimo nusistovėjusią praktiką yra skiriamas kito Lietuvos universiteto mokslininkas.

Baigiamųjų darbų gynimo procedūrą sudaro keletas etapų. Pirmiausia savo bakalauro / magistro darbą lietuvių kalba pristato studentas; tam skiriama 10–15 minučių (bakalaurantams skiriama mažiau minučių – 6–10, o magistrantams daugiau – 15–20)²². Po to, gynimo procedūros metu, atsiliepimus apie studento parengtą bakalauro / magistro darbą perskaito darbo vadovas ir paskirtas darbo recenzentas. Po šių procedūrų studentas atsako į recenzijoje iškeltus klausimus, gina savo poziciją. Vėliau studentui klausimų užduoda bakalauro / magistro baigiamųjų darbų gynimo komisijos nariai. Pasibaigus darbų gynimo procedūrai, vyksta baigiamųjų darbų gynimo komisijos posėdis, jame po diskusinių svarstymų, apibendrinus gynimo komisijos narių vertinimus, pateikiami galutiniai baigiamųjų darbų įvertinimai. Kiekvienam studentui pažymys pasakomas asmeniškai arba įteikiant ant atskiro lapo parašytą įvertinimą.

Baigiamąjį darbą ginantis studentas turi *pademonstruoti šias kompetencijas*:

- analizuoti teorines ir praktines pasirinktos tyrimo srities aktualijas;
- planuoti mokslinį tyrimą (formuluoti problemą ir pagrįsti jos mokslinio tyrimo aktualumą; formuluoti tyrimo objektą, tikslą, uždavinius, pasirinkti adekvačią tyrimo metodiką);
- atlikti tyrimus, analizuoti, įvertinti ir interpretuoti empirinius duomenis, taikyti mokslinių duomenų analizės metodus;
- raštu parengti tyrimo ataskaitą (bakalauro / magistro darbą), argumentuotas tyrimo išvadas;
- argumentuotai diskutuoti, remdamasis atlikto tyrimo duomenimis.

Yra Politologijos katedroje patvirtinti bakalauro darbo įvertinimo

²² Kiekvienais metais VDU Politologijos katedra nustato tikslią studento darbo pristatymo trukmę (laiką).

kriterijai, kuriuos rekomenduojama taikyti gynimo komisijai, vertinančiai darbus. Šie kriterijai pateikiami prieš baigiamųjų darbų gynimus.

1 lentelė. Rekomendaciniai baigiamųjų darbų vertinimo kriterijai

Nr.	Vertinimo kriterijai
1	Temos aktualumas, sudėtingumas, šiuolaikiškumas ar originalumas
2	Esminių tiriamą reiškinį (tyrimo objektą) apibūdinančių požymių operacionalizacija (analizė)
3	Anksčiau atliktų darbų panašia tema analizė, tinkamas citavimas
4	Novatoriški darbo rezultatai (rėmimasis naujausia tyrimų medžiaga) ir jų palyginimas su kitų autorių analogiškais rezultatais
5	Harmoningas teorinės ir praktinės tiriamojo darbo dalių santykis; tipiškai teorinės dalies reikšmė neturėtų pranokti darbo trečdaliai reikšmės (subalansuotumas)
6	Gebėjimas darbe įvade aiškiai ir nuosekliai išdėstyti problemą
7	Gebėjimas dalykinėje bakalauro darbo dalyje taisyklinga lietuvių ir gera profesine kalba atskleisti darbo turinį
8	Savarankiško, originalaus tyrimo siekimas
9	Gebėjimas žvelgti į savo atliktą darbą kritiškai, suformuluoti nevisiškai išspręstų ar rengiant darbą iškilusių naujų spręstinių problemų
10	Kvalifikuotas atsakinėjimas į recenzento pastabas ir Komisijos klausimus

Pagal VDU studijų reguliavimą²³ nustatytą tvarką studentas, neapgynęs baigiamojo darbo, po tam tikro laiko turi teisę jį ginti dar kartą:

3.14.5. Jei studentas neapgynęs baigiamojo darbo, jis gali ne anksčiau kaip po pusės metų pakartotinai ginti baigiamąjį darbą pagal Rektoriaus įsakymu patvirtintą „Baigiamųjų darbų rengimo ir

²³ 3.14.3. Baigiamųjų darbų rengimą ir gynimą reglamentuoja Rektoriaus įsakymu patvirtinta *Baigiamųjų darbų rengimo ir gynimo bendroji tvarka*. Vytauto Didžiojo universitetas. *Studijų reguliavimas*. Patvirtintas VDU Senato posėdyje 2012 06 27. Kaunas, 2012. P. 18. Prieiga per internetą: <http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2012/02/Studiju+reguliaminas.pdf>. Žiūrėta: 2015 01 25.

gynimo bendrąją tvarką“. Baigiamųjų darbų įvertinimams negali būti teikiamos apeliacijos.²⁴

Savikontrolės klausimai ir užduotys

1. Apmąstykite savo pasirinktą baigiamąjį darbo temą. Kuo ji jums įdomi? Kuo ji aktuali? Pasitarkite dėl pasirinktos temos su VDU PMDF dėstytojais ir darbo vadovu.
2. Suraskite naujausios mokslinės literatūros jūsų bakalauro / magistro darbo tematika VDU bibliotekos archyve. Atsirinkite tik tą, kuri labiausiai tinka jūsų pasirinktam darbo objektui analizuoti.
3. Išsiaiškinkite, kokiuose aukščiausio lygio periodiniuose mokslo žurnaluose publikuojami su jūsų pasirinkta baigiamąjį darbo tematika susiję straipsniai. Suraskite bent dešimt aukščiausio lygio mokslinių straipsnių.
4. Sudarykite darbų atlikimo planą ir jį pateikite darbo vadovui, išskirkite svarbiausius etapus ir darbų atlikimo datas.

²⁴ Vytauto Didžiojo universitetas. *Studijų reguliamas*. Patvirtintas VDU Senato posėdyje 2012 06 27. Kaunas, 2012. P. 18. Prieiga per internetą: <http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2012/02/Studiju+reguliamas.pdf>. Žiūrėta: 2015 01 25.

2. POLITIKOS MOKSLŲ TYRIMŲ TEORIJOS: KOKIĄ TEORIJĄ PASIRINKTI?

Politikos mokslai kaip socialinių mokslų kryptis yra skirstomi į keletą disciplinų, ir kiekviena iš jų yra išvysčiusi politinių teorijų lauką (žr. 3 schemą). Rašant baigiamąjį darbą svarbu nustatyti, kuriam konkrečiam politinės srities laukui – lyginamosios politikos, Europos studijų, tarptautinių santykių, vidaus politikos ar kt. – priklauso studento darbas, ir, atsižvelgiant į tai, pasirinkti objektui analizuoti tinkamą teorinę perspektyvą.

Šiame skyriuje siekiama išskirti ir trumpai pristatyti tradicines kiekvieno disciplinos tyrimų lauko teorijas, tačiau pabrėžtina, kad dažnai tam tikros teorijos peržengia šias disciplinų ribas (pavyzdžiui, institucionalizmu grindžiami teoriniai-analitiniai modeliai²⁵ būdingi visoms disciplinoms). Taip pat šiame skyriuje nurodomi periodiniai mokslo žurnalai, kuriuose galima rasti naujausių tyrimų, pagrįstų ir tradicinėmis teorijomis, ir naujesniais, performuotais, sintezuotais teoriniais-analitiniais modeliais, skirtais konkrečioms mokslinėms problemoms tirti, – juos galima naudoti ir bakalauro darbe. Pasirinkta teorinė perspektyva padeda išskirti ir apibrėžti sąvokas (konceptus) bei instrumentus empiriniam tyrimui atlikti ir jo duomenims analizuoti ir konceptualizuoti visą darbą. Paulis S. Gray, Johnas B. Williamsonas, Davidas A. Karpas ir J. R. Dalphinas teigė:

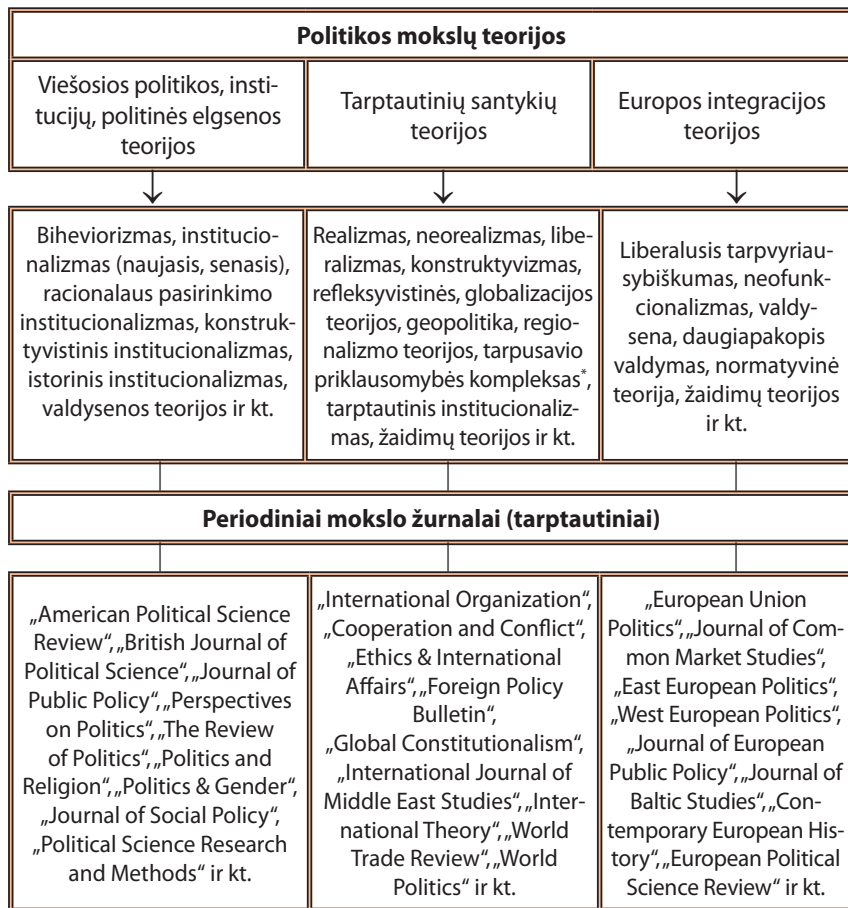
Tyrėjai turi daugybę galimybių pasirinkti teorinę perspektyvą.

Daugybė socialinės teorijos rūšių skiriasi specifiniais konceptais, tuo, kaip jie yra sukomplektuoti ir artikuliuojami ir kaip jie yra išreikšti popieriuje, žodžiais ar diagramomis. <...> ...trys svarbiausi dalykai, kurie nusako teorijos ir tyrimo proceso ryšį, yra šie:

- mokslinis metodas parodo, kaip daugybė teorinių požiūrių yra pritaikomi duomenims <analizuoti>;
- teorijos kūrimas ir išplėtimas savaime yra svarbiausias tyrimo tikslas;

²⁵ Teoriniai-analitiniai modeliai paprastai formuojami, konstruojami remiantis viena ar keliomis teorijomis konkrečiai mokslinei problemai ištirti, pavyzdžiui, kaimynystės santykiams analizuoti.

3 schema. Politikos mokslų teorijų klasifikacija

Šaltinis. Sudaryta autorių.

* Tarpusavio priklausomybės komplekso teoriją išplėtojo mokslininkai R. Keohane'as ir J. Nye. Daugiau skaitykite: Keohane, O. R.; Nye, S. J. *Power and Interdependence*. 2nd edition. Glenview, Illinois, Boston, London: Scott, Foresman and Company, 1989.

- teorijos pasirinkimas yra esminis todėl, kad gali nulemti ne tik tyrimo tematiką, bet ir išvadas.²⁶

Taigi, teorijos pasirinkimas yra vienas svarbiausių darbo etapų. Jis turi būti apgalvotas ir susietas su empirine darbo dalimi. 3 schemoje yra išskirtos populiariausios teorijos, tačiau tai nereiškia, kad būtina pasirinkti vieną iš jų. Šiuo atveju reikalinga atkreipti studentų dėmesį į tai, kokią teoriją jie renkasi, kokiam politikos mokslų tyrimų laukui ji yra priskiriama ir kokiuose periodiniuose mokslo žurnaluose galima surasti naujausių tos tiriamos disciplinos / tyrimų srities mokslinių tyrimų rezultatų ar teorijų.

Toliau trumpai pristatomos svarbiausios teorijos ir jų analizės objektai. 3 schemoje yra išskirta daugiau teorijų, negu jų pristatoma toliau tekste, nes šioje mokomojoje knygoje nesiekama aprašyti visų egzistuojančių teorijų, tik parodyti studentams jų įvairovę ir pritaikymo aspektus. Norima pateikti studentams svarbiausių nuorodų į platų egzistuojančių teorijų spektrą.

2.1. VIEŠOSIOS POLITIKOS, INSTITUCIJŲ IR POLITINĖS ELGSENOS TEORIJOS

Studentai, kurie tyrimų objektais pasirenka įvairių politinių institucijų, politinių asmenybių elgsenos, sprendimų priėmimo procesus, gali naudoti įvairias senojo ir naujojo institucionalizmo teorijas, taip pat bihevizmo teorinę perspektyvą.

BIHEVIORIZMAS kaip politikos teorija tiria politinę elgseną arba politinį požiūrį. Šiam objektui analizuoti taikomi tiek atvejo studijos, tiek lyginamasis metodai. Bihevizmas buvo itin populiarus politikos teorija ir metodologija XX a. pirmojoje pusėje JAV.²⁷ Šiuo moksliniu aspektu atliekami išsamūs empiriniai politinio elgesio tyrimai. Prie bihevizmą priskiriamas mokslininkas Haroldas Laswellas, taip pat JAV prezidentas Woodrow Wilsonas. Bihevizmas kaip teorinė perspektyva gali būti

²⁶ Gray, P. S.; Williamson, J. B.; Karp, D. A.; Dalphin, J. R. *The Research Imagination. An Introduction to Qualitative and Quantitative Methods*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. P. 18.

²⁷ Prazauskas, A.; Unikaitė, I. *Politologijos pagrindai*. Kaunas: VDU, 2007. P. 27–28.

naudingas tiriant politinių lyderių ar kitų politikos veikėjų elgseną, jos priežastis, politikos veikėjų sprendimus.

INSTITUCIONALIZMAS tiria institucijų vaidmenis, galias, tarpusavio ryšius, institucijų įtaką veikėjų elgsenai ir sprendimams. Nagrinėjant įvairias institucionalizmo formas, analizuojami valdžios institucijų ir piliečių santykiai. Institucionalizacija nagrinėja *pokyčio* procesą, tai, kaip institucijos integruojasi tam tikroje socialinėje tikrovėje. Svarbu išsiaiškinti, kaip keičiasi bei persitvarko socialinės ir politinės sistemos. Ši tyrimų kryptis (buvo gilinamasi į Centrinės ir Rytų Europos transformacijos nuo vieno režimo prie kito – nuo komunistinės prie liberalios demokratinės sistemos – pereinamuosius procesus) leido išplėtoti tranzitologijos ir demokratizacijos proceso teorijas. Vienais žymiausių institucionalistų laikomi Jamesas G. Marchas ir Johanas P. Olsenas²⁸ (1984), taip pat Peteris A. Hallas ir Rosemary C. R. Taylor²⁹ (1996).

Institucionalizmas kaip teorinė perspektyva pagal laiko dimensiją yra skirstomas į naująjį ir senąjį institucionalizmą (žr. 4 schemą), o naujasis pagal skirtingus teorinius postulatus – į racionalaus pasirinkimo institucionalizmą (kartais vadinamas tiesiog racionaliū institucionalizmu), konstruktyvistinį institucionalizmą (kartais vadinamas konstruktyvistiniu / sociologiniu institucionalizmu) ir istorinį institucionalizmą; jie aprašomi toliau tekste. Būtent mokslininkai Peteris A. Hallas ir Rosemary C. R. Taylor išskyrė pastarąsias tris naujojo institucionalizmo kryptis.

Senasis institucionalizmas didžiausią dėmesį kreipė į formaliųjų-legaliųjų institucijų reikšmę. R. A. W. Rhodesas teigė:

Formalioji-legalioji analizė yra vyraujanti tradicija žemyninėje Europoje. Ji vyravo Vokietijoje, tačiau tapo ginčijama po 1945 m. Ji išliko pagrandinė, pavyzdžiui, Italijoje, Prancūzijoje ir Ispanijoje. Vis dėlto prancūzų politikos moksluose galima aptikti įvairovę, kuri turi savitų krypčių ir kartais – analogijų su angliškaisiais-amerikietiškaisiais politikos mokslais. Be to, prancūziškojoje

²⁸ March, J. G.; Olsen, J. P. "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life." *American Political Science Review*, 1984, 78 (September): 734–749.

²⁹ Hall, P. A.; Taylor, R. C. R. "Political Science and Three New Institutionalisms." *Political Studies*, 1996, XLIV: 936–957. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers.

tradicijoje svarbus konstitucionalizmas. Jį galima apibūdinti kaip senojo institucionalizmo atmainą, kuri apibrėžiama per aprašymą, normatyviškumą ir legalistiškumą. Ji telkia dėmesį į institucijų formaliuosius-legaliuosius aspektus, o ne į atvejo teisę.³⁰

Nors institucionalizmas turi keletą šakų, kryptių, institucionalistai

4 schema. Politinių institucijų tyrimų tradicijų tipai

Tradicijos	Modernistinė-empirinė	Formalioji-legalioji	Idealistinė	Socialistinė
Politinės institucijos apibrėžimas	Formalios taisyklės, procedūrų ir standartų laikymasis, veiksmingos praktikos, kurios struktūruoja individų santykius įvairiose valdymo grandyse ir ekonomikoje	Viešoji teisė, kuri reguliuoja formaliąsias vyriausybines organizacijas	Institucijos išreiškia ... idėjas apie politinę valdžią ... ir įkūnija nuolatinį tarpusavio ryšį sprendžiant piliečių ir vyriausybės / valdžios klausimus	Specifinė klasių kovos artikuliacija
Pavyzdžiai	Hall, 1986: 19–20	Eckstein, 1979: 2	Johnson, 1975: 112, 131	Miliband, 1977: 19
Šių dienų pavyzdžiai	JAV: naujieji institucionalizmo tipai	Prancūzų konstitucionalizmas	Jungtinė Karalystė: konservatyvus idealizmas	Paneuropinis postmark-sizmas
Pavyzdžiai	March, Olsen, 1989	Chevallier, 2002	Johnson, 2004	Laclau, 1990

Šaltinis. Rhodes, R. A. W. 2006. *Old Institutionalisms in "The Oxford Handbook of Political Institutions"* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press. P. 90–108.

³⁰ Rhodes, R. A. W. "Old Institutionalisms." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 96.

tvirtina, kad institucijos yra tam tikros nustatytos bendros žaidimo taisyklės. Didžiausias skirtumas tas, kad institucionalizmo kryptys skirtingai interpretuoja institucijų vaidmenį ir reikšmę.³¹ Vieni žymiausių institucionalizmo teorijos atstovų Jamesas G. Marchas ir Johanas P. Olsenas teigė:

Pagrindinė institucionalistinės perspektyvos prielaida yra tvarka ir stabilumas, kuriuos sukuria institucijos. Jos formuoja, įgalina ir priverčia politikos veikėjus elgtis pagal tinkamo veikimo logiką. Institucijos perduoda tapatybes ir vaidmenis bei žymi politinės valdžios charakteristiką, istoriją ir vizijas.³²

Anot mokslininkų, institucijos svarbios tuo, kad gali paveikti elgseną. Kita vertus, jos nėra statiškos, kinta:

Taisyklių laikomasi, nes jos priimamos kaip natūralios, teisėtos, numatytos ir legitimios. Iš institucijų narių tikimasi, kad jie paklus ir saugos prisiimtus principus bei standartus (March, Olsen, 1989, 2006). Institucijos nėra statiškos, o institucionalizacija nėra nei neišvengiamas, nei vienkryptis, monotoniškas ar nepakeičiamas procesas (Weaver, Rockman, 1993).³³

Kaip minėta, naujojo institucionalizmo kryptis dažniausiai yra skaidoma į racionalaus pasirinkimo institucionalizmą, konstruktyvistinį institucionalizmą ir istorinį institucionalizmą.

Racionalaus pasirinkimo institucionalizmas

Racionalaus pasirinkimo institucionalistų teigimu, institucijos sukuriamos tik tuo atveju, jeigu teikia naudos. Vienas svarbiausių jų taikomų metodų yra naudos maksimizavimo prizmė – vadinamasis skaičiavimo metodas (angl. *calculus approach*).

³¹ *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.

³² March, J. G.; Olsen, J. P. "Elaborating the "New Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 4.

³³ *Ibid.* P. 7.

Racionalaus pasirinkimo institucionalizmas kilo kaip teorinis vagis, kuris perėmė analitinius įrankius iš matematikos, proceso tyrimo ir ekonomikos. Šioje perspektyvoje orientavimasis į institucijas politikos, ekonomikos srityse ir visuomenėje nubrėžė tam tikras ribas, taisykles ir tapatumą.³⁴

Institucijos suvokiamos kaip bendra nauda, gauta siekiant sumažinti transakcijų kaštus, o pati institucija sukuriama, jeigu ją naudingiau sukurti negu nesukurti.³⁵ Pasak mokslininkų P. A. Hallo ir R. C. R. Taylor, konkretūs veikėjai turi tam tikrų interesų bei prioritetų ir siekia maksimizuoti savo interesus, strategiškai viską apskaičiuodami. Būna ne tik strategiškai apskaičiuojama nauda, bet ir įvertinama kito veikėjo potenciali elgsena, o institucijų kūrimo procese reikšmingas yra savanoriškas partnerių susitarimas. Institucija sukuriama dėl to, kad yra naudingesnė, palyginti su kitomis alternatyvomis.³⁶

Konstruktivistinis institucionalizmas

Kitaip negu racionalaus pasirinkimo institucionalizmas, naujasis konstruktivistinis institucionalizmas remiasi kultūriniu metodu (angl. *cultural approach*). Konstruktivizmo, arba sociologijos, krypties institucionalistai naudoja keletą socialinio konstruktivizmo teorijos teiginių. Jie institucijas suvokia ne tik kaip formalias taisykles, procedūras ar normas, bet ir kaip simbolių sistemas, į moralės sritį įeinančius dalykus, kurie turi įtakos ir individų elgsenai.³⁷

Naujojo institucionalizmo tyrimų paplitimas nepastebimai nuvedė į vis dažnesnį būdvardžių vartojimą įvairioms jo variacijoms apibūdinti. 1984 m. Jamesas G. Marchas ir Johanas P. Olsenas gana aiškiai kalbėjo apie naująjį institucionalizmą vienaskaita. Iki 1996 m. Peteris A. Hallas ir Rosemary Taylor išskyrė tris naujojo

³⁴ Shepsle, K. A. "Racional Choice Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 35.

³⁵ Hall, P. A.; Taylor, R. C. R. "Political Science and Three New Institutionalisms." *Political Studies*, 1996, XLIV: 936–957. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

institucionalizmo rūšis (ankstesniuose klasikinio straipsnio variantuose minėjo 4). B. Guy Petersas iki 1998 m. įvardijo ne mažiau kaip 7 institucionalizmo rūšis. Vis dėlto nė vienas iš šių autorių nenurodė institucionalizmo sąsajų su konstruktyvizmu kaip atskiros konstruktyvistinio institucionalizmo atmainos. Iš tikrųjų iki šiol buvo labai mažai nuorodų į tai, kas dabar apibrėžiama kaip idėjinis, diskursinis ar konstruktyvistinis institucionalizmas.³⁸

Konstruktyvistinis institucionalizmas nagrinėja sociopolitinių idėjų, institucijų ir kultūros ribas. Šios krypties mokslininkai įtraukia vadinamąjį kognityvinį pokytį ir remiasi kultūriniu metodu santykiui tarp institucijų ir veikėjų elgsenos analizuoti.³⁹ Mokslininkai pažymi, kad kai siekiama išsiaiškinti normų ir kultūros, tapatybės įtaką elgsenai, svarbi normatyvinė, kognityvinė dimensija. Institucijos reikšmę nusako ne tik tai, kaip ir kokią naudą ji teikia dalyviams, bet ir tai, kaip ir ar gali keisti veikėjų elgseną ar net požiūrius bei interesus. Šiuo atveju išskiriamas socializacijos aspektas. Institucijos suvokiamos kaip socialiniai konstruktai, kuriami per socializacijos procesą. Institucinių praktikų atsiranda per interaktyvų procesą, narių diskusiją, kurios metu aiškinamasi, kaip spręsti bendras problemas, ir tai daroma.

Konstruktyvistinis institucionalizmas <...> kaip savo ištakas nurodo mėginimus išspręsti kompleksinius institucinio pokyčio klausimus iš nuo pat pradžių egzistuojančios neoinstitucionalistinių tyrimų perspektyvos (taip pat žr. Schmidt, 2006).⁴⁰

Naujasis konstruktyvistinis institucionalizmas gali būti pritaikomas posovietinių šalių institucijoms analizuoti, nes, nepaisant daugelio legalių taisyklių ir procedūrų, susiduriama su neefektyvumo problema, kuri gali

³⁸ Hay, C. "Constructivist Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 56.

³⁹ Hall, P. A.; Taylor, R. C. R. "Political Science and Three New Institutionalisms." *Political Studies*, XLIV: 936–957. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers, 1996.

⁴⁰ Hay, C. "Constructivist Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 57.

būti aiškinaama tam tikromis kultūros įtakos, norminėmis priežastimis bei egzistuojančiomis tapatybėmis.⁴¹

Istorinis institucionalizmas

Istorinis institucionalizmas laikomas trečiąja naujojo institucionalizmo kryptimi. Jis paprastai tiria politinių institucijų vaidmenis iš istorinės retrospektyvos ir taiko tiek skaičiavimo metodą (angl. *calculus approach*), tiek kultūrinį metodą (angl. *cultural approach*). Vis dėlto, kitaip nei pirmosios dvi institucionalizmo kryptys, istorinis institucionalizmas turi savo konceptą – *kelio priklausomybę* (angl. *path dependency*).

Istorinio institucionalizmo svarbiausia prielaida yra grindžiama žmogiškųjų politinių sąveikų studijomis: (a) taisyklių struktūrų kaip žmogiškųjų santykių kūrėjų kontekste ir (b) laipsniškai, [orientuojantis į tai], kaip yra gyvenamas gyvenimas, užuot paėmus tik šių sąveikų konkretaus laikotarpio akimirksnio vaizdinį ar tyrus be taisyklių struktūrų, iš kurių jos kyla. Kalbant apie elgseną, kuri daro įtaką taisyklių struktūroms, šiuo metu egzistuojanti konvencionali samprata, pasiskolinta iš ekonomikos ir išpopuliarinta Paulio Piersono 2000 m., aiškina, kad institucinę vystymąsi laiko tėkmėje žymi kelio priklausomybė. Krizė ar tam tikrų įvykių bei socialinių įtampų susiliejimas produkuoja naują sprendimo būdą.⁴²

Istorinis institucionalizmas tiria, kodėl istoriniai veikėjai elgėsi taip, kaip elgėsi, kaip, bėgant laikui, keitėsi institucija ir kokią įtaką ji turėjo ar turi kolektyvinei elgsenai. Ši institucionalizmo kryptis gali būti produktyvi aiškinantis, koks yra nacionalinių politinių institucijų poveikis, struktūruojantis įstatymų leidėjų, organizuotų interesų grupių, rinkėjų ir teismų santykius. Istorinis institucionalizmas apibūdina institucijas kaip formalias ir neformalias procedūras, normas, konvencijas, veikiančias

⁴¹ Hall, P. A.; Taylor, R. C. R. "Political Science and Three New Institutionalisms." *Political Studies*, 1996, XLIV: 936–957. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers.

⁴² Sanders, E. "Historical Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 39.

organizacinėje struktūroje, institucijas sieja su organizacijomis ir taisyklėmis.⁴³

Elisabeth Sanders teigimu, istorinė institucijų analizė gali skirtis, tačiau ji reikšminga:

Vis dėlto institucijų – jų kilmės, vystymosi ir santykių su politika bei elgsena – istorinės analizės populiarumas nenutrūksta didėjo. Kaip mums primena žinių istorikai, dėmesys institucinei plėtrai skirtingose disciplinose skirtingu laiku varijavo.⁴⁴

Istoriniai institucionalistai neatsiriboja nuo to, kaip įvairios asmenybės gauna vykdomąją valdžią. Jeigu istorinis institucionalizmas mus ko nors moko, tai to, kad atsakymų į didžiuosius klausimus apie klases, galią, karą ir reformas turime laukti ne iš asmenybių, o iš institucijų, ir žvelgti turime į platesnę istorijos panoramą, o ne į situaciją čia ir dabar.⁴⁵

Istorinis institucionalizmas kaip teorinė perspektyva padeda tirti tam tikros organizacijos ar institucijos vystymąsi.

2.2. TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ TEORIJS

Tarptautinių santykių, užsienio politikos tyrimuose naudojama daug teorijų, įskaitant įvairias institucionalizmo kryptis. Šiame poskyryje pristatomos tik svarbiausios, tradicinės tarptautinių santykių teorijos, kurias studentai gali taikyti savo rašto darbuose. Kalbant apie tarptautinių santykių teorijas verta pažymėti, kad jos dažniausiai skirstomos į pozityvistines ir postpozityvistines. Prie pozityvistinių yra priskiriami realizmas, neorealizmas, liberalizmas ir kitos racionalistinės teorijos. Prie postpozityvistinių priskiriamos įvairios refleksyvistinės, kritinės

⁴³ Hall, P. A.; Taylor, R. C. R. "Political Science and Three New Institutionalisms." *Political Studies*, 1996, XLIV: 936–957. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers.

⁴⁴ Sanders, E. "Historical Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 40.

⁴⁵ *Ibid.* P. 53.

teorijos, feminizmas, globalizacija, postmodernizmas ir dažnai socialinis konstruktyvizmas, kuris kartais vadinamas ir viduriniu keliu tarp pozityvistinių ir postpozityvistinių teorijų. Pagrindinis pastarųjų dviejų teorijų skirtumas – taikomos metodologijos ir tyrimo logika. Pozityvistai pasaulį suvokia kaip materialų ir empirinėje analizėje dažnai taiko matematinius,

5 schema. Tarptautinių santykių pagrindinės teorijos

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ TEORIJOS	Realizmas, neorealizmas	Niccolo Machiavelli, Hansas Morgenthau*, Kennethas Waltzas**, Robertas Gilpinas
	Liberalizmas, neoliberalizmas	Johnas Locke'as, Immanuelis Kantas, J. S. Millis, Woodrow Wilsonas, Normanas Angellis
	Socialinis konstruktyvizmas	Alexanderis Wendtas***, Johnas Ruggie
	Refleksyvistinės, kritinės teorijos, globalizacijos teorijos, feminizmas, postmodernizmas	J. Ann Tickner****, Kenicki Ohmae*****, Richardas O'Brienas
	Regionalizmo teorijos	Michaelas Keatingas, Louise Fawcett*****, Bjornas Hettne'as, Barry Buzanas, Fabrizio Tassinari†*****

* Morgenthau, H. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948.

** Waltz, K. *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979.

*** Wendt, A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Iš anglų kalbos vertė Michail Cvelich, Dmitrij Aleksandrov. Vilnius: Eugrimas, 2005 (Cambridge University Press, 1999).

**** Tickner, J. A. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving International Security*. New York: Columbia University Press, 1992, 1987.

***** Ohmae, K. *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. New York: HarperCollins Publishers Limited, 2008.

***** Fawcett, L. "Exploring Regional Domains: A Comparative History of Regionalism." *International Affairs*, 2004, 80 (3): 429–446.

***** Tassinari, F. *Mare Europaeum: Baltic Sea Region Security and Cooperation from Post-Wall to Post-enlargement Europe*. PhD Dissertation. Copenhagen, University of Copenhagen, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.publications.fabriziotassinari.net>. Žiūrėta: 2012 02 06.

statistinius modelius bei kiekybinius tyrimo metodus. Postpozityvistai – priešingai – tvirtina, kad socialinio pasaulio tyrimams nereikėtų taikyti tų pačių metodų kaip tiksluosiuose moksluose. Jie pasaulį tiria analizuodami diskursą, tirdami kalbas, žodžių reikšmes, simbolius ir kt. Pozityvistų ir postpozityvistų ginčas dėl to, kaip reikėtų tirti socialinį pasaulį, apima epistemologinį, ontologinį ir metodologinį aspektus. Daugiau apie šį mokslinį ginčą galima paskaityti mokslinėje literatūroje⁴⁶.

5 schemoje yra išskirtos populiariausios, dažniausiai naudojamos, tarptautinių santykių teorijos; jos trumpai pristatomos toliau tekste.

Realizmas ir neorealizmas

Realizmas iki šiol laikomas bene labiausiai paplitusia tarptautinių santykių teorija. Joje didžiausias dėmesys sutelkiamas į valstybės galią, nacionalinius interesus ir ekonominius veiksnius. Vienu iš pirmųjų realistų dažnai laikomas Niccolo Machiavelli: jis išskyrė karinės galios reikšmę, analizavo kariuomenių rūšis, užkariavimo būdus ir galios išlaikymo instrumentus, valdovo savybes tokias kaip „liūto stiprumas“ ir „lapės gudrumas“, akcentavo, kad geriau būti tuo, kurio bijo.⁴⁷ Vėliau realizmo teoriją plėtojo Hansas Morgenthau. Realistų teigimu, svarbiausias tarptautinių santykių subjektas yra valstybės, kurios veikia kaip racionalūs veikėjai anarchinėje tarptautinių santykių struktūroje. Konkretios valstybės vaidmenis ir įtaką nulemia jos karinė, ekonominė galia ir nacionaliniai interesai. Esminis realistų konceptas yra *galia*. Hansas Morgenthau pabrėžė, kad *tarptautinė politika, kaip ir kitos politikos rūšys, yra kova dėl galios*.⁴⁸ Anot kai kurių realistų, karas neišvengiamas. Kennethas Waltzas vėliau plėtojo realistinę teoriją. Jis išskyrė tris svarbiausius konceptus: anarchiją, savitarpio pagalbą ir saugumą (angl. *anarchy, self-help, security*). Pasak K. Waltzo, valstybės egzistuoja anarchinės tarptautinės tvarkos sąlygomis ir turi gebėti išlikti bei išlaikyti savo šalį saugią.⁴⁹ Kiekviena

⁴⁶ Pavyzdžiui: Nekrašas, E. „Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose“. *Politologija*, 2010, 1 (57): 76–97.

⁴⁷ Machiavelli, N. *Valdovas*. Iš italų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: Vaga, 2009.

⁴⁸ Morgenthau, H. J. *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*. Iš anglų kalbos vertė Jaunius Petraitis. Vilnius: Margi raštai, 2011.

⁴⁹ *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy* / Ed. R. J. Art, K. N. Waltz. Lanham: University Press of America, 1988.

valstybė kaunasi dėl išlikimo. Realizmas kaip tarptautinių santykių teorija gerai paaiškino Šaltojo karo laikus, tačiau negebėjo paaiškinti šio karo žlugimo. Realistai tvirtino, kad stabiliausia yra bipolinė tarptautinių santykių tvarka.

Realizmas ir neorealizmas iki šiol išlieka viena svarbiausių tarptautinių santykių teorijų, analizuojančių tarpvalstybinius santykius ir tarptautinės sistemos procesus.

Liberalizmas

Liberalizmo pradininkais dažniausiai laikomi Johnas Locke'as⁵⁰, Immanuelis Kantas⁵¹ ir Johnas Stuartas Millis.⁵² Liberalistai, kitaip negu realistai, teigia, kad nors valstybės ir yra labai svarbios tarptautinių santykių veikėjos, tačiau ne vienintelės. Be to, anot liberalistų, valstybės nėra vienos veikėjos, nes jose egzistuoja daugybė interesų grupių, darančių įtaką ir skirtingai veikiančių nacionalinę vyriausybę. Taigi, liberalistai išskiria kitų svarbių grupių, pavyzdžiui, transnacionalines finansines korporacijas, kurios daro didžiulį poveikį daugeliui pasaulio valstybių. Pagal liberalizmo teorijas itin tinka tyrinėti valstybėse esančias interesų grupes, jų santykius su vyriausybe ir kitomis politinėmis institucijomis, taip pat prekybos ir finansinius pasaulinio masto subjektus. Lietuvoje, naudodamas liberalizmo teoriją, mokslinę studiją parengė Ramūnas Vilpišauskas: jis nagrinėjo Baltijos šalių interesų grupes ir jų poveikį vyriausybei Europos integracijos kontekste.⁵³

Liberalistai tiria *laisvės koncepciją*. Liberalizmo teorija gilinasi tiek į valstybių vidaus politiką, tiek į užsienio, tarptautinės prekybos reikšmę. Liberalai išskiria žmogaus teisių ir demokratinės tarptautinės tvarkos siekius.

⁵⁰ Locke, J. *Second Treatise of Government* / Ed. (with an introduction) C. B. Macpherson. Indianapolis, Cambridge: Hackett, 1980.

⁵¹ Kant, I. *Politiniai traktatai*. Iš vokiečių kalbos vertė A. Gailius, G. Žukas. Vilnius: Aidai, 1996.

⁵² Mill, J. S. *Utilitarianism*. Buffalo: Prometheus Books, 1987.

⁵³ Vilpišauskas, R. *Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos Sąjunga*. Vilnius: Arlila, 2001.

Socialinis konstruktyvizmas

Socialinis konstruktyvizmas pastaruoju metu tapo viena populiariausių tarptautinių santykių teorijų. Šiame kontekste vienu svarbiausių autorių laikomas Alexanderis Wendtas. Socialinis konstruktyvizmas veikiau aiškinamas kaip teorinė prieiga, metodologija nei kaip konkretus teorinis analitinis modelis, nes, juo remdamiesi, mokslininkai dažnai konstruoja konkretesnius teorinius analitinius modelius konkrečiai mokslinei problemai tirti. A. Wendtas, kitaip nei realistai, teigė, kad anarchija yra tai, ką valstybės iš jos padaro.⁵⁴ Konstruktyvizmas aiškinasi kultūros, normų ir socialinio proceso reikšmę. Vienas esminių konceptų konstruktyvistų darbuose yra *tapatybė*. Mokslininkai, analizuodami tarptautinius santykius ir valstybių užsienio politiką, išskiria tapatybę kaip lemiamą veiksnį. Kyla klausimas, kiek ir kaip tapatybe galima paaiškinti valstybių veiksmus. Lietuvoje, naudodama konstruktyvistinę prieigą, mokslinę studiją parengė Dovilė Jakniūnaitė – ji tyrinėjo kaimynystės reiškinį.⁵⁵ Konstruktyvistų požiūriu, svarbiausia valstybių elgsenos priežastis yra normos, socialinės praktikos ir valstybės tapatybė. Europoje vis daugėja mokslinių tyrimų, kuriuose valstybės užsienio politika ir tarptautiniai procesai aiškinami remiantis socialiniu konstruktyvizmu.⁵⁶ Gali būti produktyvu naudoti šią teoriją analizuojant tapatybės reikšmę šiuolaikinėje politikoje.

Refleksyvistinės teorijos, globalizacija, postmodernizmas ir feminizmas

Šios teorijos laikomos postpozityvistinėmis. Socialinis konstruktyvizmas taip pat dažnai priskiriamas postpozityvistinėms teorijoms, tačiau neretai būna įvardijamas ir kaip vidurinis kelias tarp pozityvistinių (realizmo,

⁵⁴ Wendt, A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Iš anglų kalbos vertė Michail Cvelich, Dmitrij Aleksandrov. Vilnius: Eugrimas, 2005.

⁵⁵ Jakniūnaitė, D. *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*. Vilnius, 2007.

⁵⁶ Pavyzdžiui: *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States* / Ed. L. Hansen, O. Waever. London: Taylor & Francis, 2003; Ashizawa, K. "When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy." *International Studies Review*, 2008, 10: 571–598.

racionalizmo, liberalizmo) ir postpozityvistinių teorijų (kritinė teorija, globalizacija, feminizmas, postmodernizmas ir kt.).

„Bourdieu refleksyvumo sampratoje autentiškiausia yra trečioji šalis. Intelektualistinis šališkumas skatina mus aiškinti pasaulį kaip reginį, kaip rinkinį reikšmių, kurias reikia interpretuoti, o ne kaip konkrečias problemas, kurias reikia praktiškai išspręsti“⁵⁷. Refleksyvistinės teorijos interpretuoja įvairias reikšmes ir taiko interpretacinius metodus bei diskurso analizę.

Globalizacija dažnai nėra laikoma atskira teorija, tačiau apima keletą teiginių, postulatų, kuriais remdamiesi mokslininkai nagrinėja tarptautinius procesus. Globalizacija telkia dėmesį į žmonių ir kapitalo mobilumą be sienų, vertybių ir idėjų sklaidą globaliu mastu. Kai kurie netgi teigia, kad globalizacijos „be sienų dimensijos“ (Ohmae, 1991) apibūdinamos kaip „geografijos pabaiga“ (O’Brien, 1992). Globalizacijos kontekste kaip svarbiausi konceptai dažnai išskiriami *siena* ir *informacinės technologijos*. Globalizacija yra susijusi su kultūros, transnacionaliniais ir tarptautinės politinės ekonomijos procesais. Postmodernizmas, panašiai kaip ir globalizacija, liudija nykstant sienas ir mažėjant valstybių svarbą. Postmodernizmo studijose *sienos* samprata įgauna kitą prasmę: manoma, kad sieną reikia atsieti nuo sugrėsminimo konteksto, nes tai teiktų kur kas daugiau naudos.⁵⁸ Postmodernizmas tarptautiniuose santykiuose apima ir saugumo studijas, orientuojasi į postmoderniškias, *minkštąsias* grėsmes. Postmodernizmo ir globalizacijos perspektyva gali būti naudinga tyrinėjant sienos reikšmes ir saugumo grėsmes.

Feminizmas taip pat laikomas postpozityvistine teorija.⁵⁹ Vienas svarbiausių šio judėjimo ar teorijos tikslų yra siekti politinių ir pilietinių moterų teisių visame pasaulyje. Feminizmo teorinė perspektyva yra nukreipta į socialinių skirtumų, lyčių lygybės klausimų, moterų dalyvavimo politikos ir socialiniame gyvenime įvairiose pasaulio šalyse tyrimus. Ji gali būti naudinga analizuojant žmogaus teises, taip pat moterų vaidmenį šiuolaikinėje politikoje.

⁵⁷ Bourdieu, P.; Wacquant, L. J. D. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003. P. 64.

⁵⁸ Kolossov, V. “Theoretical Limology: Postmodern Analytical Approaches.” *Diogenes. Sage Publications*, 2006, 53 (2): 11–22.

⁵⁹ Tickner, J. A. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving International Security*. New York: Columbia University, 1992, 1987.

Regionalizmo teorijos

Regionalizmas dažniau laikomas tam tikra metodologija nei konkrečia teorija. Regionalizmo objektas yra regioninio bendradarbiavimo kūrimas, regiono veikėjų sąveika, politiniai, kultūriniai, ekonominiai regionų veikėjų, valstybių santykiai. Louise Fawcett, kuri aprašė regionalizmo istoriją, akcentavo, kad apibrėžiant regionus svarbus yra *regionalizmas*: jis apibūdina tokią politiką, kai valstybės ir ne valstybės lygmens veikėjai bendradarbiauja ir turi koordinuotą strategiją konkrečiame regione.⁶⁰ Regionų ir regionalizmo studijų Europoje neabejotinai daugėja. Netgi egzistuoja tam tikra intelektualinė politinė mada tvirtinti, kad judama „regionų Europos“ link.⁶¹ Regionalistų judėjimo pradžia gali būti siejama su 1960-aisiais, kai buvo didinamas spaudimas siekti institucionalizuotos regionalizacijos bei plėtoti demokratiją, o 1970-ieji, pasak Yveso Meny'o (1982), buvo decentralizacijos laikotarpis.⁶²

Mokslinėje literatūroje regionai skirstomi įvairiai, pradedant nuo valstybės regionų iki įvairių valstybių lygmens bendradarbiavimo formų ir susivienijimų, tokių kaip Europos Sąjunga.

Regionalizmas suvokiamas kaip procesas, kuris grindžiamas šalių bendradarbiavimu konkrečiame pasaulio regione ir kuriuo siekiama regioninės integracijos. Michaelo Keatingo teigimu, „regiono“ terminas yra susijęs su erdve, tačiau „erdvės“ sąvoka gali turėti įvairių reikšmių: teritorinė erdvė; politinės ir socialinės sąveikos erdvė, ekonominė erdvė; funkcinė erdvė.⁶³

Regionai gali būti įvardijami kaip geografiniai vienetai ar įvairių regioninių veiklų institucionalizacijos rezultatas – įvairios regiono lygmens institucijų grupės ir galiausiai kaip socialinis konstruktas, kuriam būdingi tapatybės ryšiai.

Bjornas Hettne'as (1994) regionus skirsto į penkis regioniškumo (angl. *regionness*) lygius:

⁶⁰ Fawcett, L. "Exploring Regional Domains: A Comparative History of Regionalism". *International Affairs*, 2004, 80 (3): 433.

⁶¹ Le Gales, P.; Lequesne, C. *Regions in Europe*. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006.

⁶² *Ibid.*

⁶³ Keating, M. "Is There a Regional Level of Government in Europe?" In *Regions in Europe* / Eds. P. Le Gales, C. Lequesne. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006. P. 8.

- Regionas kaip geografinis ir ekologinis junginys, nulemtas natūralių sienų.
- Regionas kaip dėl kultūrinės, politinės ir ekonominės sąveikos daugiau ar mažiau konfliktuojanti socialinė sistema.
- Regionas kaip organizuotas bendradarbiavimas kultūrinėje, ekonominėje, politinėje ar karinėje srityse, institucionalizuotas daugiašalių regionų organizacijų.
- Regionas kaip pilietinė visuomenė, išskylanti iš kultūros, socialinės komunikacijos ir vertybių konvergencijos.
- Regionas kaip aktyvus politinis veikėjas, kuriam būdinga istoriškai suformuota ryški tapatybė ir kuris turi tam tikrą legitimumo laipsnį (pavyzdžiui, Europos Sąjunga).⁶⁴

Regioniniai procesai ir regionalizmas dažniausiai analizuojami per ekonominių ryšių, rinkų kūrimą. Kuo stipresni ekonominiai ryšiai, tuo didesnė regionų priklausomybė ir integracija.

Beje, Barry Buzanas regionams analizuoti pritaikė saugumo komplekso modelį.⁶⁵ „Saugumo kompleksas – tai grupė valstybių, kurių pagrindiniai saugumo interesai yra taip glaudžiai susiję, kad nacionalinis jų saugumas negali būti realistiškai suvokiamas atskirai vienas nuo kito.“⁶⁶ Regionai suprantami kaip saugumo sistemos, tad siūloma juos tirti per priešiško ir draugiško sanklodą valstybių santykiuose, regionams reišiantis tik tam tikroje teritorijoje.⁶⁷ Regionalizmo teorijos yra naudingos tyrinėjant regionų formavimąsi, regioninius santykius, ekonominę, politinę geografiškai artimų valstybių ar mažesnių politinių subjektų (pvz., regiono, savivaldos institucijų ir kt.) tarpusavio priklausomybę.

⁶⁴ Smouts, M. C. “The Region as the New Imagined Community?” In *Regions in Europe* / Ed. P. Le Gales, C. Lequesne. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006. P. 23.

⁶⁵ Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

⁶⁶ Buzan, B.; Waever, O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 43.

⁶⁷ Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997. P. 243.

2.3. EUROPOS INTEGRACIJOS TEORIJOS

Frankas Schimmelfennigas ir Bertholdas Rittbergeris Europos integracijos teorijas skirsto pagal jų kryptis – viršvalstybiškumą ir tarpvyriausybiškumą. Pirmajai priklauso neofunktionalizmas, antrajai – realistiško ir liberalistinio tarpvyriausybiškumo teorijos.⁶⁸ Autoriai pažymėjo, kad konstruktyvizmas taip pat pasitelkiamas ES institucijų vaidmenims

6 schema. Pagrindinės Europos integracijos teorijos

PAGRINDINĖS EUROPOS INTEGRACIJOS TEORIJOS			
Neofunktionalizmas	Liberalusis tarpvyriausybiškumas	Europeizacija, normatyvinė teorija	Valdysena, daugiapakopis valdymas
<i>Ernstas Haasas, Leonas Lindbergas, Philippe Schmitteris, Wayne'as Sandholtzas, Alecas Stone'as Sweetas*</i>	<i>Andrew Moravcsikas**, Stanley Hoffmannas</i>	<i>Ianas Mannersas***, Frankas Schimmelfennigas****, Janas Zielonka*****</i>	<i>Markusas Jachtenfuchsas, Beate Kohler-Koch*****</i>

* Sweet, S. A.; Fligstein, N.; Sandholtz, W. "The Institutionalization of European Space." In *The Institutionalization of Europe* / Eds. A. S. Sweet, W. Sandholtz, N. Fligstein. Oxford: Oxford University Press, 2001. Pp. 1–28.

** Moravcsik, A. *Europos pasirinkimas: socialinis tikslas ir valstybės galia nuo Mesinos iki Mastrochtos*. Iš anglų kalbos vertė J. Čičinskas, D. Grigelytė. Vilnius: Margi raštai, 2008.

*** *Values and Principles in European Union Foreign Policy* / Eds. S. Lucarelli, I. Manners. London, New York: Routledge, 2006. Pp. 114–130.

**** Freyburg, T.; Lavenex, S.; Schimmelfennig, F.; Skripka, T.; Wetzel, A. "EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood." *Journal of European Public Policy*, 2009, 16(6): 916–934.

***** Zielonka, J. *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

***** Pollack, M. A. *Theorizing EU Policy-Making in Policy-Making in the European Union*. 5th edition / Eds. H. Wallace, W. Wallace, M. A. Pollack. Oxford: Oxford University Press, 2005.

⁶⁸ Schimmelfennig, F.; Rittberger, B. "Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses." In *European Union. Power and Policy Making* / Ed. J. Richardson. 3rd edition. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006. Pp. 71–93.

paaikškinti, todėl viršvalstybiškumo krypties teorijas jie skirsto į racionalistines ir konstruktyvistines. F. Schimmelfennigas ir B. Rittbergeris teigė:

Neofunkcionalizmas, priklausantis viršvalstybiškumo „minties mokyklai“, buvo vyraujanti integracijos teorija ankstyvaisiais integracijos teoretizavimo laikotarpiais, kai svarbiausiais mokslininkais tapo Ernstas Haasas, Leonas Lindbergas, Josephas Nye ir Philippe Schmitteris, kurie apibūdino neofunkcionalistinių tyrimų lauką. Šeštojo dešimtmečio viduryje kilęs tarpvyriausybėsbiškumas tapo priešprieša neofunkcionalizmui su Stanley’u Hoffmannu kaip pagrindiniu jo propaguotoju priešakyje. Nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio vyko vidinė abiejų teorijų diversifikacija. Andrew Moravcsikas, sukūręs liberalaus tarpvyriausybėsbiškumo teoriją, tapo svarbiausiu inovatoriumi tarpvyriausybėsbiškumo teorijų stovykloje, o Wayne’as Sandholtzas ir Alecas Stone’as Sweetas atnaujino ir patobulino viršvalstybinio institucionalizmo teorinį lauką.⁶⁹

Neofunkcionalizmas

Neofunkcionalizmo pradininku laikomas Ernstas Haasas. Jis 1958 metais publikavo savo mokslinį darbą „The Uniting of Europe, Setting out a ‘Neo-functional’ Theory of Regional Integration“. Neofunkcionalizmo teorinės perspektyvos esmė – tai, kad integracija yra tarsi funkcinis išsiliesimas (angl. *functional spill-over*). Integracija, prasidėjusi viename sektoriuje, neišvengiamai paliečia ir kitus artimiausius sektorius bei taip pati savaime tampa varomąja jėga. Be to, neofunkcionalistai priskyre svarbius vaidmenis bendroms viršvalstybinėms institucijoms, tokioms kaip Europos Komisija, kurios taip pat yra suinteresuotos integracijos procesų plėtra. Neofunkcionalistai akcentavo, kad ilgainiui integracija išsivystys į politinę bendriją, kurios centras bus įsikūręs Briuselyje. Neofunkcionalistų teorija siejama su Bendrijos (angl. *community*) metodu:

⁶⁹ Schimmelfennig, F.; Rittberger, B. “Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses.” In *European Union. Power and Policy Making* / Ed. J. Richardson. 3rd edition. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006. Pp. 71–93.

Svarbiausi vadinamojo Bendrijos metodo elementai yra keturi (Webb (1977: 13–14)):

1. Vyriausybės priima Komisiją kaip svarbų derybų partnerį ir tikisi, kad ji aktyviai kurs politinį konsensumą.
2. Vyriausybės derasi viena su kita, įsipareigojusios spręsti problemas ir siekti kolektyvinių sprendimų, nepaisydamos to, ar jie patrauklūs, ar ne.
3. Vyriausybės, Komisija ir kiti proceso dalyviai yra atskaitingi vieni kitiems, nepriima [kuriai nors pusei] nepriimtinių reikalavimų ir yra pasirengę paaukoti trumpalaikius dalykus dėl ilgalaikių tikslų.
4. Vienbalsiškumas (anonimiškumas) yra taisyklė, įtvirtinanti, kad derybos vyks tol, kol bus įveiktos visos prieštaros, o tam tikros prarastys vienoje srityje bus kompensuojamos laimėjimais kitoje srityje. Tam tikri klausimai yra suvokiami ne kaip atskiri, o kaip bendro proceso dalis.⁷⁰

Neofunkcionalizmas gali duoti naudos analizuojant ES institucijų vaidmenis Europos integracijos procesuose, jų galias ir funkcijas.

Liberalusis tarpvyriausybėsškumas

Liberaliojo tarpvyriausybėsškumo šalininkai, priešingai negu funkcionalistai ir neofunkcionalistai, teigia, kad integracijai darė arba daro įtaką ne savaiminiai procesai, o valstybių narių vyriausybės, jų racionalūs interesai ir derybinės pajėgos.

Sekdama šiuos pokyčius, iškilo naujoji integracijos teorinė „tarpvyriausybėsškumo“ mokykla ir buvo paskelbtas Stanley’o Hoff-

⁷⁰ Pollack, M. A. *Theorizing EU Policy-Making in Policy-Making in the European Union*. 5th edition / Eds. H. Wallace, W. Wallace, M. A. Pollack. Oxford: Oxford University Press, 2005. P. 16.

manno (1966) teiginys, kad tauta-valstybė, nors ir neabsoliuti, išlieka stipri veikėja. Aiškiausiu pavyzdžiu tapo de Gaulle'is, bet vėliau, 1973 metais įstojus Jungtinei Karalystei, Airijai ir Danijai, valstybių narių vyriausybės aiškiai parodė, kad jos aktyviai priešinsis laipsniškam suvereniteto perdavimui Bendrijai ir verčiau teiks pirmenybę stiprios tautos-valstybės išsaugojimui.⁷¹

A. Moravcsikas, ištyręs Europos integracijos istoriją, tvirtino, kad „vyriausybės bendradarbiavo, kai jas skatino arba nuo to sulaikė savi ekonominiai interesai, santykinė galia ir strategiškai pagrįsti įsipareigojimai“⁷². Jis suformulavo specifinę trinarę seką (ją sudaro nacionalinių prioritetų formavimas, tarpvyriausybines derybos ir institucijų pasirinkimas) ir akcentavo, kad kiekvienas tolesnis sekos etapas priklausė nuo ankstesnio etapo rezultatų.⁷³ Kitaip tariant, remiantis valstybių narių nacionaliniais interesais ir per bendrą jų sąveiką buvo sukurtos bendros institucijos ir bendros taisyklės. Pasak A. Moravcsiko, toks „tarptautinis valdymas buvo sukurtas tarpusavio priklausomybei valdyti“, o valstybės santykinė galia priklausė nuo tarpusavio priklausomybės struktūros komplekso simetriškumo.⁷⁴

Liberalusis tarpvyriausybiškumas gali būti itin vertingas tyrinėjant ES valstybių narių vyriausybių vaidmenis, tarpusavio santykius, jų įtaką ES politikai ir vykstantiems procesams, ES valstybių narių tarpusavio santykius.

Valdysena ir daugiapakopis valdymas

Valdysena ir daugiapakopis valdymas (angl. *governance and multi-level governance*), kaip tos pačios teorinės krypties tam tikros šakos, yra pasitelkiami nagrinėjant įvairias ES politikos sritis ir santykį tarp skirtingų ES valdymo struktūros lygmenų: viršvalstybinio, nacionalinio, regioninio, interesų grupių.

⁷¹ *Ibid.* P. 17.

⁷² Moravcsik, A. *Europos pasirinkimas: socialinis tikslas ir valstybės galia nuo Mesinos iki Maastrichto*. Iš anglų kalbos vertė J. Čičinskas, D. Grigelytė. Vilnius: Margi raštai, 2008. P. 19.

⁷³ *Ibid.* P. 35.

⁷⁴ *Ibid.* P. 28.

Valdysenos samprata nėra Europos Sąjungos ar Europos integracijos atskira teorija, bet greičiau tam tikras teorijų, susijusių bendromis temomis, klasteris (Jachtenfuchs 2001; Jachtenfuchs, Kohler-Koch 2004). <...> Literatūra apie valdyseną paskutiniajame dešimtmetyje orientuojasi į keletą esminių aspektų: (1) sąvoka „valdysena“ kilo tiek iš lyginamosios, tiek iš tarptautinių santykių srities literatūros; (2) ankstyvuosiuose (sąvokos „valdysena“) pritaikymuose ES studijoms literatūroje dažniausiai buvo apibrėžiamos „daugiapakopio valdymo“ ir „politinių tinklų“ sąvokos; (3) literatūroje apie valdyseną neretai kalbama apie valstybių narių ir ES institucijų valdymo galimybes ir su tuo susijusias legitimumo problemas; (4) susitelkiama į naujus ir inovatyvius teiginius apie ES kaip iš anksto apgalvotą viršvalstybinę struktūrą, pajėgią išspręsti normatyvines dilemas.⁷⁵

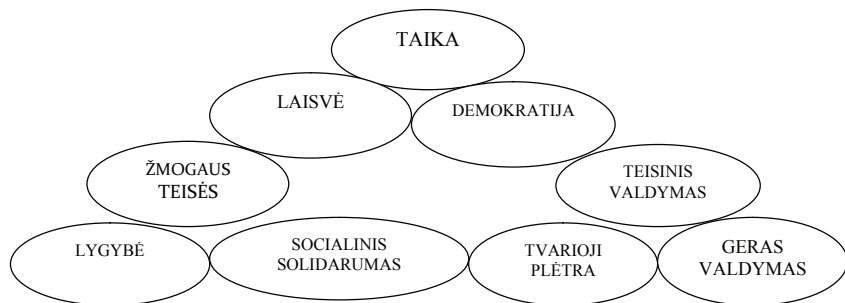
Ši teorija gali būti vertinga tyrinėjant tam tikras ES politikos sritis (pavyzdžiui, migracijos, socialinę, aplinkosaugos ir kt.), politikos formavimą ir įgyvendinimą. Valdysena yra glaudžiai siejama ir su normatyvine teorija.

ES normatyvinė teorija

ES normatyvinės galios koncepciją suformulavo Ianas Mannersas. Jis Europos Sąjungai kaip tarptautiniam veikėjui pritaikė „minkštosios, normatyvinės galios“ terminą, siekdamas paaiškinti šios organizacijos užsienio politikos koncepciją. Minėtas autorius aprašė ES normatyvinės galios kilmę bei išskyrė kultūrinį ir suderinamumo / sutaikomumo elementus: pirmasis yra susijęs su žiniomis ir vertybėmis, praktikomis, kurias priima ir kurių laikosi visuomenė jų tęstinumui užtikrinti, o antrasis – su ES kito-niška, *intervencine, logika*, kuri remiasi konfliktuojančių pusių sutaikymu ir švelniu ES įsitraukimu į konflikto zonas / situacijas už Europos Sąjun-

⁷⁵ Pollack, M. A. *Theorizing EU Policy-Making in Policy-Making in the European Union*. 5th edition / Eds. H. Wallace, W. Wallace, M. A. Pollack. Oxford: Oxford University Press, 2005. Pp. 36–37.

7 schema. ES normatyvinė konstitucija

Šaltinis. Manners, 2005b. In Manners, I. “The Symbolic Manifestations of the EU’s Normative Role in World Politics.” In *The European Union’s Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006. Pp. 66–84.

gos ribų.⁷⁶ I. Mannersas išskyrė devynias normas, kurias ES yra įtvirtinusi savo teisinėje bazėje *acquis communautaire* ir kurias skatina perimti bei skleisti už Europos Sąjungos ribų. Anot šio autoriaus, 1973 m. Kopenhagoje patvirtintame dokumente „Europos identitetas“ buvo išskirtos demokratijos, teisinio valdymo ir žmogaus teisių užtikrinimo normos, vėliau Europos Sąjunga įtvirtino lygybės / nediskriminavimo, socialinio solidarumo (darbuotojų teisių, sveikatos, socialinės apsaugos, laisvos ir sąžiningos prekybos įtvirtinimo srityse), tvariosios plėtros bei vystymosi normas (ekonominių ir aplinkosaugos srities interesų suderinamumo) ir naujausią – geros valdysenos (angl. *good governance*) normą, kuri įeina į Kopenhagos kriterijus ir yra siejama su atskaitomybės, gero demokratinio valdymo kūrimu, kova su korupcija⁷⁷ ir pan. Remiantis I. Mannerso ES normų piramide, visos šios išvardytos normos padeda užtikrinti bazines ir esmines ES normas ir vertybes, t. y. taiką ir laisvę. Europos Sąjungos kaip normatyvinės galios, arba hegemono, tapatybės šaltinis yra šios normos bei jų sklaida įvairiais ES instrumentais už ES ribų. Būtent bendrų

⁷⁶ Manners, I. “The Symbolic Manifestations of the EU’s Normative Role in World Politics.” In *The European Union’s Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006. P. 68.

⁷⁷ *Ibid.* Pp. 66–84.

vertybių įtvirtinimas Europos kaimynystėje laikomas vienu svarbiausių tikslų. I. Mannerso normų piramidė pateikiama 7 schemoje.

Panašiai kaip ir normatyvinės teorijos atstovai, Frankas Schimmelfennigas, Sandra Lavenex ir kiti mokslininkai plėtoja europeizacijos tyrimus ir aiškina, kokį poveikį ES daro tam tikroms šalims ir regionams.⁷⁸ Šie tyrimai apima ES plėtros politikos, kaimynystės politikos procesų analizę, ES santykius su trečiosiomis šalimis. Europeizacijos tyrimuose yra plėtojamos institucionalizmo, racionalaus pasirinkimo, konstruktivizmo, valdysenos, liberalizmo ir kitos teorijos. Normatyvinė teorija gali būti vertinga tyrinėjant ES įtakos trečiosioms šalims mechanizmus ir konkretaus poveikio rezultatus.

Rašto darbo konceptualizacija

Taigi, teorijos pasirinkimas yra labai svarbus rašto darbo etapas. Teorija pateikia konkrečių mokslinių konceptų bei jų sampratų. Janet M. Ruane teigė:

Jeigu teorija mums pasiūlo idėjų (konceptų) apie tai, kaip veikia pasaulis, tyrimas turi leisti empiriškai nustatyti (įrodyti), ar tos idėjos teisingos. Taigi, tyrimas turi būti suvokiamas kaip pastangos a) išnagrinėti pasirinktą teoriją arba b) sukurti naują teoriją. (Tyrimas, kuriuo siekiama išnagrinėti egzistuojančią teoriją, vadinamas dedukciniu tyrimu, o tyrimas, kurio pradžioje analizuojami empiriniai duomenys ir kuriuo siekiama sukurti naują teoriją, vadinamas indukciniu tyrimu). Abiem atvejais tyrimas turi apimti <ir paaiškinti vartojamus> konceptus / sąvokas. Geras tyrimas ir prasideda, ir baigiasi konceptų ir teorijos paaiškinimu. Tyrimui adekvačiai atlikti turime gebėti dirbti su sąvokomis.⁷⁹

Rašto darbo konceptualizacija yra labai svarbus tyrimo procesas. Studentai turi gebėti atrinkti, surasti ir pateikti adekvačias sąvokas, reikšmes

⁷⁸ Freyburg, T.; Lavenex, S.; Schimmelfennig, F.; Skripka, T.; Wetzel, A. "EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood." *Journal of European Public Policy*, 2009, 16 (6): 916–934.

⁷⁹ Ruane, J. M. *Essentials of Research Methods. A Guide to Social Science Research*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005. P. 49.

ir adekvačiai vartoti sąvokas empirinėje analizėje. Pasirinkus konkrečias sąvokas, patartina peržiūrėti jų reikšmes, pateikiamas politikos mokslų enciklopedijose ir žodynuose. Jeigu sąvoka pernelyg plati, ją galima apibrėžti neigiant, per tai, ko sąvoka neapima.

Savikontrolės klausimai ir užduotys

1. Perskaitykite savo atrinktą mokslinę literatūrą. Kaip skirtingi mokslininkai nagrinėja jūsų pasirinktą baigiamojo darbo tematiką? Kokius objektus pasirenka analizuoti? Į kokias mokslines problemas gilinasi? Išanalizuokite mokslinę literatūrą.
2. Pasirinkite konkrečią teoriją. Kiek jūsų pasirinkta teorija buvo nagrinėjama Lietuvoje? Kiek ji paplitusi užsienio mokslinėje literatūroje? Išsiaiškinkite svarbiausius mokslininkus, dirbusius ar dirbančius iš pasirinktos teorinės perspektyvos.
3. Remdamiesi pasirinkta teorija, išskirkite svarbiausias sąvokas, kriterijus, teorinius postulatus, teiginius, kurie padės conceptualizuoti jūsų empirinės dalies analizę. Kiek pasirinkta teorija jums yra naudinga empirinei daliai analizuoti?

Rekomenduojama literatūra

- Buzan, B.; Wæver, O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Weber, C. *International Relations Theory: A Critical Introduction*. London, New York [N. Y.]: Routledge, 2007.
- Griffiths, M. *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An Introduction*. New York: Routledge, 2007.

3. TYRIMO MODELIAI

Trečiasis knygos skyrius skirtas tyrimo modeliui aptarti. Pagrindinis tikslas – supažindinti su modelių klasifikacijomis ir plačiau aprašyti baigiaamuosiuose darbuose dažniausiai naudojamus tyrimo modelius.

Antrajame skyriuje aptarta konceptualizacija yra būtina mokslinio darbo dalis. Kita vertus, taip pat svarbu pasirinkti tinkamą tyrimo modelį arba, kitaip sakant, surasti būdų, kurie padėtų nustatyti įvardytų sąvokų ir empiriškai matuojamų kintamųjų ryšius. Nuo pasirinkto tyrimo modelio priklauso tolesnis tyrimo duomenų analizės procesas. Pavyzdžiui, galime būti įsitikinę, kad daugiau laiko skiriant studijoms gali pagerėti ir studijų rezultatai. Tačiau kaip įrodysime, kad šios sąvokos yra taip susijusios? Kaip sumodeliuosime tyrimą, kad atsakytume į šį klausimą?

Pagrindiniai tyrimo modeliai būna penkių rūšių. Reikia pasirinkti modelio rūšį pagal savo tyrimo hipotezę, ginamąjį teiginį ar tyrimo tikslą. Tyrimo modeliai padeda atsakyti į skirtingus klausimus. Toliau apibūdinama kiekviena iš penkių tyrimo modelių rūšių.

Atvejo analizė (studija)

Atvejo analizė padeda atsakyti į klausimus „Kas vyksta? Kokie yra pagrindiniai kintamieji ir ar jie tarpusavyje susiję?“. Atliekant atvejo analizę, tam tikrą laiko tarpą yra tiriamas vienas atvejis (asmuo, grupė, miestas, institucija, valstybė ir kt.). Tyrimo tikslas paprastai būna susijęs su aprašymu. Galima atlikti atvejo analizę ir tuomet, jei studijoje pagrindinis dėmesys kreipiamas į vieną kintamąjį (pvz., balsavimo apsisprendimą, konstitucijų griežtumą). Esminis atvejo analizės bruožas tas, kad susitelkiama tik į vieną grupę ir niekas nelyginama.

Terminas „atvejo analizė“ vartojamas įvairiais atvejais. Kai kurie tyrėjai apsiriboja ir taip vadina tik tiriamąsias studijas (angl. *exploratory study*), kurių metu nekeliama hipotezių. Pavyzdžiui, jei tyrėją domina, į kokius veiksnius rinkėjai atsivėlgia, rinkdamiesi, už kurį kandidatą balsuoti, jam svarbu sužinoti, kaip tai vyksta. Rinkėjai nebūna palyginami,

nemėginama patikrinti hipotezių. Vienos gyvenvietės ar miesto gyventojų tyrimas suteiks pakankamai tinkamų duomenų tyrimo tikslui pasiekti – „nustatyti, kokie veiksniai svarbūs rinkėjams renkantis, už kurį kandidatą balsuoti rinkimuose“. Tyrimo rezultatas bus būtent įvairių veiksnių sąrašas. Tiriamosios atvejo studijos naudingos, norint išsiaiškinti tam tikros tyrimo srities svarbius kintamuosius ir siekiant suformuluoti kito tyrimo hipotezes.

Kitos atvejo studijos yra naudojamos pradinei hipotezei patikrinti arba, kitaip sakant, nustatyti, ar tarp kelių kintamųjų egzistuoja koks nors ryšys. Jos vertingos, nes, sužinojus, kad tarp kintamųjų nėra ryšio, galima išvengti tolesnių sudėtingesnių nerezultatyvių tyrimų.

Atvejui analizuoti galima naudoti tiek kokybinį, tiek kiekybinį tyrimo dizainą ir taikyti atitinkamus duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus (apie juos rašoma kitame skyriuje).

Atvejų studijos yra pagrindinis tyrimo modelių statybinis blokas. Gilinantis į atvejį tiriamas kintamasis ar kintamieji, būdingi vienai grupei ar individui, tam tikru laiko tarpu. Kiti tyrimo modeliai leidžia tirti daugiau nei vieną grupę arba tą pačią grupę skirtingais laikotarpiais.

Tęstinė (angl. *longitudinal*) studija

Tęstinis tyrimo modelis yra susijęs su tos pačios tiriamos grupės (ar kito atvejo) dviem ar daugiau atvejo studijų, kurios vykdomos praėjus tam tikram laikotarpiui nuo pirmosios studijos. Pagrindinis klausimas, keliamas tęstinėje studijoje, – „Ar per tam tikrą laikotarpį įvyko kokių nors pokyčių?“

Kartais, naudojant tokius tyrimo modelius, pokyčiams nustatyti imami statistiniai ar kiti oficialūs duomenys. Pavyzdžiui, balsavimo Parlamento rinkimuose aktyvumui išsiaiškinti pasitelkiami kelių rinkimų oficialūs duomenys ir žiūrima, ar aktyvumo lygis liko tas pats, ar sumažėjo, ar padidėjo.

Kita tęstinio tyrimo modelio forma yra tyrimas, kurio metu apžvelgiama padėtis prieš ir po tam tikro įvykio. Pavyzdžiui, tikrinamos rinkėjų žinios apie politines partijas prieš rinkimų kampaniją ir po jos, siekiant išsiaiškinti, ar kampanija kaip nors paveikė žinių lygį.

Tęstinėse studijose visada klausiama apie pokyčius (ar jų buvo).

Atsakymai būna „Taip“ arba „Ne“, „Sužinojau šiek tiek daugiau“ ir nurodoma, kiek sužinota. Atlikdamas tęstinę studiją, tyrėjas turi

- parinkti reikiamų kintamųjų pasirinktoms sąvokoms iširti;
- sukurti būdą išmatuoti kintamuosius;
- sukurti duomenų fiksavimo įrankį;
- išmatuoti tuos pačius kintamuosius tuo pačiu būdu vienoje grupėje dviem skirtingais laikotarpiais.

Palyginamoji studija

Palyginamojoje studijoje, kitaip nei tęstinėje studijoje, tiriama ne ta pati grupė skirtingais laikotarpiais, o lyginamos dvi ir daugiau grupių (individų, valstybių, institucijų ir kt.) tuo pačiu laikotarpiu. Palyginamosiose studijose keliamas toks pagrindinis klausimas: ar atvejis A skiriasi nuo atvejo B? Pavyzdžiui, lyginama siekiant nustatyti, ar dviejų miestų gyventojai tuose pačiuose rinkimuose balsavo skirtingai, ar skiriasi tam tikrų valstybių pozicijos dėl sankcijų Iranui ir pan.

Palyginamosiose studijose lyginamos dvi ar daugiau grupių, naudojant tuos pačius matavimus tiems patiems kintamiesiems, panašiu ar tiksliai tuo pačiu laikotarpiu.

Siekiant palyginti reikia

- pasirinkti kintamuosius pasirinktoms sąvokoms iširti;
- surasti būdą išmatuoti kintamuosius;
- sukurti duomenų surinkimo instrumentą;
- išmatuoti tuos pačius kintamuosius tuo pačiu būdu dviejose ar daugiau grupių (individų) tuo pačiu ar panašiu laikotarpiu.

Tęstinis palyginimas

Tęstinis palyginimas susieja tęsines ir palyginamąsias studijas, t. y. turi abiem joms būdingų elementų. Pagrindinis tęstinėje palyginamojoje studijoje keliamas klausimas – „Ar grupė A ir grupė B skiriasi, praėjus tam tikram laikui?“. Pavyzdžiui, tiriama visuomenės politinė kultūra dviejose valstybėse. Kiekvienoje iš jų atliekami tie patys tyrimai kas trejus metus, naudojant tuos pačius politinės kultūros tyrimo kintamuosius. Šis tyrimas tęstinis, nes tyrimai atliekami kas trejus metus kiekvienoje iš grupių.

Tyrime taikomas ir palyginimo metodas, nes dvi grupės skirsis tam tikrais aspektais.

Tęstiniai palyginamieji tyrimai leidžia tyrėjams palyginti duomenų, gautų iš skirtingų šaltinių, rodomas tendencijas. Aptariamas modelis negali paaiškinti, kodėl nėra skirtumų, ar padėti nustatyti, kas juos lemia, bet gali atskleisti tendencijas.

Ekspertas

Jei tyrimu siekiama nustatyti, kaip vieno kintamojo pokytis paveikia kitą kintamąjį, reikalingas eksperimento tyrimo modelis. Jis labiausiai tinka hipotezėms patikrinti, bet gana sunkiai panaudojamas socialiniuose moksluose. Pagrindinis reikalavimas, keliamas eksperimentą atliekančiam tyrėjui, yra galimybė kontroliuoti nepriklausomo kintamojo variaciją ir kitų kintamųjų poveikį. Šio modelio keliamas esminis klausimas yra toks: ar, naudojant nepriklausomą kintamąjį, išryškėja pokyčių tarp eksperimentinės ir kontrolės grupių?

Bakalauro darbuose tokie tyrimo modeliai dažniausiai nenaudojami, tad plačiau apie eksperimentą šioje mokomojoje knygoje nerašoma. Daugiau galima sužinoti nurodytoje literatūroje.⁸⁰

Be jau anksčiau aptartų penkių tyrimo modelių klasifikacijos, yra ir kitų modelių, kurių pavadinimas parodo tyrimo pobūdį ir tikslus. Toliau pateikiama kita klasifikacija, kuri gali būti naudinga planuojant baigiamuosius darbus ir aprašant atliekamus tyrimus.

Tyrimo modeliai gali būti klasifikuojami į toliau išvardijamus tipus:

- *Istorinis tyrimas* – tai sąlygų, situacijų ir įvykių, kurie susiklostė ar nutiko praeityje, aprašymas bei mėginimas juos paaiškinti.
- *Aprašomojo tyrimo* metu pateikiama informacijos apie dabar egzistuojančias sąlygas, susiklostančias situacijas ir įvykius. Aprašymas leidžia užfiksuoti faktus, bet nesistengiama paaiškinti, kodėl kas nors vyksta.
- *Koreliacinis tyrimas* apima kintamųjų tarpusavio ryšių paiešką pasitelkiant įvairius statistinius asociacinius metodus.

⁸⁰ Bauma, G. D. *The Research Process*. Melbourne, Oxford: Oxford University Press, 1999. Pp. 105–111.

- *Priežastiniu tyrimu* siekiama išsiaiškinti priežastines kintamųjų sąsajas, stebint egzistuojantį reiškinį.
- *Eksperimentinis tyrimas* vykdomas tais atvejais, kai galima sistemingai manipuliuoti vieną ar daugiau *priežasčių* apibrėžiančiais kintamaisiais, norint nustatyti jų *įtaką* kitiems kintamiesiems.
- *Atskiro atvejo tyrimu* siekiama apibrėžti pavienio reiškinio ar individo santykį su veikiančia politine arba socialine-kultūrine aplinka. Pasirinkta institucija, reiškinys ar procesas analizuojamas įvairiais aspektais ir pagal daugelį kintamųjų.
- *Etnografinį tyrimą* paprastai sudaro įvykių tam tikroje grupėje aprašymas, remiantis grupės individų sąveika socialinės kultūros normų, įsitikinimų kontekste.
- *Vystymosi tyrime* dėmesys sutelkiamas į sąveiką tarp atliekamo tyrimo ir naujo produkto kūrimo bei jo įvertinimo, ir ši informacija panaudojama reiškiniui pakoreguoti.
- *Palyginamojo tyrimo* metu siekiama išsiaiškinti ne mažiau kaip dviejų reiškinų, institucijų ar individų panašumus ir skirtumus.

Matyti, kad tyrimo modelių gali būti daug ir įvairių. Svarbiausia darbo įvade įvardyti, kokio tipo tyrimas atliekamas, kad kitiems tyrėjams ir skaitytojams būtų aišku, kokio pobūdžio tyrimą siekiama atlikti ir – vėliau – kaip sekėsi tai padaryti.

Savikontrolės klausimai ir užduotys

1. Pasirinkite tyrimo modelį ir pasakykite, kodėl jis jums tinkamiausias, kuo jis atitinka jūsų tyrimo tikslą.
2. Apgalvokite savo darbo struktūrą ir pasakykite sau, kodėl tam tikro skyriaus reikia jūsų darbui. Tai padės išvengti perteklinės informacijos, planavimo logikos trūkumų.

Rekomenduojama literatūra

- Bauma, G. D. *The Research Process*. Melbourne, Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Žydžiūnaitė, V. *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija, 2008.
- Harrison, L. *Political Research*. London: Routledge, 2001.

4. TYRIMO STRATEGIJOS IR METODAI

Šiame skyriuje trumpai pristatomos pagrindinės tyrimo strategijos ir metodai, kurie yra taikomi politikos mokslų tiriamuosiuose darbuose. Pirmiausia pateikiami svarbiausi skyriuje vartojamų sąvokų apibrėžimai, taip pat aptariami empiriniai ir teoriniai moksliniai metodai bei tyrimo strategijos.

Pasak J. Ruane, mūsų galimybė vertinti gaunamą informaciją yra tiesiogiai susijusi su tyrimo metodų žiniomis.⁸¹ Taigi nuo to, kiek esame susipažinę su tyrimo metodais ir gebame pasirinkti tinkamus metodus, priklauso ne tik tai, kokių duomenų ir informacijos surinksime, bet ir kaip juos interpretuosime bei kokie bus galutiniai tyrimo rezultatai.

Pažymėtina, kad susiduriama su keliomis svarbiomis sąvokomis, kurios kartais būna netinkamai ar netiksliai vartojamos, todėl toliau pateikiami šių sąvokų apibrėžimai.

Mokslinis tyrimas – tai save koreguojantis, nuolat besivystantis pasaulio pažinimo būdas, kuriam būdingas aiškumas, sistemingumas ir kontrolė. Šių ypatumų įgyti tyrimui padeda taikomi moksliniai metodai.

Mokslinis metodas – tai sistemingas tyrimo medžiagos nagrinėjimo būdas, kuris turi būti pristatomas taip aiškiai, kad skaitytojas galėtų sekti tyrimą arba pakartoti jį tokiais pačiomis sąlygomis ir gauti tą patį rezultatą.⁸² Moksliniai metodai skirstomi į dvi grupes: *teorinius ir empirinius*.

Metodika – tai tyrime naudojamų priemonių (būdų), susijusių su tam tikru metodu, visuma, įskaitant atskiras operacijas, jų nuoseklumą ir tarpusavio ryšį.⁸³ Pavyzdžiui, jei atliekama rinkėjų apklausa ir taikomas anketavimo metodas, klausimų formulavimas klausimyne kaip atvirųjų arba uždaryjū yra apibūdinamas kaip apklausos priemonė, o metodiką charakterizuoja pateiktas klausimynas bei apklausėjo instrukcija.

⁸¹ Ruane, J. M. *Essentials of Research Methods. A Guide to Social Science Research*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005. P. 3.

⁸² Unikaitė, I. *Politikos mokslų krypties studentų rašto darbų rašymas ir pristatymas*. Mokomoji metodinių nurodymų knyga. Kaunas: VDU, 2009. P. 9.

⁸³ Apibrėžta pagal „Mokslinio tyrimo pagrindai edukologijoje“. Prieiga per internetą: http://www.asu.lt/nm/failai/MT_pagrindai_edukologijoje/50655.html.

Tyrimo dizainas – tai tyrimo metodų kompozicija. Šis terminas gali būti vartojamas kaip „tyrimo metodikos“ sinonimas.

Metodologija – tai mokslinio pažinimo metodų tyrimas, bendrų tyrimo metodų teorija. Ji skirta principinėms su tyrimu susijusioms teorinėms prielaidoms analizuoti ir nuošalyje palieka diskusijas dėl konkrečių tyrimo metodų (kaip tyrimo technikų).⁸⁴

Tyrimo strategija – tai idėjų rinkinys ir prieigos principai, kuriais vadovaujama tyrimo, ieškant atsakymų į tyrimo klausimus arba siekiant išspręsti problemą. Nuo pasirinktos strategijos priklauso tyrimo duomenų gavimo būdai ir analizės metodai. Pasak Vilmos Žydžiūnaitės⁸⁵, tyrimo strategijos yra susijusios su kiekybiniu ar kokybiniu arba mišriu požiūriu (išsamiau apie tyrimo šiais požiūriais strategijas rašoma šio skyriaus pirmajame poskyryje).

Tolesniuose poskyriuose pristatomi teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai bei su jais susijusios tyrimo strategijos, nurodomi šių metodų pagrindiniai skirtumai ir privalumai.

4.1. EMPIRINIO TYRIMO STRATEGIJOS IR METODAI

Politikos moksle plačiausiai taikomos dvi *empirinės socialinių tyrimo metodų grupės: kiekybiniai ir kokybiniai metodai*. Gana populiarus yra ir *palyginamasis metodas*. Tai, kokie metodai taikomi tyrinėjant vieną ar kitą politikos problemą, priklauso nuo epistemologinės (tam tikro tikrovės apibrėžimo būdo) krypties. Konkretūs kokybiniai ir kiekybiniai metodai yra siejami su kiekybinio, kokybinio ar mišriaisiais metodais atliekamo tyrimo strategijomis. Kiekvienai iš paminėtų strategijų būdingi tam tikri požiūriai ir tyrimo planavimo bei vykdymo schemos.

Kiekybinio tyrimo strategija gali būti apibūdinama kaip sisteminis, empirinis ir kritiškas hipotezių apie reiškinių ryšius tyrinėjimas. Ši strategija remiasi nepozityvistiniu požiūriu: pabrėžiama, kad rezultatus lemia

⁸⁴ Maslauskaitė, A. *Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008. P. 8. Prieiga per internetą: http://www.lka.lt/EasyAdmin/sys/files/Metodologiniai_pagrindai.pdf.

⁸⁵ Žydžiūnaitė, V. *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija, 2008. P. 13–20.

tam tikros priežastys. Taigi, neopozityvistai dažniausiai renkami tirti problemas, susijusias su priežastimis, lemiančiomis tam tikrus rezultatus ir pasekmes. Šios strategijos šalininkai mano, kad svarbiausia – stebėti ir analizuoti žmonių elgesį, atliekant kiekybinius matavimus bei tikrinant teorijas.

Kiekybinis tyrimas paprastai atliekamas pagal nustatytą schemą. Jo metu duomenys renkami naudojant struktūruotas anketas, atliekant turinio analizę, kaupiant statistinius duomenis suvestinėse, vykdant eksperimentus. Galutiniai kiekybinio tyrimo rezultatai paprastai išreiškiami skaičiais.

Tyrimo etapų ir formų aspektu kiekybinių metodų sistemoje buvo plačiai pritaikyti atrankos, įvairių krypčių modeliavimo, planavimo, eksperimentų, analizės ir prognozavimo metodai. Aprašomųjų tikslų siekti padeda aprašomosios statistikos ir matavimo (skalių, testavimo, faktoriinės analizės, klasifikacijos, taksonomijos, sociometrijos ir kt.) metodai. Kiekybinio tyrimo strategija leidžia giliau ir tiksliau nagrinėti dinامينius ir statistinius dėsningumus, paverčia juos sociologinėmis žiniomis, ir tai skatina šiuos dėsningumus praktiškai panaudoti socialiniams ir politiniams procesams valdyti bei prognozuoti.

Loginę kiekybinio tyrimo struktūrą sudaro penki etapai:

1. Pradedama nuo teorijos – pagal ją paaiškinamas pasirinktas tyrimo objektas.
2. Iš jos dedukcijos būdu išvedama viena arba kelios hipotezės, kurias norima patikrinti. Hipotezė yra spėjamas teiginys apie dviejų arba daugiau stebimų reiškinų arba kintamųjų ryšį.
3. Hipotezėse vartojamos sąvokos paverčiamos išmatuojamais kintamaisiais. Tad teorinės sąvokos operacionalizuojamos – paverčiamos į stebimus ir atitinkamais anketos klausimais išmatuojamus kintamuosius.
4. Renkami duomenys.
5. Duomenys išanalizuojami, pateikiamos išvados.

Svarbiausias kiekybinio tyrimo uždavinys yra nustatyti kintamųjų, iš kurių vienas yra nepriklausomas, o kitas – priklausomas (hipotetinė pasekmė), priežastingumą. Kita vertus, galimas ir kitų veiksmų poveikis tiriamų kintamųjų sąveikai. Siekiant išsiaiškinti tuos kitus veiksmus, būtina naudoti alternatyvius kontrolinius kintamuosius.

Kiekybinio tyrimo privalumas tas, kad jo metu surenkama objektyvių duomenų, be to, šį tyrimą galima pakartoti. Svarbu ir tai, kad kiekybinis tyrimas duoda galimybę apibendrinti tiriamus reiškinius visuminiu lygmeniu, pateikti apibendrinamąsias tiriamų vienetų charakteristikas. Kiekybiniams duomenims apdoroti paprastai pasitelkiamos įvairios statistinės analizės procedūros: dažnių, laiko eilučių pasiskirstymo, koreliacinė, regresinė, faktorinė analizės ir kt.

Nepaisant privalumų, kiekybiniai tyrimai turi ir trūkumų – neatkleidžia, kaip žmonės supranta vienas ar kitas socialinių procesų eigos reikšmes. Politiką aiškinti remiantis tik kiekybiniais tyrimais nepakanka. Taikant vien griežtą mokslinę metodologiją, neįmanoma atskleisti sudėtingų politikos reiškinių, nes būtina atsižvelgti į politikos subjektų politinius motyvus – pažiūras, prioritetus, subjektyvius vertinimus. Tai padeda padaryti *kokybiniai tyrimai*.

Kokybinių tyrimų strategija gali būti apibūdinama kaip duomenų rinkimas siekiant suformuoti tam tikro reiškinio prasmę tyrimo dalyvių ar tiriamųjų atžvilgiu. Ši strategija remiasi konstruktyvistiniu požiūriu, kurį turintys žmonės „akcentuoja individų sąveikos procesą ir siekia suprasti istorines, socialines bei kultūrinės žmonių aplinkas, kreipia dėmesį į specifinius kontekstus, kuriuose žmonės gyvena ir dirba.“⁸⁶ Konstruktyvistai teoriją generuoja ir vysto induktyviai, pradėdami nuo konkrečių faktų, empirinių stebėjimų ir šiuos faktus teoriškai apibendrindami.

Kokybinių mokslinių tyrimų metu analizuojamas politinis elgesys ir požiūriai, kurių negalima ar nenorima matuoti kiekybiškai. Tyrėjai siekia suprasti elgesį ir institucijas pažindami žmones, jų vertybes, rituales, simbolius, įsitikinimus ir emocijas. Jie tyrime naudoja atviruosius klausimus, padedančius tiriamiesiems išsakyti savo požiūrį. *Kokybinių tyrimo metodų* rezultatai išreiškiami žodžiais. Kokybiniai duomenys renkami *stebint, imant nestruktūruotus interviu, fokusuotus grupių interviu, atliekant kokybinę turinio, diskurso, dokumentų analizę, biografinį tyrimą ir kt.*

Kokybinio tyrimo strategija susideda iš šių etapų:

- bendro klausimo formulavimas;
- konkrečių tyrimo klausimų formulavimas;

⁸⁶ *Ibid.* P. 9.

- subtilių sąvokų formulavimas, išskyrimas;
- grupių, kuriose bus studijuojamas šis klausimas, sudarymas;
- tinkamų dizaino ir metodų parinkimas;
- konkrečių tyrimo klausimų įvertinimas ir performulavimas;
- duomenų rinkimas;
- duomenų analizavimas;
- analizės apibendrinimas ir įvertinimas;
- rezultatų formulavimas.

Kokybinės tyrimo strategijos naudingos, nes suteikia daugiau galimybių išsiaiškinti požiūrius ir įsitikinimus; galima paaiškinti, kodėl ir kaip, ne tik kas vyksta; užtikrinamas didesnis respondento veiksmų ir minčių patikimumas; parodoma reiškinių vystymosi dinamika; santykinai nebrangu taikyti šias strategijas; padeda kurti naujas hipotezes.

Vis dėlto kokybiniai tyrimai dažnai kritikuojami, nes surinkti duomenys gali būti šališki, nenuoseklūs, sunkiai palyginami ar apibendrinami. Pastaraisiais dešimtmečiais politikos mokslų tyrimuose, siekiant visapusiškai ištirti analizuojamus reiškinius, stengiamasi neapsiriboti viena tyrimo metodų grupe ir derinti abi metodų grupes (kiekybinius ir kokybinius metodus). Toks derinimas, kitaip – trianguliacija, gali būti vadinamas *tyrimo mišriaisiais metodais strategija*. Ji „remiasi teoriniais teiginiais, apimančiais pragmatizmą (orientuojamasi į pasekmes, problemos traktuojamos kaip tyrimo centras)⁸⁷, bei nuosekliu kokybinių ir kiekybinių duomenų rinkimu. Paprastai tyrėjai pradeda nuo apklausos, vėliau imasi detalių kokybinių interviu ir kruopščiai aiškinasi tiriamųjų požiūrius.

Socialiniuose moksluose plačiai taikomas ir *palyginamasis metodas*, kuris padeda nustatyti tiriamų reiškinių esmines savybes, lyginant tų reiškinių panašumus ir skirtumus.⁸⁸ Politikos mokslo tyrimuose dažnai būna lyginamos įvairių šalių politinės sistemos arba jų elementai (posistemės): parlamentai, vyriausybės, partijų ir rinkimų sistemos, konstitucijos, politiniai režimai ir kt. Darbuose gali būti taikomas tiek į atvejus nukreiptas palyginamasis metodas (pasirenkama analizuoti daugiau atvejų ir mažiau kintamųjų), tiek į kintamuosius nukreiptas palyginamasis metodas

⁸⁷ *Ibid.* P. 17.

⁸⁸ Novagrockienė, J. *Politikos mokslo pagrindai*. Paskaitų konspektai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. P. 49.

2 lentelė. Kiekybinių ir kokybinių strategijų palyginimas

	Kiekybinis tyrimas	Kokybinis tyrimas
Tyrimo logika	Dedukcinė	Indukcinė
Teorijos kūrimo kryptis	Prasideda nuo teorijos	Prasideda nuo tikrovės pažinimo
Tikrinimas	Atliekamas sukūrus teoriją	Duomenys apibendrinami, analizuojami ir teorija tikrinama tuo pat metu
Sąvokos	Tiksliai apibrėžiamos tyrimo pradžioje	Pradedama nuo kintančių sąvokų-orientyrų
Apibendrinimas	Indukcinis apibendrinimas	Analitinis apibendrinimas pateikiant pavyzdžių

Šaltinis. Sudaryta autorių pagal: Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

(pasirenkama mažiau atvejų ir daugiau kintamųjų). Svarbu, kad būtų sukurta speciali kintamųjų matrica, pagal kurią atliekama atvejų palyginamoji analizė. Palyginamasis metodas turi savas taisykles, pasižymi savita vykdymo eiga⁸⁹, tad jo negalima tapatinti su palyginamąja analize. Bakalauro darbe palyginamasis metodas (toks, kurį apibrėžia ir pristato Ch. C. Raginas) būna taikomas retai. Dažniausiai tiesiog palyginami atvejai pagal kelis nustatytus kriterijus ir ieškoma skirtumų bei panašumų. *Taigi, patartina bakalauro darbuose rašyti ne tai, kad taikote palyginamąjį metodą, o tai, kad atliekate palyginamąją analizę ar lyginate.*

Toliau šiame poskyryje aprašomi konkretūs tyrimo būdai ir metodai, reikalingi empirinei tyrimo medžiagai ar duomenims surinkti.

Paprasčiausias šaltinių duomenų kaupimo kokybinis metodas yra *stebėjimas*: medžiaga kaupiama tikslingai stebint tiriamus reiškinius. Didžiausias mokslinio stebėjimo metodo privalumas tas, kad tiriamas reiškinys stebimas natūraliomis sąlygomis, todėl surinkta informacija yra esminė, leidžia padaryti reikšmingas išvadas. Reikia priminti, kad kasdienis stebėjimas negali būti vadinamas moksliniu stebėjimu, nes

⁸⁹ Išsamiau skaitykite: Ragin, Ch. C. *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method* / Ed. Ch. C. Ragin. Thousand Oaks (Calif.) [etc.]: Pine Forge Press, 1994.

pastarasis yra tikslinis, suplanuotas ir vykdomas pagal nustatytus kriterijus.⁹⁰

Vienas dažniausiai taikomų ir geriausiai žinomų metodų yra interviu. Tai – kokybinis tyrimo metodas, kurį taikant tyrimo medžiaga renkama apklausiant žmones. Pasitelkiamos dvi formos: *standartizuota* (visiems apklausos dalyviams pateikiami tie patys klausimai ta pačia seka) ir *laisvoji* (pokalbio temos nėra iš anksto suvaržytos anketinių klausimų, klausimų formuluotės bei jų pateikimo seka gali skirtis). Išskiriama ir *pusiau struktūruota* (pusiau standartizuota) interviu forma: paruošiami visiems vienodi klausimai, bet tarp jų nėra uždarytųjų klausimų bei paruoštų pasirinkamų atsakymų variantų.⁹¹

Gana populiarus informacijos ir nuomonių tyrimo metodas, leidžiantis sutaupyti laiko, yra *fokusuotas grupių (FG) interviu*. Šis metodas gali būti apibrėžiamas penkiomis charakteristikomis, susijusiomis su FG sudėtinėmis dalimis: tai a) žmonės, kurie b) turi tam tikrų charakteristikų, c) fokusuotos diskusijos metu d) pateikia kokybinio pobūdžio e) duomenų. Fokusuotos grupės sudaromos iš 6–10 respondentų, kurie tarpusavyje panašūs tam tikromis charakteristikomis (pavyzdžiui, jų gyvenamoji vieta ta pati) ir skiriasi kitomis charakteristikomis (pavyzdžiui, profesija ar amžiumi). Diskusijai vadovauja ir klausimų užduoda moderatorius, – jis stengiasi, kad kalbėdamiesi dalyviai koncentruotųsi ties pasirinkta tema (pavyzdžiui, rinkimų kampanijos svarba jų pasirinkimui balsuojant). FG interviu tikslas – surinkti duomenų apie tai, kaip dalyviai suvokia ir vertina problemą, kokie yra jų įsitikinimai, nuomonės bei elgesys tos problemos atžvilgiu.⁹²

Labai patogus *apklausos anketomis* metodas: respondentams pateikiamas klausimynas, sudarytas iš uždarytųjų ir (ar) atvirųjų klausimų. Jie turi būti gerai apgalvoti, nes patikslinti respondentui klausimo formuluotės

⁹⁰ Išsamesnės informacijos pateikiama: “Qualitative Research.” In Frankfort-Nachmias, C.; Nachmias, D. *Research Methods in the Social Sciences*. New York: Worth Publishers, 2000. Pp. 281–292.

⁹¹ Apie interviu rūšis ir interviu ėmimo specifiką skaitykite: „Apklausa“. Iš Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus, 2005. P. 194–202.

⁹² Apie fokusuotas grupes plačiau skaitykite: “Focus Groups.” In Krueger, R. A. *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Beverley Hills: Sage Publications, 1988. Pp. 27–47.

nebus galimybės. Šis metodas padeda sukaupti kiekybinių duomenų; vėliau jie apdorojami įvairiais statistinės analizės būdais.⁹³

Dokumentų analizės metodas – pirminių duomenų rinkimas, dokumentus naudojant kaip pagrindinius informacijos šaltinius. Analizuojami dokumentai skirstomi į asmeninius ir viešuosius oficialiuosius. Išskiriamos šios dokumentų analizės metodų grupės: tradiciniai (bendrieji ir specialieji) ir formalizuoti (turinio analizė).⁹⁴ Kiekviena grupė pasižymi jai būdinga analizės seka. Tradicinės analizės metu atliekama vidinė ir

3 lentelė. Tradicinė dokumentų analizė

Etapas	Charakteristika
Išorinė analizė	Siekiama nustatyti, <ul style="list-style-type: none"> • koks yra tas dokumentas, kokia jo būklė, ar jis tikras; • kas yra jo autorius ir kam dokumentas skirtas; • kokiomis aplinkybėmis dokumentas buvo sukurtas ir kaip jis dera su kitais informacijos šaltiniais; • ar dokumentas patikimas ir kiek jis atitinka objektivių faktus; • ar dokumentas atitinka tyrimo tikslus bei uždavinius ir ar galima jį panaudoti tiriant konkrečią problemą.
Vidinė (dokumento turinio) analizė	Siekiama nustatyti, <ul style="list-style-type: none"> • kas yra dokumento autorius; • kada dokumentas buvo parengtas; • koks dokumento rengimo tikslas; • kas dokumente išdėstyta, kokia jo faktinė bei vertinamoji reikšmė; • kam jo reikia, kokiam tikslui, koks jo kontekstas; • kokias išvadas galima padaryti jį išanalizavus.

⁹³ Apie anketų-klausymynų parengimą skaitykite: „Anketinis metodas“. Iš Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU, 2003. P. 474–487; “Questionnaire Construction.” In May, T. *Social Research: Issues, Methods and Process*. Buckingham: Open University Press, 1997.

⁹⁴ Apie dokumentų analizę skaitykite: Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU, 2003.

išorinė dokumento analizė. Pagrindiniai šios rūšies analizės etapai ir jų charakteristikos pateikiamos 3 lentelėje.

Pastaruoju metu gana plačiai taikomas *turinio analizės* metodas. Turinio analizė (angl. *content analysis*) – tai formalizuotas dokumentų tyrimo būdas, kuris numato jų turinio įvertinimą skaičiuojant požymius, kurie svarbūs tyrėjui ir kuriuos galima apibendrinti. Šio metodo esmė – išskirti dokumento tekste prasminius vienetus, apskaičiuoti jų dažnį, iširti įvairių teksto elementų tarpusavio ir visuminius ryšius. Taikant turinio analizės metodą, atrankoje naudojami šie elementai: žodžiai, frazės, sąvokos ir kiti prasminiai vienetai (sakiniai, tekstai, skyriai, temos ir t. t.). Šis metodas pasitelkiamas tiriant žiniasklaidos pateikiamą informaciją, politikų kalbas ir pranešimus, partijų programas, parlamento posėdžių stenogramas ir kitus dokumentus. Jis gali būti taikomas spaudos tekstams tirti, nes didelius tekstus galima sutraukti į kelis reikšminius teiginius, perteikiančius viso informacinio masyvo esmę. Šį metodą galima derinti su *matematiniais-statistiniais* metodais, kurie, naudojant informacines technologijas, leidžia pateikti duomenis su matematinium tikslumu.⁹⁵

Diskurso analizė yra vienas iš teksto analizės metodų. Diskursas socialiniuose moksluose yra suvokiamas kaip tai, kas parašyta ar pasakyta apie tam tikrą objektą. „Diskurso analizės tikslas – analizuoti diskursų turinį ir platų jų kontekstą, siekiant atskleisti socialines praktikas, jas kuriančius, perduodančius ir interpretuojančius veikėjus bei diskursus / socialines praktikas įgalinančius ir apribojančius tiesioginius ar istorinius kontekstus (galios santykiai; ideologinis / kultūrinis dominavimas)“⁹⁶. Išskiriama daug įvairių diskurso analizės krypčių ir tipų, kurie turi specifinius analizės etapus ir atitinkamų elementų.⁹⁷

Surinkti empirinio (tiek kokybinio, tiek kiekybinio) tyrimo duomenys pateikiami tekste, taip pat lentelėse, diagramose ir pasitelkiant kitas

⁹⁵ Apie turinio analizę plačiau skaitykite: Morkevičius, V.; Telešienė, A.; Žvaliauskas, G. *Kompiuterizuota kokybinių duomenų analizė su NVIVO ir „Text Analysis Suite“*. Prieiga per internetą: http://www.lidata.eu/files/mokymai/NVivo/KKDA_20080914_esf-ui.pdf. 15 08 21_esf-ui.pdf.

⁹⁶ Morkevičius, V. *Kokybiniai sociologinių tyrimų metodai*. Prieiga per internetą: <http://www.vaidasmo.lt/dest/kok/06-07.pdf>. Žiūrėta: 2012 08 30.

⁹⁷ Apie diskurso analizę daugiau informacijos rasite: Norman, F. *Analysing Discourse*. London: Routledge, 2008; “Discourse Analysis.” In Burnham, P.; Gilland, K.; Grant, W.; Layton-Henry, Z. *Research Methods in Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004. Pp. 242–249.

ilustracines priemones (įvairių iliustracinių priemonių pateikimo pavyzdžių yra prieduose).

4.2. TEORINIAI MOKSLINĖS ANALIZĖS METODAI

Teorinės analizės metodas padeda minėtais empiriniais metodais surinktą medžiagą sugrupuoti ir nuosekliai pateikti savo darbe greta bibliografinės medžiagos.

Teorinių metodų, kurie remiasi teorinio mąstymo, logikos nustatytais dėsningumais, paskirtis yra padėti tyrėjui moksliskai pagrįstai aiškinti tikrovę. Jie taikomi ne tyrimui atlikti, o tekstui konstruoti ir mintims išdėstyti. *Rašant baigiamuosius darbus, teorinių metodų išskirti ar minėti tekste nereikia*. Šioje mokomojoje knygoje jų pateikiama tik siekiant duoti idėjų apie tai, kokių mąstymo operacijų galima pasitelkti rašant tekstą.

Toliau apibūdinami įvairūs teoriniai metodai:

- *abstrakcija* – siekiama atitrūkti nuo neesminių nagrinėjamo reiškimo dalykų, norint atskleisti esminius jo bruožus;
- *alternatyvų metodas* – lyginamos ir kritikuojamos konkuruojančios teorijos;
- *analizė* – praktiškai ar mintyse daiktas, reiškinys, visuma suskaidomi į sudėtines dalis, požymius, savybes, kad būtų galima geriau juos pažinti;
- *analogija* – ieškoma reiškinių ar daiktų panašių požymių, padedančių juos lyginti ir suprasti, arba pagal panašius požymius mėginama aptikti naujų reiškinių;
- *apibendrinimas* – nusakomi bendrieji teiginiai, išvesti induktyviai, t. y. remiantis iš empirinio patyrimo gautais duomenimis, arba deduktyviai, t. y. einant nuo bendro teiginio prie atskiro reiškimo;
- *palyginimas* – mąstymo operacija, grindžianti teiginius apie objektų ar reiškinių panašumus ir skirtumus; turi būti lyginami tik vienos klasės ar populiacijos objektai ir tik esminiai šių objektų požymiai;
- *aprašymas* – pateikiami svarbūs faktai ta tema, apie tą situaciją, asmenį, daiktą, procesą, kuris dažniausiai yra analizės objektas;

svarbiausia, kad tokių teksto ištraukų parinkimas ir sugrupavimas atitiktų tikslą, kuriam numatyta tas ištraukas panaudoti;

- *atpasakojimu* perteikiama eiga (pvz., istorinių įvykių, procesų);
- *sintezė* – praktinis arba mintimis įgyvendinamas dalių, elementų jungimas į visumą, vieno objekto arba įvairių vieno objekto elementų susiejimas į vientisą junginį.⁹⁸

Šiame poskyryje paminėti ne visi teoriniai mokslinės analizės metodai. Daugiau informacijos apie juos pateikiama rekomenduojamoje literatūroje.

Savikontrolės klausimai ir užduotys

1. Pasirinkę tyrimo modelį, pamąstykite, kokių duomenų jums reikės, kad atsakytumėte į tyrimo klausimą. Kai pasirinksite duomenų rūšį, su vadovu nuspręskite, kokie empiriniai tyrimo metodai galėtų padėti surinkti jums reikiamą informaciją.
2. Vadovaudamiesi logine kiekybinio arba kokybinio tyrimo vykdymo etapų seka, suplanuokite savo empirinį tyrimą.
3. Kokie metodai labiausiai tinka tekstams studijuoti ir kokie – žmonių elgesiui tirti?

Rekomenduojama literatūra

- Žydžiūnaitė, V. *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija, 2008.
- Read, M.; Marsh, D. “Combining Quantitative and Qualitative Methods.” In *Theory and Methods in Political Science* / Eds. D. Marsh, G. Stoker. New York: Palgrave Macmillan, 2002. Pp. 231–248.
- Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU, 2003. P. 355–366.
- *Social Research Update*. Prieiga per internetą: <http://sru.soc.surrey.ac.uk/>.
- *The Qualitative-Quantitative Debate*. Prieiga per internetą: <http://www.socialresearchmethods.net/kb/qualdeb.php>.

⁹⁸ Apie teorinius mokslinius metodus skaitykite: Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU, 2003. P. 369–445.

- *Quantitative and Qualitative Approaches*. Prieiga per internetą: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/academics-taff/chughes/hughesc_index/teachingresearchprocess/quantitativequalitative/quantitativequalitative/.

5. BAIGIAMOJO DARBO STRUKTŪRA

Šiame skyriuje aptariama bakalauro / magistro darbo struktūra, išvardijami kiekvienos struktūrinės dalies elementai ir esminiai bruožai. Pagrindinis skyriaus tikslas – išmokyti studentus tinkamai struktūruoti baigiamuosius darbus ir rašyti atitinkamus darbo skyrius. Perskaitę šį skyrių, studentai turėtų suvokti bendrą baigiamojo darbo struktūrą ir struktūrinių dalių paskirtis bei gebėti parengti ar sudaryti atitinkamas struktūrinės darbo dalis.

Baigiamasis bakalauro / magistro darbas – tai didelės apimties studento rašto darbas, rašomas baigiant bakalauro / magistro studijas. Pagal šį darbą kvalifikacinė komisija įvertina studento pasirengimą savarankiškai dirbti ir suteikia tam tikros specialybės bakalauro / magistro kvalifikacinį laipsnį. Baigiamajam darbui parengti reikia visų studento studijų metu įgytų žinių. Jis turi pademonstruoti mokslinio darbo įgūdžius. Politikos mokslų baigiamajame darbe turėtų būti aptariamose reikšmingos teorijos bei praktinės veiklos klausimai.

Kaip ir kiekvienas rašto darbas, tinkamai parengtas baigiamasis darbas privalo turėti tam tikrą struktūrą arba teksto sudedamąsias dalis. Paprastai išskiriamos šios pagrindinės struktūrinės darbo dalys:

- ***antraštinis lapas,***
- ***turinys,***
- ***santrauka,***
- ***santrumpų sąrašas,***
- ***lentelių ir paveikslų sąrašas,***
- ***įvadas,***
- ***pagrindinė darbo dalis,***
- ***išvados,***
- ***rekomendacijos,***
- ***literatūra ir šaltinių sąrašas,***
- ***priedai.***

Pažymėtina, kad kiekviename baigiamajame darbe privalo būti tik paryškintos darbo dalys, o visos kitos gali būti sudaromos, priklausomai nuo darbo tematikos ir kitų poreikių (aptariant kiekvieną struktūrinę

darbo dalį, nurodoma, kokiais atvejais reikia tam tikrų papildomų struktūrinių dalių).

Toliau tekste atskirai aptariamoms baigiamojo darbo dalys, nurodomi svarbiausi joms keliami reikalavimai.

5.1. ANTRAŠTINIO LAPO, TURINIO, SANTRAUKOS IR SANTRUMPŲ SĄRAŠO RENGIMAS

Antraštinis lapas yra būtina kiekvieno baigiamojo bakalauro / magistro darbo dalis. Jame turi būti pateikta pagrindinė informacija apie darbą bei jo autorių, – tai tarsi vizitinė kortelė. Visų pirma, antraštiniame lape turi būti nurodytas tikslus mokslo institucijos pavadinimas: universitetas, fakultetas ir katedra, kurioje buvo rengiamas darbas. Toliau nurodomas darbo autorius ir pavadinimas (temos formuluotėje turi atsispindėti objektas ir svarbiausia idėja). Kadangi pavadinimas perteikia tiriamo dalyko esmę, jis turi būti tikslus ir aiškus, nubrėžti tiriamo lauko ribas. Po darbo pavadinimu parašomas rašto darbo pobūdis (pvz., bakalauro baigiamasis darbas) ir studijų programos pavadinimas. Pabaigoje įvardijamas darbo vadovas, darbo parengimo vieta ir metai (žr. 1 priedą). Beje, jei baigiamasis darbas rašomas užsienio kalba, pirmasis antraštinis lapas pateikiamas lietuvių kalba, o antrasis – užsienio kalba.

Turinys yra svarbi kiekvieno baigiamojo rašto darbo dalis. Jame išvardijami visų struktūrinių darbo dalių (skyrių, poskyrių, skirsnų) pavadinimai ir nurodomi jų puslapiai; pastarųjų numeriai darbe turi būti rašomi apatiniaame dešiniajame lapo kampe arba apatinės paraštės centre. Svarbu prisiminti, kad pats turinio lapas į struktūrinių dalių sąrašą neįtraukiamas (žr. 2 priedą). Darbo dalys numeruojamos arabiškais skaitmenimis. Įvadas ir išvados nėra numeruojami. Numeracija reikalinga tik pagrindinėje dėstomojoje darbo dalyje. Taigi, pirmasis darbo skyrius eina po įvado (žr. 2 priedą). Skyriai žymimi vienu skaitmeniu, o poskyriai – dviem skaitmenimis, pvz.: 1.1. Skaitmenys atskiriami tašku; po paskutiniojo skaitmens taip pat turi būti dedamas taškas.

Puslapiai arabiškais skaitmenimis pradedami numeruoti tik nuo įvado pirmojo puslapio arba, jei yra dalių, pateikiamų prieš įvadą, pavyzdžiui,

santraukos ar santrumpų bei lentelių sąrašas, puslapiai numeruojami nuo jų. Antraštinis puslapis ir turinys nenumeruojami (žr. 2 priedą).

Santrauka – tai sutrumpintas bakalauro / magistro baigiamojo darbo pagrindinės informacijos išdėstymas. Ji skiriama greitai susipažinti su apžvelgiamu ar pristatomu darbu. Politikos mokslų bakalauro ir magistro darbuose pateikiamos dvi santraukos: viena iš jų – *lietuvių kalba*, antroji – pasirinkta *užsienio kalba* (viena iš pagrindinių Europos Bendrijos kalbų). Kiekvienos santraukos apimtis yra iki 1 puslapio (*jei darbas rašomas anglų kalba, jo santrauka lietuvių kalba turi būti ne mažesnė kaip 5–7 puslapių*).

Santraukoje koncentruotai išdėstomi esminiai tyrimo aspektai. Ji turi būti parašyta taip, kad iš pateiktos informacijos skaitytojas galėtų sudaryti nuomonę apie darbo turinį. Santraukoje turėtų būti įvardyti šie elementai: tyrimo tema, aktualumas, darbo objektas, tikslas, uždaviniai, metodai ir svarbiausi darbo rezultatai bei išvados.

Santraukoje reikia pateikti ir bakalauro / magistro darbo aprašą, o jame turėtų būti ši informacija: studento pavardė, vardo pirmoji raidė, darbo pavadinimas, kokios specialybės baigiamasis darbas / darbo vadovas; universiteto, fakulteto ir katedros pavadinimas, darbo parengimo vieta, data ir apimtis. Šis aprašas pateikiamas prieš santraukos turinį ir turi būti rašomas mažesniu šriftu (pvz., 10 dydžio šriftu). 1-2 pav. matyti dviejų santraukų struktūriniai pavyzdžiai.

Pavardenis, V.

LR Prezidento metinių pranešimų analizė: 2010–2012 m.

Politikos mokslų bakalauro baigiamasis darbas / vadovė doc. dr. A. Sidabrienė.

Vytauto Didžiojo universitetas, Politikos mokslų ir diplomatinės fakultetas, Politologijos katedra. Kaunas, 2012. 52 p.

SANTRAUKA

(Santraukos tekstas)

Bakalauro darbe analizuojami Lietuvos Prezidento metiniai pranešimai, skaityti LR Seime 2010–2012 m. ...

1 pav. Santraukoje, rašomoje lietuvių kalba, pateikiamas darbo aprašas ir santraukos struktūra

Pavardenis, V.

Analysis of the Annual Presidential Reports.

Bachelor Thesis in Political Science / supervisor Assoc. Prof. Dr. A. Sidabrienė.

Vytautas Magnus University, Faculty of Political Science and Diplomacy,

Department of Political Science. Kaunas, 2012. 52 p.

SUMMARY

(Text of the summary)

The thesis presents the analysis of Annual Presidential Reports starting from 2010...

2 pav. Anglų kalba rašomoje santraukoje pateikiamas darbo aprašas ir santraukos struktūra

Santrumpų sąrašas

ALF – Atviros Lietuvos fondas

DP – Darbo partija

LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija

LKP – Lietuvos komunistų partija

LLL – Lietuvos laisvės lyga

LLS – Lietuvos liberalų sąjunga

LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija

MKDS – Moderniųjų krikščionių demokratų sąjunga

NVO – nevyriausybinės organizacijos

TS(LK) – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai)

VNDPS – Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga

3 pav. Terminų santrumpų sąrašas

Sutartinių ženklų, simbolių, vienetų, terminų *santrumpų sąrašas* (3 pav.) baigiamajame darbe pateikiamas tik tokiu atveju, jei ženklų, simbolių, vienetų ir terminų bendras skaičius didesnis nei 10 ir kiekvienas iš

jų tekste kartojasi daugiau nei 3 kartus. Šis sąrašas paprastai įterpiamas po santraukų prieš įvadą.

Lentelių, grafikų ar paveikslų sąrašas baigiamajame darbe nebūtinai, bet pageidautinas, jei tekste lentelių arba grafikų yra daugiau nei penki. Šis sąrašas padeda greičiau surasti informacijos ir lengviau skaityti, nes, norint rasti konkrečių duomenų, nereikia vartyti viso teksto. Sąraše paprastai nurodomi lentelių numeriai ir pavadinimai bei darbo puslapiai, kuriuose galima rasti lenteles. Vienas iš galimų aptariamo sąrašo pavyzdžių pateikiamas 4 pav.

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Demokratizacijos bangos pagal S. P. Huntington	5
2 lentelė. Partinės sistemos tipologija pagal G. Sartori	7
3 lentelė. Zambijos rinkimų į Nacionalinę Asamblėją rezultatai.	25
4 lentelė. Tanzanijos rinkimų į Nacionalinę Asamblėją rezultatai.	26
5 lentelė. Tanzanijos partinės sistemos stabilumą nusakantys bruožai	30
6 lentelė. Zambijos partinės sistemos stabilumą nusakantys bruožai.	33
7 lentelė. Tanzanijos prezidento ir parlamento rinkimų vertinimas.	45
8 lentelė. Zambijos prezidento ir parlamento rinkimų vertinimas	47
9 lentelė. Partinės sistemos institucionalizacijos laipsnis	55

Grafikų sąrašas

1 grafikas. Subsacharinė Afrika: režimų tipai, 1946–2003	6
2 grafikas. Valstybės valdymo formų santykis Subsacharinės Afrikos valstybėse, 2007 m.	8
3 grafikas. Politinių teisių ir pilietinių laisvių kaita Zambijoje, 1980–2006	25
4 grafikas. Politinių teisių ir pilietinių laisvių kaita Tanzanijoje, 1980–2006	27
5 grafikas. Valdymo pokyčiai Zambijoje ir Tanzanijoje, 1961–2003.	56

4 pav. Lentelių ir grafikų sąrašas⁹⁹

⁹⁹ Lentelių ir grafikų sąrašo pavyzdys paimtas iš VDU Politologijos katedroje parašyto bakaluro darbo: Visockytė, E. *Nuo vienpartinės link daugiapartinės sistemos: Tanzanijos ir Zambijos atvejai*. Bakaluro darbas / vadovė dr. I. Unikaitė. Kaunas, 2007.

5.2. DARBO ĮVADAS IR JO STRUKTŪRA

Darbo įvadas yra labai reikšminga baigiamojo darbo dalis. Joje autorius pristato savo baigiamojo darbo temą skaitytojui, paaiškina, kodėl būtent ją pasirinko, koks yra viso tyrimo objektas bei tikslas, ir daugelį kitų svarbių dalykų, tad įvadas privalo būti informatyvus ir tikslus. Patarina įvadinę darbo dalį ar bent jo apmatius rašyti anksčiau už visas kitas dalis, nes, rašant visą darbą ir vykdant tyrimą, įvadas gali tapti tam tikru išplėstu planu ar tyrimo gairėmis, kuriomis reikia sekti užsibrėžtam tikslui sėkmingai pasiekti. Parašius visą darbą, galima sugrįžti prie įvado ir jį pakoreguoti ar pridėti informacijos, kurios autorius dar nežinojo ar neturėjo prieš pradėdamas rašyti. Pageidautina įvado apimtis – 2 puslapiai, bet gali įvairuoti nuo 1,5 iki 3 puslapių. Dažniausiai bakalauro darbo įvadas būna trumpesnis, o magistro – ilgesnis.

Kaip ir kitų rašto darbų, baigiamojo darbo įvadas privalo turėti tam tikrą struktūrą ir būtinus elementus. Įprasta įvado struktūra yra tokia:

- pratarinė (vienas ar du paragrafai);
- temos naujumas ir aktualumas;
- tyrimo problema / tyrimo klausimai;
- darbo tikslas ir uždaviniai, objektas;
- hipotezė arba ginamasis teiginys (bakalauro darbe neprivaloma, bet gali būti formuluojama, jei reikalauja darbo pobūdis; magistro darbe pageidautina);
- tyrimo metodai;
- tyrimo šaltinių bazė;
- darbo struktūrinis pagrindimas.

Baigiamojo darbo įvade tikslinga aiškiai atskirti svarbiausias sudėtinės dalis (poskyriais arba bent ryškesniu šriftu). Toliau tekste kiekviena struktūrinė įvado dalis aptariama atskirai, pateikiami jų apibrėžimai bei svarbiausi bruožai.

Pratarinė – tai pirmasis įvado paragrafas. Jame skaitytojas įvedamas į tyrimo temą arba tiesiog pristatoma darbo tema ar tematika. Pratarinė svarbi, tad visų tekstų, kuriais norima atkreipti skaitytojo dėmesį, pradžia arba pirmieji sakiniai privalo būti geri.

Temos naujumas – esminis tiriamojo darbo tyrimo rezultatų požymis, kuriuo akcentuojamas teorinis ir praktinis temos aktualumas bei indėlis

į mokslą. Jis neturi būti suvokiamas kaip visiškai naujų teorijų ar dėsningumų nustatymas. Temos ar darbo naujumas gali būti siejamas su keliais paprastais dalykais: įprastais tyrimo metodais ištirta kita nei jau žinomuose tyrimuose nagrinėta visuomenės grupė, institucija, procesas ar reiškinys ir pan.; kitu aspektu išanalizuota tyrimo problema; darbe pritaikytas ar sukurtas naujas tyrimo modelis, metodas; pirmą kartą išsamiai, sistemiškai išanalizuotas tam tikras klausimas; pasirinkti mažai ar beveik netirti atvejai teoriniams teiginiams patvirtinti ir kt. Kuo pasirinkta tema ir rašomas darbas gali būti naujas, galima nuspręsti tik susipažinus su kitų tyrėjų ar studentų tyrimais ir publikacijomis pasirinkta tema, nes tik tuomet paaiškėja, kokio pobūdžio tyrimų buvo atlikta, kas jų metu buvo nustatyta, kas liko iki galo neatskleista ar nevisiškai ištirta. Vienas iš pavyzdžių, kaip aptarti temos naujumą, pateikiamas 5 paveiksle.

Išnagrinėjus įvairius Lietuvos mokslininkų tyrimus ir analizes, nustatyta, kad politinių kampanijų poveikio rinkimų rezultatams tematika nėra atliekama išsamių ir nuoseklių mokslinių tyrimų. Publikacijose tik netiesiogiai paliečiami šios tematikos klausimai. Užsienio šalyse atliekama daugiau tokių tyrimų, bet apsiribojama savos šalies atvejų ar palyginamąja analize. Taigi, pasirinkta magistro darbo tema – rinkimų kampanijos poveikio rinkimų rezultatams nustatymas – yra gana nauja ir mažai ištirta.

5 pav. Temos naujumo aptarimo pavyzdys

Darbo aktualumas pristatomas apžvelgus bendrus pasirinktos problematikos aspektus. Temos aktualumas – tai tyrimo ta tema būtinumo ir tinkamo meto pagrindimas ir argumentavimas: autorius įvardija, kodėl tam tikra tema turi būti nagrinėjama ir kodėl tai turi būti daroma tam tikru laiku. Aptariant aktualumą reikėtų pabrėžti, kiek tema yra nagrinėta, ar ji svarbi teorijai, ar praktikai, ar abiem sritims. Pavyzdys, kaip galima apibūdinti darbo temos aktualumą, pateikiamas 6 paveiksle.

1) „Skiriant daug dėmesio Afrikos regioninių konfliktų analizei ir dedant įvairaus pobūdžio pastangas jų sprendimui, vis dėlto pasigendama konstruktyvaus nevalstybinių aktorių vaidmens žemyno regioninių konfliktų sprendime tyrimo. Dėl šios priežasties buvo nuspręsta rašyti darbą apie nevalstybinių aktorių vaidmenį sprendžiant regioninius konfliktus, ypatingą dėmesį skiriant Afrikos žemyno regioninėms organizacijoms ir jų veiklos specifikai.“

2) “While attempts to define the concept of the professionalized campaign and what constitutes political marketing in different contexts have featured prominently in this literature, explicit engagement with the methodological issues raised by these developments has not been so common. In particular, the development of standardized empirical indicators to measure the dependent variable in question – professionalized campaigning – at the party and candidate-level worldwide has been significantly under-developed. Empirical approaches to the topic have tended to focus on documenting the key changes to campaign practices over time within a single country, and/or implicit comparison within cross-nationally edited volumes (Esser, 2004; Kaid, 2004; Newman, 1999; Plasser, 2002; Swanson and Mancini, 1996; Sussmann, 2005). Such work has yielded a every rich and indepth understanding of the growth and development of these techniques in a wide variety of contexts. It has not, however, proved as conducive to the type of large N comparative analysis that allows for more systematic investigation of causes and effects. This paper seeks to help to close that gap by developing a new multi-dimensional indicator of professionalized campaigning that can be utilized in cross-national research. In particular we develop a zero to thirty point index that captures ten crucial dimensions of the practice of professionalized campaigning.”

6 pav. Temos aktualumo aptarimo pavyzdys^{100, 101}

¹⁰⁰ Pavyzdys paimtas iš Gintarės Žukaitės bakalauro darbo „Kolumbijos konflikto reguliavimas: išorinių JAV, JTO ir ES faktorių vaidmuo“, parašyto 2007 m.

¹⁰¹ Gibson, R.; Römmele, A. *Measuring the Professionalization of Political Campaigning*. Prieiga per internetą: <http://www.dcern.org.uk/research/publications/documents/Gibson-RommeleCampaigns.pdf>. Žiūrėta: 2012 02 20.

Darbo problema – tai teorinis arba praktinis tyrėjo dėmesį atkreipiantis klausimas, kurį būtina išanalizuoti ir rasti atsakymą ar galimų tos problemos paaiškinimų. Problema siejama su tuo, kas dar nevisiškai ištirta, atskleista, išsiaiškinta. Formuluojuant mokslinę problemą, galima remtis arba praktiniais poreikiais, arba paties mokslo vystymosi poreikiais. Abiem atvejais problemos pasirinkimo kriterijus yra jos *aktualumas*. Problema turėtų būti suformuluota aiškiai ir tiksliai. Aptariant problemą ar problematiką, patartina nurodyti, kas jau nuveikta, žinoma ir paaiškinta bei kuo prie problemos sprendimo ar išaiškinimo gali prisidėti baigiamojo darbo autorius. Problemos formuluočių pavyzdžių pateikiama 7 pav.

1) Kadangi pastebima, kad trūksta paaiškinimo, kodėl vienoje ar kitose šalyse sėkmingai rinkimuose sudalyvauja populistinėmis laikomos ar besiskelbiančios partijos, tai pagrindinė darbo problema, į kurios sprendimą orientuojamas visas darbas, yra populistinių partijų sėkmės ir nesėkmės priežasčių neaiškumas. Darbo tikslas – rasti pagrindinius faktorius, lemiančius populizmo populiarumą ar nepopuliarumą tam tikrose visuomenėse.

2) Pagrindinė darbo problema, kuri analizuojama darbe, – efektyvios politinės lyderystės įgyvendinimo instrumentų stoka. Darbe siekiama išsiaiškinti, kas galėtų padėti atskirose visuomenėse lyderiams tapti efektyviais politiniais lyderiais.

7 pav. Problemos formulotės pavyzdys

Tyrimo klausimai – tai, klausimai, kurių galima iškelti, užuot aiškiai konstatavus problemą. Negalint ar nenorint savo tyrimo problemos įvardyti teiginiu, galima suformuluoti pagrindinį tyrimo klausimą, reikalaujantį tyrėjų dėmesio, į kurį nerastas aiškus atsakymas ir kuris paskatina imtis jį tirti. Tyrimo klausimai formuluojami kaip klausimai ir turi atitikti tyrimo tikslą, nes pastarasis paprastai ir yra susijęs su atsakymų į tam tikrus klausimus paieška. Pateikiant klausimų, reikia aptarti panašius dalykus, kurie nurodomi apibūdinant problemą: pavyzdžiui, „pagrindi-

nis šio tyrimo klausimas – kokios yra pagrindinės politinių konfliktų demokratinėse visuomenėse priežastys?“.

Tyrimo objektas – tai aiškiai apibrėžtas, konkretus tiriamas reiškinys, atsakantis į klausimą „Kas?“. Tyrimo objektas gali būti reiškinys ar procesas, institucija, asmenybė ir kt. Rašto darbuose tyrimo objektą galima įvardyti dvejopai: 1) pateikti bendresnę tyrimo objekto formuluoję, kuri apima ir tyrimo dalyką, arba 2) atskirti tyrimo objektą ir tyrimo dalyką. *Tyrimo objektas* – tai, į ką nukreipiamas tyrimas, o *tyrimo dalykas* – tai, kokia šio objekto dalis tirama. Siekiant, kad viskas būtų aišku pačiam darbo autoriui, baigiamajame darbe patartina (bet neprivaloma) išskirti du dalykus – *tyrimo objektą ir tyrimo dalyką*. Tyrimo objekto abiejų formuluočių variantų pavyzdžių pateikiama 8 paveiksle.

1) Tyrimo objektas – *„senųjų“ ir „naujųjų“ politinių partijų rinkiminių agitacinių kampanijų politinė retorika 2008 m. LR Seimo rinkimuose;*

objektas – *Afrikos Sąjungos ir Jungtinių Tautų vaidmuo sprendžiant Darfūro konfliktą;*

objektas – *Lietuvos žiniasklaidos portalų „Lrytas.lt“ ir „Delfi.lt“ rinkimų kampanijos publikacijos, susijusios su 2012 m. LR Seimo rinkimais.*

2) Tyrimo objektas – *2012 m. LR Seimo rinkimai, o dalykas – rinkėjų elgesys šių rinkimų metu;*

objektas – *Baltijos jūros valstybių tarybos veikla 1992–2012 m., o dalykas – šios organizacijos veiklos pristatymas žiniasklaidoje;*

objektas – *Kosovo teisinio statuso sureguliuavimo procesas, o dalykas – trečiųjų šalių įtaka statuso sureguliuavimo procese.*

8 pav. Tyrimo objekto formuluočių pavyzdys

Darbo tikslas ir uždaviniai parodo, ko siekiama rašant darbą ir kokiomis priemonėmis ar kokias procedūras atlikus bus pasiektas tam tikras tikslas. *Darbo tikslas* – tai tam tikras darbo kreipimas į galutinius rezultatus. *Darbo tikslas* gali būti analizuojamos problemos išsprendimas, naujų

Tyrimo tikslas – įvertinti Lietuvos ir Latvijos politinį bendradarbiavimą ES kontekste.

Tyrimo tikslas – nustatyti išorinių veikėjų įtaką sprendžiant Darfūro konfliktą.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti pagrindines priežastis, dėl kurių kilo pilietinis karas Konge.

Tyrimo tikslas – atskleisti 2012 m. LR Seimo rinkimų kampanijos ypatumus.

Tyrimo tikslo ir su juo susijusių uždavinių pavyzdžiai

1) **Tyrimo tikslas** – įvertinti pasirinktų politinių partijų politinės retorikos konstravimo efektyvumą 2008 m. LR Seimo rinkimuose.

Darbo uždaviniai:

- atlikti sisteminę teorinės politinės komunikacijos koncepcijų ir jų interpretacijų analizę, išskiriant pagrindinius politinės komunikacijos subjektus ir identifikuojant jų sąveikos procesą;
- atlikti pasirinktų politinių partijų rinkiminių šūkių, programų, debatų turinio analizę rinkimų kontekste;
- nustatyti 2008 metų LR Seimo rinkimų kampanijoje dalyvavusių politinių partijų retorikos konstravimo ypatumus bei juos palyginti su rinkimų rezultatais.

2) **Tyrimo tikslas** – išsiaiškinti, ar regioninės organizacijos Afrikoje yra pajėgios savarankiškai, be išorinės partnerių pagalbos, spręsti regioninius konfliktus.

Darbo uždaviniai:

- aptarti politinio konflikto sampratą ir dabartines konfliktų tendencijas bei reguliavimo būdus ir procesą;
- išanalizuoti nevalstybinių veikėjų vaidmenį sprendžiant regioninius konfliktus ir ypatingą dėmesį skirti regioninėms organizacijoms;
- išanalizuoti Afrikos regioninių organizacijų veiklos specifiką, jų privalumus ir trūkumus;
- atlikti nevalstybinių veikėjų vaidmens sprendžiant Darfūro konfliktą tyrimą ir ypatingą dėmesį skirti Afrikos Sąjungos, kaip regioninės organizacijos, veiklai.

9 pav. Tyrimo tikslo formuluočių pavyzdžiai

duomenų pateikimas, dėsnimų, skirtumų ar panašumų nustatymas ir pan. Taigi, tyrimo tikslas turi būti glaudžiai susijęs su darbo problematika.

Tiksli suformuluoti patartina vartoti veiksmažodžių bendratis: „nustatyti“, „pagrįsti“, „įvertinti“, „parengti“, „iširti“, „išnagrinėti“, „apibrėžti“, „atskleisti“, „sudaryti“, „sukurti“ ir kt.

Darbo uždaviniai – smulkesnės užduotys, sudėtinės darbo dalys. Uždaviniai yra susiję su procedūromis, kurias reikia atlikti darbo tikslui pasiekti. Dažniausiai kiekvienas uždavinys siejasi su tam tikru tyrimo aspektu. Be to, kiekvienas suformuluotas uždavinys privalo atsispindėti darbo išvadose. Uždavinių neturėtų būti daug (3–6, priklausomai nuo darbo skyrių), jie gali būti numeruojami ir rašomi atskirose eilutėse. Uždaviniams suformuluoti vartojamos veiksmažodžių bendratys: „paaiškinti“, „apibrėžti“, „aptarti“, „apžvelgti“, „apibūdinti“, „interpretuoti“, „palyginti“, „sudaryti matricą“, „išanalizuoti“, „schematizuoti“, „sukurti“, „sudaryti“, „pagrįsti“, „patikrinti“ ir kt. Uždavinių ir tikslo formuluočių pavyzdžių pateikiama 9 paveiksle.

Tyrimo hipotezė(s) – konkreti numatymo (prognozės) forma. Hipotezės gali būti apibrėžiamos kaip deklaratyvos prielaidos, kuriose aprašomi tikėtini ryšiai tarp reiškinių, kuriems atstovauja (kuriuos žymi) sąvokos. Svarbu tai, kad hipotezę būtų įmanoma patikrinti. Gauti tyrimų duomenys leidžia patvirtinti arba atmesti autoriaus iškeltą hipotezę. Bakalauro darbuose hipotezės arba ginamieji teiginiai nebūtinai – užtenka suformuluoti tikslą. Magistro darbuose hipotezės arba ginamieji teiginiai pageidautini. 10 pav. pateikiama hipotezių pavyzdžių.

Tyrimo metodai turėtų būti glaustai pristatyti įvade. Reikėtų įvardyti pagrindinius empirinius tyrimo metodus, taikomus darbe, ir paaiškinti, kodėl buvo pasirinktas tam tikras metodas (interviu, dokumentų ir teisės aktų analizės, turinio ar diskurso analizės ir kt.). Detaliau metodika arba tyrimo dizainas gali būti apžvelgiami tame skyriuje, kuriame pateikiami ir interpretuojami konkretaūs empirinio tyrimo rezultatai. Tyrimo metodiką (tam tikrų metodų pasirinkimą) nulemia darbo turinys, problema, tikslas ir uždaviniai. Plačiau apie pačius metodus rašoma šios mokomosios knygos 4 skyriuje.

Tyrimo šaltinių bazė yra įvado paragrafas, kuriame supažindinama su svarbiausiais nagrinėjamai problematikai skirtais moksliniais darbais

H1: Partijos sėkmė rinkimuose yra susijusi su kampanijos agitacijai žiniasklaidoje išleistų pinigų kiekiu ir teigiamos informacijos vienetų skaičiumi televizijoje, radijuje ir spaudoje.

H2: Jaunimo aktyvumas rinkimuose didėja priklausomai nuo jaunimo išsilavinimo lygio kilimo.

Ginamasis teiginys: Afrikos regioninės organizacijos nėra pajėgios savarankiškai, be išorinės partnerių pagalbos, spręsti regioninių konfliktų.

10 pav. Hipotezių pavyzdžiai

bei jų autoriais, nurodomi pagrindiniai darbai, naudoti atliekant tyrimą. Pagirtina yra įvertinti pristatomų autorių nuomones, atskleisti jų stipriąsias ir silpnąsias vietas (tai turėtų atlikti magistro laipsnio siekiantys studentai). Pristatant šaltinius, siūloma paminėti svarbiausias duomenų bazines, įvairių organizacijų duomenų rinkinius ir pan. Aptartini ir darbe naudotos literatūros atrankos kriterijai. Jei reikia, galima paminėti ir aptiktas prieštaringas nuomones ar vertinimus analizuojamu klausimu. Bakalaurų darbuose ši dalis būtina.

Darbo struktūrinis pagrindimas yra paskutinis įvadinės dalies elementas (pateikiamas įvado pabaigoje). Jame trumpai pristatoma skyriuose nagrinėjama problematika.

5.3. PAGRINDINĖS (TIRIAMOSIOS) DARBO DALIES RAŠYMAS

Pagrindinėje (tiriamosioje) darbo dalyje nuosekliai analizuojami įvade suformuluoti tyrimo uždaviniai, keliami ir įrodinėjami autoriaus teiginiai, aiškinamos hipotezės. Pagrindinė darbo dalis skirstoma į tiriamosio pobūdžio skyrius, o pastarieji – į poskyrius. Skyrių, poskyrių ir punktų pavadinimai turi būti trumpi ir specifiški. Netinka ilgos publicistinio stiliaus formuluotės arba tokie pavadinimai, kuriuose paminima tik tam tikra valstybė ar mokslo šaka, pavyzdžiui, „Australija“, „Politinė komu-

nikacija“ ir pan. Tinkamų skyrių formuluočių pavyzdžių pateikiama 11 paveiksle.

Transnacionalinių korporacijų įtakos Globalių Pietų valstybėms analizė

Politinės komunikacijos fragmentacija

Tarptautinių krizių valdymo ir reguliavimo būdai

Lotynų Amerikos lyderystės ypatybės: *caudillismo*

Bolivijos atvejis – nuo *democracia pactada* iki demokratijos be partijų

Kauno–Kėdainių rinkimų apygardos Nr. 65 2008 m. Seimo rinkimų kampanijos tyrimo rezultatai

11 pav. Skyrių formuluočių pavyzdžiai

Paprastai tiriamoji dalis susideda iš skyrių, kuriuose pristatomas teorinis darbo pagrindas, ir skyrių, kuriuose analizuojami konkretūs mokslinio tyrimo rezultatai. Pastarieji skyriai yra skaidomi į tokius, kuriuose pristatoma tyrimo metodika bei duomenys, taip pat tokius, kuriuose analizuojami ir interpretuojami gauti tyrimo duomenys. Rašant pagrindinius skyrius, pereinant nuo vienos tyrimo problemos dalies prie kitos, būtina išlaikyti loginius jų tarpusavio ryšius ir sistemingumą. Rekomenduojama kiekvieną skyrių pradėti trumpa įžangine dalimi ir, išdėscius medžiagą, užbaigti jį apibendrinimu bei pateikti kelis jungiamuosius ar nukreipiamuosius į tolesnį skyrių sakinius. Tada lengviau rašyti galutines išvadas, darbas tampa nuoseklesnis ir įgauna organišką įvaizdį. Pagrindinę tiriamąją dalį turi sudaryti tik įvade užsibrėžtų uždavinių sprendimas ir nebūtu nukrypstama nuo darbo objekto. **Konkrečiau darbo struktūrą turi lemti tiriamas objektas, taikoma metodologija ir tyrimo šaltinių bazė.** Darbe galima remtis šaltiniais, bibliografija ir konkrečiu tyrimu. Dėl šios priežasties pravartu, prieš rašant darbą, jo struktūrą aptarti su dėstytoju.

Rašant darbą svarbu nepamiršti, kad jei vieno skyriaus paskutiniame puslapyje tekstas užima daugiau kaip pusę puslapio, tolesnis

skyrius turi būti pradėtas iš naujo puslapio. Jei tekstas užima mažiau kaip pusę puslapio, tolesnis skyrius gali ir turėtų būti pradėtas tame pačiame puslapyje.

5.4. IŠVADŲ FORMULAVIMAS

Visas baigiamojo darbo tyrimas apibendrinamas išvadose. Jų formulavimas yra ne mažiau atsakingas procesas nei įvadinės ar pagrindinės dalies dėstymas, nes išvadose turi glaustai atsispindėti tyrimo rezultatai. Išvadas privalu sunumeruoti. Bakalauro darbe jų paprastai būna 5–6, o magistro darbe – 6–10.

Išvados negali būti trumpas pagrindinės dalies turinio atpasakojimas. Jomis apibendrinami mokslinio darbo rezultatai ir užbaigiamas darbas. Išvados turi tiesiogiai išplaukti iš darbo ir viena kitos nedubliuoti. **Išvadose turi būti pateikiami svarbiausi teiginiai kaip tiesioginiai atsakymai į iškeltą tikslą ir užsibrėžtus uždavinius** (patartina, kad išvados būtų grupuojamos pagal uždavinius, bet neturi tiksliai sutapti nei su uždavinių skaičiumi, nei su turiniu). Jose necituojama, nesiekiami polemizuoti ar pateikti naujos faktinės ar statistinės medžiagos. Iš išvadų skaitytojui turi paaiškėti, kiek autoriui pavyko išanalizuoti iškelto klausimus bei kurie klausimai taip ir liko neatsakyti. Jei darbe buvo suformuluota hipotezių ar ginamųjų teiginių, šioje baigiamojoje darbo dalyje reikia parašyti, ar pavyko juos patvirtinti arba paneigti. Išvadų vertė ir pagrįstumas priklauso ne tik nuo pasirinktos problemos, atlikto tyrimo, bet daugiausia ir nuo paties autoriaus mokslinio lygio, profesionalumo bei kompetencijos.

Formuluoti galutines darbo išvadas padeda tai, kad kiekvienas skyrius užbaigiamas trumpu apibendrinimu, kuriame įvardijami tyrimo dalies rezultatai. Šiame darbo rašymo etape reikia vengti kraštutinumų – pernelyg plačių ir kategoriškų išvadų, pernelyg didelio kuklumo ar baimės dėl gautų tyrimo rezultatų.

Padarius išvadas, gali būti pateikiama trumpų *rekomendacijų ir pasiūlymų*, kaip galima būtų panaudoti gautus rezultatus bei vykdyti tolesnius tyrimus. Rekomendacijos turi būti konkrečios, argumentuotos ir turėti

aiškų adresatą (mokslininkus, politikus, konkrečias institucijas ir jų darbuotojus ir pan.).

5.5. LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠO BEI PRIEDŲ RENGIMAS

Literatūroje ir šaltinių sąrašė pateikiami bibliografiniai naudotos literatūros ir šaltinių aprašai pagal bibliografinio aprašo taisykles. Šis sąrašas gali būti pildomas rašant darbo tekstą arba sudaromas jį jau parašius. Pirmasis variantas patogesnis, nes taip nepraleidžiamas nė vienas panaudotas šaltinis, o pabaigoje telieka sąrašą sugrupuoti ir sutvarkyti pagal reikavimus.

Minėtame sąrašė nurodytini tik tie šaltiniai ir literatūra, kurie darbe svarstomi, tiriami, interpretuojami, vertinami ir žymimi išnašose. Visų pirma, nurodoma darbe panaudota literatūra, po to – šaltiniai. Taigi, reikia aiškiai atskirti tyrimo šaltinius ir literatūrą. Beje, sąrašas turi būti pateikiamas abėcėline tvarka. Jeigu rašto darbe remiamasi literatūra, kurioje naudojama ne lotyniškoji abėcėlė, publikacijos pavadinimas turi būti transkribuotas lotyniškosiomis raidėmis ir įtrauktas į pagrindinį sąrašą (žr. 3 priedą).

Priedai gali būti (jeigu to reikia) pateikiami darbo gale po literatūros ir šaltinių sąrašo. Šioje neprivalomoje darbo dalyje pateikiamos lentelės, schemas, diagramos, mokslinių šaltinių fotokopijos, žemėlapiai, klausimynai bei kita iliustruojamoji medžiaga. Lentelės, diagramos ar kiti priedai turi turėti pavadinimą ir eilės numerį. Vaizdinė medžiaga (pvz., lentelė), mažesnė negu puslapis, gali būti pateikta pagrindinėje darbo dalyje. **Priedai – tai papildoma informacinė medžiaga, kurią rekomenduojama pateikti bakalauro ir magistro darbuose (žr. 4, 5 priedus).**

Savikontrolės klausimai ir užduotys

1. Remdamiesi skyriuje pateiktais patarimais, parašykite darbo įvadą ir aptarkite jį su vadovu.

2. Įvertinkite savo įvadą pagal šiuos kriterijus: tyrimo klausimo ar problemos aiškumas (pasakykite sau, ką būtent norite tirti); tyrimo sąsajos su anksčiau atliktais tyrimais (ar aptariate tai?); aiškiai išskirtas objektas ir suformuluoti logiški, vienas kitą papildantys uždaviniai, reikalingi tikslui pasiekti.
3. Ar aiškiai suskirstėte darbą į skyrius ir galite pasakyti, kuriuose skyriuose yra pateikiama tyrimui atlikti reikalinga teorija, tyrimo metodologija, duomenys ir jų aptarimas, analizė bei interpretacija?
4. Pabandykite parašyti teorinės tyrimo dalies skyrių ir įvertinti jį pagal šiuos kriterijus: ar šioje dalyje aptariama, kaip egzistuojanti literatūra taikoma mano tyrimo klausimui; ar aptariu pagrindines sąvokas ir prielaidas, kurios daromos teorijoje; ar suformulavau vieną ar kelias hipotezes (ginamuosius teiginius), nusakancias teoriškai tikėtinus priežastinius ryšius tarp mano priklausomo ir nepriklausomo kintamųjų?
5. Įvertinkite savo išvadas pagal šiuos kriterijus: ar darbe atsakoma į įvade iškeltą klausimą; ar paaiškėja įvade suformuluotos problemos sprendimas; ar apibendrinama tai, kas ir kaip buvo daroma; ar gauti rezultatai susiejami su anksčiau atliktais tyrimais ir egzistuojančia literatūra? Ar aišku, kaip sekėsi įgyvendinti užsibrėžtus uždavinius ir tikslą?

Rekomenduojama literatūra

- Žydzžiūnaitė, V. *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija, 2008.
- Harrison, L. *Political Research*. London: Routledge, 2001.
- Turabian, K. L. *A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations: Chicago Style for Students and Researchers*. Chicago (Ill.), London: University of Chicago Press, 2007.
- Arttachariya, P. *A Handbook on Thesis Writing MBA Program Graduate School of Business*. Bangkok: Assumption University. Prieiga per internetą: <http://www.graduate.au.edu/download/content/file/school%20of%20business/MBA%20TRM/Thesis/MBATRM%20Thesis%20Form/Thesis%20Guideline%20Handbook%202008.pdf>.

- Donnelly, S.; Warntjen, A. *How to Write a Thesis in European Studies*. Prieiga per internetą: <http://www.utwente.nl/mb/ces/ba-dd/Writing%20your%20Bachelor%20thesis/Writing%20a%20Thesis%20in%20European%20Studies.pdf>.

6. BENDRIEJI BAIGIAMŪJŲ DARBŲ RENGIMO REIKALAVIMAI

Šiame skyriuje išsamiai aptariami keli svarbūs baigiamojo darbo teksto rengimo reikalavimai: pirma, pateikiami reikalavimai, keliami bakalauro / magistro baigiamojo darbo apimčiai ir apipavidalinimui; antra, nurodoma ir patariama, kaip parengti literatūrą ir šaltinių sąrašą; trečia, detalai pristatomos citavimo ir nuorodų pateikimo taisyklės ir pavyzdžiai; ketvirta, trumpai aptariami pagrindiniai baigiamojo darbo kalbos reikalavimai. Pagrindinis skyriaus tikslas – pateikti pagrindinius kokybiško bakalauro / magistro darbo rengimo kriterijus ir patarti, kaip sėkmingiau laikytis tų kriterijų rašant baigiamąjį darbą.

6.1. BAIGIAMŪJŲ DARBŲ PROPORCIJA, APIMTIS IR APIPAVIDALINIMAS

Pagrindinė bakalauro / magistro darbo dalis turi sudaryti ne mažiau kaip 70 proc. viso darbo (nesant priedų – ne mažiau kaip 85–88 proc.) apimties, įvadas ir išvados bei rekomendacijos – apie 12–15 proc. Pageidautina, kad įvadas sudarytų apie 7 proc., o išvados – apie 5 proc. viso baigiamojo darbo apimties.

Rekomenduojama tokia įvairių rašto darbų apimtis:

- *Referatų*, t. y. nedidelių mokslo darbų, apimtį nustato dėstytojas, tačiau jie negali būti mažesni negu 4 puslapių ir didesni negu 15 puslapių.
- *Esė* apimtį nustato dėstytojas, bet ji dažniausiai būna 2–8 puslapių.
- *Kursinio darbo* apimtis turėtų būti apie 15–20 puslapių.
- *Tiriamąjo darbo* apimtis turėtų būti apie 17–25 puslapius.
- *Bakalauro darbo* apimtis – 35–45 puslapiai (jei darbo tema

reikalauja didesnės apimties, bakalauro darbas gali būti išplėstas iki 55–60 puslapių).

- *Magistro darbo* apimtis – 50–70 puslapių (jei darbo tema reikalauja didesnės apimties, magistro darbas gali būti išplėstas iki 80 puslapių).

Visiems rašto darbams keliami šie bendrieji apipavidalinimo reikalavimai:

- Tekstas rašomas tik vienoje A4 formato (210 x 297 mm) lapo pusėje, paliekant tokias paraštes: viršutinė ir apatinė – po 20 mm, kairioji – 30 mm, dešinioji – 10 mm.
- Teksto šriftas: *Times New Roman*.
- Puslapiai, išskyrus antraštinį ir turinio, numeruojami. Puslapio numeris rašomas lapo apatinės paraštės centre arba dešiniajame kampe arabiškais skaitmenimis, be taškų ir kablelių.
- Pagrindinio teksto raidyno dydis – 12 pt.
- Antraščių tekstas gali būti paryškintas (**Bold**). Skyrių pavadinimų raidžių aukštis turi būti 16 pt., poskyrių – 14 pt., skirsnių – 12 pt. Darbo ir skyrių pavadinimai rašomi didžiosiomis raidėmis, poskyrių – pirmoji raidė didžioji, kitos mažosios.
- Išnašų ar nuorodų teksto raidyno dydis – 10 pt.
- Eilėtarpių dydis – 1,5 intervalo. Skyrių pavadinimai atitraukiami nuo teksto per 2 eilučių intervalą, poskyrių – per 1,5 eilutės intervalą.
- Rašant iš naujos eilutės, tekstą reikia atitraukti nuo krašto 10–15 mm, pastraipoms nustatoma abipusė lygiuotė – tekstas sulygiuojamas pagal dešiniąją ir kairiąją paraštes.
- Rašto darbo lapai turi būti susegti segikliais. Referatai, esė tik susegami; aplankas nebūtinai, *draudžiama atskirus puslapius dėti į atskiras įmautes, nes būna sunkiau darbą skaityti ir taisyti*. Kursiniai darbai įsegami į aplanką arba įmautę, o bakalauro ir magistro darbai įrišami su spirale arba kietais viršeliais.

Paminėtina, kad į katedrą reikia atnešti ne tik atspausdintą bakalauro ar magistro darbą (2 kopijas), bet ir jo kopiją, įrašytą į kompaktinį diską (CD-R), bei įkelti elektroninę teksto versiją „pdf“ formatu į „First Class“ specialųjį skyrelį, esantį Politologijos katedros (PK) informacijoje. Ant voko, į kurį yra įdėtas kompaktinis diskas su visu baigiamojo darbo

tekstu, duomenų matrica (jei tyrimas kiekybinis), apklausų protokolais (jei tyrimas kokybinis), nuotraukomis ir kitais dokumentais, privalo būti užklijuotas aprašas: nurodyta darbo tema, autorius ir baigiamojo darbo parašymo metai.

6.2. BAIGIAMŲJŲ DARBŲ LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ PRISTATYMAS

Literatūra ir šaltinių sąrašas yra svarbi darbo dalis, rodanti, kiek darbo autorius yra apsiskaitęs, susipažinęs su reikiama informacija, kaip moka atsirinkti moksliniams darbams tinkamos literatūros ir šaltinių.

Literatūrai yra priskiriama mokslinė tiriamoji literatūra. Tai – mokslininkų parengti empiriniai arba teoriniai tiriamieji darbai. Juos galima skirstyti į tokias rūšis:

- *Monografijos* (jų apimtis didžiausia iš mokslinių darbų) paprastai skiriamos vienai problemai išsamiai išanalizuoti. Monografiją dažniausiai rašo vienas autorius, bet pastaruoju metu taip vadinami ir kelių autorių kolektyvo parašyti darbai – kolektyvinės monografijos. Pavyzdžiui, monografija vadinamas Jano-Eriko Lane'o darbas „Konstitucija ir politikos teorija“¹⁰². Kolektyvinę monografiją „Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą“¹⁰³ išleido Mykolo Romerio universiteto dėstytojai.
- *Knygoms arba straipsnių rinkiniams* galima priskirti įvairius vadovėlius, enciklopedinius leidinius, vadovus (angl. *handbooks*), kuriuos dažniausiai rašo autorių kolektyvas ir kurie gali turėti pagrindinius redaktorius.
- *Straipsniai periodiniuose mokslo žurnaluose (tiek spausdintuose, tiek elektroniniuose)* – mokslinio tyrimo rezultatais pagrįsti nedidelės apimties moksliniai darbai. Pavyzdžiui, politologų mokslinių straipsnių galima rasti tokiuose mokslo leidiniuose kaip

¹⁰² Nurodytos knygos aprašas: Lane, J.-E. *Konstitucija ir politikos teorija*. Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

¹⁰³ Nurodytos knygos aprašas: *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.

„Politologija“, „Politikos mokslų almanachas“, „Tiltai“, „West European Politics“, „Journal of Political Science“, „European Political Research“ ir kituose.

- *Straipsniai konferencijų medžiagos rinkiniuose* – nedidelės apimties, dažniausiai remiantis konferencijos pranešimais parašyti moksliniai straipsniai.
- *Straipsniai kituose moksliniuose leidiniuose* – vidutinės apimties mokslo darbai, dar vadinami studijomis. Jie gali būti spausdinami kaip knyga arba kaip atskiras kokios nors leidinių serijos darbas. Pavyzdžiui, užsienio šalių universitetuose ir mokslo tyrimų institutuose būna leidžiamos leidinių serijos, vadinamos „Occasional Paper“, „Research Paper“.
- *Disertacijos* – doktorantūros studijų baigiamieji darbai. Dažnai šie darbai nėra publikuojami, skaitytojams prieinami kaip rankraščiai.
- *Kita literatūra.*

Tiek monografiją, tiek studiją, tiek straipsnį gali parengti ne tik vienas tyrėjas, bet ir mokslininkų kolektyvas. Rengiant straipsnio aprašus, būtina nurodyti visus autorius. Jei monografijos autorių nėra daugiau kaip trys, ruošiant aprašus būtina nurodyti visus autorius. Jei autorių daugiau, o leidinys buvo redaguojamas, užtenka nurodyti redaktorius. Konkrečius autorius privalu nurodyti tuomet, kai cituojamas konkretus skyrius. **Studento susipažinimas su kuo platesne jo rašto darbui svarbia literatūra yra esminė sąlyga, užtikrinanti tiriamojo darbo kokybę.**

Šaltiniai apskritai yra svarbi, o, rašant bakalauro ir magistro rašto darbus, turinčius empirinę dalį, – būtina sąlyga, užtikrinanti pakankamą tyrimo kokybę. Darbo šaltiniai – tai empirika, konkretūs faktai, duomenys ir pan. Rašto darbų šaltiniai skirstomi į *pirminius* ir *antrinius*.

Pirminiai šaltiniai yra mokslininkų tyrimuose neapdoroti arba tik iš dalies apdoroti duomenys, reikalingi analitiniam darbui. Prie pirminių šaltinių galima priskirti sociologinių apklausų duomenis, tų duomenų suvestines, kitaip surinktus statistinius duomenis, politikų pasisakymus, interviu, straipsnius iš spaudos (priklausomai nuo rašto darbo pobūdžio), rinkimų kampanijų medžiagą, įstatymų galios ir norminius aktus, tarp-tautines sutartis, politinių institucijų statutus bei dokumentus, kurių gali būti archyvuose, istorinius dokumentus ir pan. Rašto darbuose galima

remtis ir šaltinių publikacijomis, kurių būna pateikiama arba atskiruose leidiniuose, arba mokslo leidinių prieduose. Pirminiais šaltiniais laikomi pačių tyrimo autorių įvairiais tyrimo metodais atliktų empirinių tyrimų metu surinkti duomenys.

Antriniai šaltiniai yra tokie šaltiniai, kuriuose yra kopijuojama, interpretuojama arba vertinama pirminių šaltinių medžiaga. Antriniais šaltiniais galima vadinti institucijų administracinius raštus, ataskaitas, viešųjų tyrimų kampanijų metu pateikiamas tyrimų ataskaitas, tarptautinių organizacijų pateikiamus duomenis, biografijas, laiškus, dienoraščius ir kt. Paminėtina, kad tie patys egzistuojantys duomenys, priklausomai nuo pasirinkto analizės lygmens, vienu atveju gali būti pirminiai, o kitu – antriniai šaltiniai. Pavyzdžiui, jei skaičiuojama, kiek kartų tam tikras asmuo minimas laikraščių straipsniuose, arba naudojama autobiografija autoriaus politiniam lojalumui įvertinti, laikraščiai ir autobiografija priskirtini pirminiams šaltiniams. Jei autobiografijos naudojamos politiniams įvykiams suprasti arba tiriama laikraščio lyderių politinė pozicija, tokiu atveju ir autobiografijos, ir laikraščiai yra antriniai šaltiniai. Šaltinių atranką ir įvertinimo objektyvumą nulemia tinkama metodologija ir aiškiai suformuluoti mokslinio tyrimo tikslai bei uždaviniai.

Apskritai visi šaltiniai gali būti skirstomi į šias grupes:

- statistiniai duomenys;
- teisės aktai;
- interviu;
- spausdinta žiniasklaida (laikraščiai, žurnalai);
- elektroninė žiniasklaida (televizijos laidos, reklama ir kt.);
- archyviniai duomenys;
- biografijos, autobiografijos ir memuarai;
- politinių partijų duomenys: programos, pranešimai, kalbos ir kt.;
- ataskaitos (tarptautinių organizacijų, valdžios institucijų ir kt.);
- žodynai, žinynai;
- kiti šaltiniai (sunkiai sugrupuojami šaltiniai, kurių negalima priskirti nė vienai iš anksčiau nurodytų grupių).

Bibliografinio literatūros ir šaltinių aprašo parengimas yra sudėtinė mokslinio darbo dalis. Aprašas sudaromas abėcėlės tvarka ir pateikiamas darbo pabaigoje atskiru skyriumi. Visų pirma, nurodoma panaudota literatūra, po to pateikiamas šaltinių sąrašas (žr. 3 priedą).

Bibliografinis sąrašas sudaromas pagal Politologijos katedros parengtus toliau nurodytus bibliografijos aprašo reikalavimus, kurie buvo parengti pagal citavimo ir nuorodų sistemos „The Chicago Manual of Style“¹⁰⁴ standartus.

Literatūros aprašas gali būti sudaromas pagal vieną iš dviejų nurodomų pateikimo sistemų, priklausomai nuo to, kaip paties darbo tekste pateikiamos nuorodos, – skliausteliuose ar išnašose puslapio apačioje. Pirmoji nuorodų skliausteliuose sistema vadinama autoriaus ir datos sistema (angl. *The author-date system*), o antroji išnašų puslapio apačioje sistema – pastabų ir bibliografijos sistema (angl. *The notes and bibliography style*). Toliau pateikiama abiejų sistemų pavyzdžių, kaip nurodyti įvairių rūšių šaltinius literatūroje ir šaltinių sąrašė (tekste aprašai ir nuorodos šiek tiek skiriasi; jie bus pristatyti aptariant citavimo reikalavimus).

Knygų, monografijų aprašas (vienas autorius):

1. Jei tekste nuorodos pateikiamos skliausteliuose, tai apraše nurodoma autoriaus pavardė, po kablelio rašomas vardas ir taškas. Tuomet nurodomi leidinio leidimo metai, kursyvu pateikiamas knygos pavadinimas, ir dedamas taškas. Po taško parašomas miestas, kuriame yra įsikūrusi leidykla, dvitaškis ir leidyklos pavadinimas:

Kymlicka, Will. 1989. *Liberalism, Community, and Culture*. Oxford: Clarendon Press.

2. Jei nuorodos tekste pateikiamos išnašose puslapio apačioje, tai knygos aprašas išlieka panašus, tik keičiasi vieta, kurioje parašomi leidimo metai – aprašo gale, po išleidimo vietos:

Kymlicka, Will. *Liberalism, Community, and Culture*. Oxford: Clarendon Press, 1989.

Knygų, monografijų aprašas (keli autoriai):

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Flanigan, William H., and Nancy H. Zingale. 1991. *Political Behavior of the American Electorate*. Washington D. C.: Congressional Quarterly Press.

¹⁰⁴ *The Chicago Manual of Style Online*. Prieiga per internetą: http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html. Žiūrėta: 2014 12 20.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Flanigan, William H., and Nancy H. Zingale. *Political Behavior of the American Electorate*. Washington D. C.: Congressional Quarterly Press, 1991.

Į kolektyvinę monografiją įeinantis vieno iš autorių parašytas skyrius:

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Lachat, Romain, and Pascal Sciarini. 2002. "When do Election Campaigns Matter, and to Whom?" In *Do Political Campaigns Matter?* / Eds. David M. Farrell, and Rudiger Schmitt-Beck, 20–31. London, New York: Routledge.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Lachat, Romain, and Pascal Sciarini. "When do Election Campaigns Matter, and to Whom?" In *Do Political Campaigns Matter?* / Eds. David M. Farrell, and Rudiger Schmitt-Beck, 20–31. London, New York: Routledge, 2002.

Knyga, išleista elektroniniu formatu:

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. Prieiga per internetą: <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>. Žiūrėta: 2014 02 27.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. Prieiga per internetą: <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>. Žiūrėta: 2014 02 27.

Straipsnis periodiniame mokslo leidinyje, žurnale (vienas autorius):

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Jusevičius, Romas. 1995. „Antreprenerystės reiškinių sociologiniai bruožai“. *Socialiniai mokslai: sociologija*, 2 (3): 47–55.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Prazauskas, Algimantas. „Tarp galios ir diplomatijos“. *Darbai ir dienos*, 30 (2002): 299–311.

Straipsnis elektroniniame mokslo žurnale (rastas internete skelbiamame žurnale ir turintis DOI numerį):

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Unikaitė-Jakuntavičienė, Ingrida. 2013. „Politinių partijų finansavimas Lietuvoje: finansavimo šaltinių ribojimai ir skaidrumo paieškos“. *Politikos mokslų almanachas*, 13: 7–26. DOI: 10.7220/2335-7185.13.1. Žiūrėta: 2014 02 25.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Unikaitė-Jakuntavičienė, Ingrida. „Politinių partijų finansavimas Lietuvoje: finansavimo šaltinių ribojimai ir skaidrumo paieškos“. *Politikos mokslų almanachas*, 13 (2013): 7–26. DOI: 10.7220/2335-7185.13.1. Žiūrėta: 2014 02 25.

Konferencijos medžiaga ar pranešimas:

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Kanopienė, Vida, ir Sarmitė Mikulionienė. 2006. „Darbo migracijos poveikis Lietuvos visuomenei“. Pranešimas buvo perskaitytas konferencijoje „Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai“, Vilnius, LR Seimas, kovo 17 d. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4403&p_k=1. Žiūrėta: 2015 02 25.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Kanopienė, Vida, ir Sarmitė Mikulionienė. „Darbo migracijos poveikis Lietuvos visuomenei“. Pranešimas buvo perskaitytas konferencijoje „Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai“, Vilnius, LR Seimas, 2006 03 17. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4403&p_k=1. Žiūrėta: 2015 02 25.

Šaltinių aprašas pateikiamas atskiru sąrašu pagal abėcėlę, šaltiniai gali būti skirstomi (jeigu reikia) į teisės aktus, straipsnius spausdintoje ir elektroninėje žiniasklaidoje, tarptautinių organizacijų ataskaitas, statistinius duomenis, įvairių institucijų interneto svetainių informaciją ir kt. Šaltinių aprašų tvarka yra tokia:

- Jei pateikiamas straipsnio iš žurnalo ar laikraščio aprašas, jo tvarka tokia: autoriaus pavardė bei vardas, leidinio metai, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas (*kursyvu*), duomenys apie leidinį (data ir (arba) numeris), jeigu reikalinga – puslapiai:

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Patašius, Ainaras. 2010. „Valdininkai nesiliauja savivaliauti“. *Laikinoji sostinė*, sausio 15 d.

Milčius, Pranas. 2004. „Kas penktas rinkėjas neatsimena, už ką balsavo“. *Lietuvos žinios*, spalio 8 d., Nr. 234: 1.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Mendelsohn, Daniel. “But Enough about Me.” *New Yorker*, January 25, 2010.

- Šaltinių iš įvairių interneto svetainių aprašo tvarka: autoriaus pavardė bei vardas, straipsnio pavadinimas, dokumento ar kito šaltinio pavadinimas, teksto tipas bei kiti įmanomi nustatyti duomenys apie tekstą, pavyzdžiui, periodinis leidinys (*kursyvu*), leidinio duomenys (data arba metai bei numeris), jeigu įmanoma – puslapiai, visas interneto adresas (jei ne per ilgas ir užima ne daugiau kaip 3 eilutes), priedašas, kada informacija buvo žiūrėta.

1. Nuorodų skliausteliuose sistema:

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. “Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote.” *New York Times*, February 27. Prieiga per internetą: <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>. Žiūrėta: 2010 02 28.

Jere-Malanda, Regina. 2002. “New President, Old Problems.” *New African*, February, No. 404: 12. Prieiga per internetą: <http://iibp>.

chadwyck.com/toc/NewAfrican/404February2002.htm. Žiūrėta: 2007 04 12.

2. Išnašų puslapio apačioje sistema:

Pukenė, R. „Atsakė į potencialiems šauktiniams svarbiausius klausimus: kuriuos kvies“. *Delfi.lt*, 2015 02 26. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/atsake-i-potencialiems-sauktiniams-svarbiausius-klausimus-kuriuos-kvies.d?id=67276302#ixzz3SqFihjAp>. Žiūrėta: 2015 02 27.

Butrimas, E. „Estijos politika pamiršo principus“. *Lietuvos rytas*, 2000 11 06. Prieiga per internetą: <http://www.Lrytas.lt>. Žiūrėta: 2001 01 10.

Peter, Ch. M. “Constitution-Making in Tanzania: The Role of the People in the Process.” *Eastern Africa Centre for Constitutional Development*, 2000. Prieiga per internetą: <http://www.kituoachakaitiba.co.ug/Maina99.htm>. Žiūrėta: 2007 03 19.

- Teisės aktų aprašo tvarka: teisės akto pavadinimas, priėmimo data ir šio akto numeris, jei reikalinga – nurodoma aktą priėmusi institucija ir akto forma, nuoroda į „Valstybės žinias“ (santrumpa *Žin.*), publikavimo „Valstybės žiniose“ metai, dokumento eilės numeris, nuoroda į straipsnį (jeigu reikia):

LR vietos savivaldos įstatymas, 1994 07 07, Nr. I-533, *Žin.*, 2000, Nr. 91-2832, 5 str.

LR politinių kampanijų finansavimo kontrolės įstatymas. Vilnius, 1997 m. lapkričio 11 d. Nr. VIII-506. *Žin.*, 1997, Nr. 204–262.

Ne Lietuvos teisės akto duomenys rašomi pagal atitinkamoje valstybėje ar organizacijoje nusistovėjusias taisykles, t. y. galima nurodyti duomenis apie aktą ar jo oficialų publikavimą, kur jis buvo surastas ir kada žiūrėtas:

The Constitution of Zambia. 1996. Prieiga per internetą: <http://www.zamlii.ac.zm/const/1996/const91.htm>. Žiūrėta: 2007 03 19.

Organizacinių ir tvarkomųjų dokumentų aprašo tvarka: dokumento tipas, dokumento pavadinimas, data ir registracijos numeris, dokumento sudarytojas, dokumento internetinis, archyvinis šaltinis, raštvedybos, registracijos numeris arba nuoroda į priedus (jeigu įmanoma):

Nutarimas dėl 2003 m. Valstybės ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projekto. Lietuvos savivaldybių asociacijos valdyba, 2002 09 25, Nr. 51. Prieiga per internetą: <http://www.lsa.lt/dokumentai/22vnut51.html>. Žiūrėta: 2003 08 20.

- Interviu aprašo tvarka: respondento pavardė ir vardo pirmoji raidė arba visas vardas (jei asmuo nenori atskleisti tapatybės, nurodomas jam suteiktas pseudonimas), jei pateiktas – interviu pavadinimas (*kursyvu*), apklausos data, vieta ir duomenys apie apklausų asmenį:

Antanas, P. *Kandidatų pasirinkimo motyvacija*. Apklausa atlikta 2006 07 10 Juodėnų kaime, Anykščių rajone. Apklausė Jurgis Inčiūra.

6.3. RAŠTO DARBŲ NUORODŲ IR CITAVIMO TAISYKLĖS

Rašant įvairius mokslo, tiriamuosius darbus, nepaprastai svarbu išlikti sąžiningiems ir nesisavinti kitų autorių minčių. Retai galima apsieiti be kitų autorių išsakytų ar parašytų minčių, tad rengiamoje literatūros bei tyrimų apžvalgoje ar analizėje dažnai jų įterpiama. Svarbu nepamiršti parodyti, kad komentuojama ar argumentuojama remiantis kitų žmonių mintimis. Išvengti klaidų padeda citavimo ir nuorodų pateikimo taisyklių išmanymas.

Citata – tai pažodinis rašytinio ar skaitomo teksto perteikimas. Rašant bet kokios apimties rašto darbą, privalu laikytis bendrųjų citavimo taisyklių, nulemtų mokslinės etikos reikalavimų.

Cituojamos literatūros ir šaltinių pažodinės ištraukos visuomet pateikiamos kabutėse. Tekste reikėtų vengti naudoti daug citatų. Geriau

perteikti kitų autorių mintis parafrazuojant ar referuojant. Citatų reikėtų pateikti tik tada, kai būtina. Be to, negalima įterpti nepakomentuotos citatos. Visuomet turi būti aišku, kodėl ta citata (ypač ilgesnė) reikalinga. Citatos visuomet privalo būti įlietos į kuriamą tekstą – negalima pateikti nesusietų citatų sankaupos.

Dažnai kyla klausimas, kiek galima ir reikėtų pateikti citatų. Patarima, kad „tais atvejais, kai citatos vartojamos *kaip iliustracijos*, reikėtų vadovautis „auksine taisykle“, būtent, viename puslapyje ne daugiau kaip viena citata, kuri ne ilgesnė kaip 6–7 eilutės. Kai tekstų analizei citatos reikalingos *kaip patvirtinimas*, tada jų puslapyje gali būti tiek, kiek autorius minčiai ar jo vartojamos meninės išraiškos priemonėms parodyti reikia¹⁰⁵. Jei daugiau kaip pusę puslapio rašto darbe užima citatos, toks tekstas laikomas menkaverčiu ir nėra savarankiškas darbas.

Citatų nuorodos gali būti pateikiamos dviem būdais:

1) Puslapio apačioje išnašose nurodant cituojamo leidinio autorių ar autorius (vardus ir pavardes), straipsnio ar knygos skyriaus pavadinimą kabutėse ir visą knygos ar šaltinio pavadinimą (*kursyvu*), knygos redaktorius (jeigu tai – archyvinis dokumentas, būtina nurodyti dokumento pavadinimą, archyvinį fondą, dokumento parašymo metus, cituojamo lapo numerį), išleidimo vietą, metus ir puslapį (visas leidinio aprašas pagal bibliografinio aprašo taisykles).

1 pavyzdys

Tačiau, anot Remigijaus Rekašiaus, „protesto politikos paplitimas nėra kliūtis demokratijos konsolidacijai, nes ši netradicinė politinė elgsena, kol ji neperžengia neprievartinių veiksmų ribos, yra demokratiškas piliečių dalyvavimo politikoje būdas“¹.

¹ Rekašius, Remigijus. „Politinis dalyvavimas“ // *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Red. A. Krupavičius, A. Lukošaitis (Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2004), 221.

arba

¹⁰⁵ Bražienė, N. „Citavimas – svarbi mokslo komunikacijos sąlyga“. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2010, Nr. 1 (26). Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001-:J.04~2010~ISSN_1648-8776.N_1_26.PG_150-154/DS.002.0.01.ARTIC.

¹ Rekašius, R. „Politinis dalyvavimas“, 221. (Jei šaltinis jau buvo paminėtas ar pacituotas tekste anksčiau, galima pateikti trumpesnę nuorodą.)

2) Jei tekste nuorodos pateikiamos skliausteliuose po citatos, nurodoma autoriaus pavardė (be vardo raidės), publikacijos išleidimo metai ir puslapis. Nuoroda turi būti informatyvi ir padėti lengvai surasti cituojamą leidinį ar dokumentą darbo gale nurodomoje literatūroje. Visas aprašas pateikiamas literatūroje ir šaltinių sąrašė.

2 pavyzdys

Apie paramą Baltijos valstybėms teigiama, kad „Vidurio Europos ir Skandinavijos valstybės, visų pirma Lenkija, Čekija, bei Danija, tvirtai remia mūsų siekius tapti pilnateisėmis NATO narėmis jau 2002 m.“ (Vaškelevičius, 2001, 29).

Jeigu kalbama apie to paties autoriaus skirtingas publikacijas, išleistas tais pačiais metais, jas reikėtų išskirti pridedant raides a, b, c ir t. t. po publikacijos metų (prirašytos raidės teksto nuorodoje turėtų išlikti ir literatūroje, t. y. ten turi būti pateiktas visas aprašas ir prie metų paliekamos raidės). Pavyzdžiui:

Taip teigiama keliuose teisės specialistų darbuose (Petersen, 2001a, 2001b).

Jeigu autoriaus mintis tekste komentuojama, o ne tiesiogiai cituojama, tada, vadovaujantis nuorodų skliausteliuose sistema, ši mintis nurodoma taip:

R. Nisbetas (2000) teigia, kad...

Jeigu leidinys cituojamas kelis kartus iš eilės, pakanka nuorodos vietoje parašyti „Ten pat“ (arba *Ibid.*) ir nurodyti puslapį. Jeigu cituojamas tas pats puslapis, jo numerio nurodyti nereikia:

¹ Dalton, Russell J. *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies* (New York: Chatman House, 1996), 161.

²Ten pat. P. 165.

Vieną kartą cituoto leidinio viso pavadinimo toliau tekste pateikti nereičia. Užtenka nurodyti autorių, parašyti „Op. cit.“ (iš lotynų k. „cituotas kūrinys“) ir nurodyti puslapį:

²Norris, P. Op. cit., 165.

Paminėtina, kad ne visuomet užtenka nurodyti tik autoriaus pavardę ir parašyti „Op. cit.“. Jei tekste naudojami keli to paties autoriaus darbai, tuomet būtina nurodyti jų skiriamuosius ženklus, pavyzdžiui, išleidimo metus (jei parašyti skirtingais metais) arba prirašyti raidę (a, b), jei to autoriaus tekstai parašyti tais pačiais metais.

²Norris, P. 2002a. Op. cit., 165.

Jeigu citatoje praleidžiama dalis teksto, ta vieta turi būti pažymėta sutartiniu ženklu <...>.

3 pavyzdys

Kaip pažymi prof. A. Prazauskas, suvokti nacionalizmo sėkmės ar nesėkmės priežastis įmanoma tik tada, kai jis analizuojamas „kaip ideologija ir judėjimas, siekiantis ginti nacionalinius interesus, kurių bendras vardiklis – optimalių tautos gyvavimo sąlygų užtikrinimas <...>. Čia įmanomi įvairūs strategijos ir taktikos skirtumai, taip pat prioritetai, įvardijami įvairių socialinių-politinių segmentų programose, ir tai savo ruožtu sukuria skirtingus nacionalizmų tipus, pradedant liberaliuoju-demokratinio ir baigiant radikaliu-karinguoju <...>. Dėl šios priežasties kiekvienam konkrečiam nacionalizmui atstovauja keletas srovių, kurios sukuria sudėtingą nacionalizmo struktūrą. Ji apima tam tikrą interesų, simbolių, kultūrinių bei istorinių auto-stereotipų kompleksą.“

Jeigu darbe pateikiama ilga citata (daugiau kaip 4 eilutės rašto darbo teksto), ji turi būti išskirta atitraukiant nuo paraštės 1–1,5 cm nuo abiejų

paraščių, ir paliekama po tuščią eilutę viršuje ir apačioje. Citatos eilėtar-
piai sumažinami nuo 1,5 iki 1 (angl. *single space*).

4 pavyzdys

Būtent LR Seimo rinkimų įstatyme atsirado pirmos rinkimų kampanijas reglamentuojančios taisyklės, nes specialūs įstatymai rinkimų kampanijoms buvo priimti gerokai vėliau. Šio įstatymo 45 straipsnyje apibrėžiama oficialios rinkimų kampanijos pradžia:

Likus ne mažiau kaip 30 dienų iki rinkimų, Vyriausioji rinkimų komisija „Valstybės žiniuose“ paskelbia rinkimuose dalyvaujančių partijų ir koalicijų kandidatų sąrašus, kandidatų sąrašams burtais suteiktus rinkimų numerius, šių sąrašų kandidatų rinkimų numerius, taip pat vienmandatėse rinkimų apygardose iškeltus kandidatus. Nuo kandidatų paskelbimo dienos prasideda rinkimų agitacijos kampanija.

Ši mėnesio trukmės kampanija yra būdinga daugeliui valstybių, nors kai kuriose valstybėse rinkimų kampanija tęsiasi ir du ar penkis mėnesius.

Jeigu norima savo darbe pateikti citatą, kuri cituojama kurio nors kito autoriaus knygoje ar kitame moksliniame darbe, t. y. norima pacituoti mintį ne iš originalaus teksto, o iš ten, kur ji buvo pacituota¹⁰⁶, būtina nurodyti abu šaltinius nuorodoje ir literatūros apraše (tekste paminima tikrojo minčių autoriaus pavardė, o nuorodoje pateikiamas knygos, kurioje surasta citata, aprašas).

¹⁰⁶ Patartina tokių percitavimų vengti. Jų galima pateikti tik tais atvejais, kai neįmanoma rasti originalaus teksto.

5 pavyzdys

Andrius Navickas savo straipsnyje¹⁰⁷ rašo:

Kaip rašo Costas Douzinas: „Žmogaus teisės tapo išsilaisvinimo iš priespaudos principu, prispaustusius bei benamius sutelkiančiu šauksmu, revoliucionierių ir disidentų politine programa“ (2002, 1).

Jei norima darbe pateikti šiuos A. Navicko cituojamus C. Douzino žodžius, privalu nurodyti abu šaltinius. Pavyzdžiui, rašoma:

Pasak Costo Douzino, „Žmogaus teisės tapo išsilaisvinimo iš priespaudos principu, prispaustusius bei benamius sutelkiančiu šauksmu, revoliucionierių ir disidentų politine programa“ (Navickas, 2006, 24).

Jei rašto darbo tekste nepaminimas tikrasis minčių autorius, būtina jį parašyti nuorođeje ir šaltinio apraše. Pavyzdžiui, rašoma:

Šiuolaikinėje politinėje teorijoje žmogaus teisėms tenka svarbi funkcija. Jos tapo „išsilaisvinimo iš priespaudos principu, prispaustusius bei benamius sutelkiančiu šauksmu, revoliucionierių ir disidentų politine programa“¹.

¹ Navickas, Andrius. „Tuščiaiduriai žmogaus teisių šarvai“ // *Konservatizmo takoskyros*. Sud. Vladimiras Laučius. (Vilnius: DPI, 2006), 24. Cituota iš Douzin, Costo. *The End of Human Rights* (Oxford: Hard Publishing, 2000), 1.

Iš pateiktų citavimo ir nuorodų pateikimo taisyklių ir patarimų matyti, kad taisyklės nėra labai sudėtingos. Svarbiausia pasirinkti vieną iš dviejų nuorodų pateikimo sistemų ir visame darbe jos nuosekliai laikytis, t. y. darbe nuorodos negali būti pateikiamos ir skliausteliuose, ir puslapio apačioje. Išimtis daroma tik tuomet, kai autorius pasirenka rašyti nuorodas skliausteliuose, bet dažnai turi pateikti nuorodų iš

¹⁰⁷ Žr. Navickas, A. „Tuščiaiduriai žmogaus teisių šarvai“. Iš *Konservatizmo takoskyros*. Sud. V. Laučius. Vilnius: DPI, 2006. P. 24.

interneto šaltinių, kuriuose neparašyta autorių pavardžių ir kurie turi ilgus pavadinimus – tokiu atveju interneto šaltinių nuorodas galima pateikti puslapio apačioje.

6.4. RAŠTO DARBŲ MOKSLINĖS ETIKOS TAISYKLĖS

Kiekvienas studentas, rašantis referatą, esė, kursinį, bakalauro ar magistro darbą, privalo laikytis mokslinės etikos, kuri įpareigoja rašant mokslo darbus laikytis esminių jos principų. Vienas iš jų yra glaudžiai susijęs su „plagiato“ sąvoka. Ši sąvoka kilo iš lotynų kalbos žodžio „plago“, kuris reiškia „vogti“. „Akademine prasme plagiato sąvoka visų pirma sietina su savarankiškumo ir sąžiningumo reikalavimais. Kitaip tariant, plagijavimas yra tam tikra sukčiavimo forma, kuomet pasisavinamos kitų asmenų mintys, idėjos, kūrybinė, mokslinė veikla, išreikštos tų asmenų sukurtuose tekstuose“¹⁰⁸. Toks nusizengimas rašto darbuose negali būti toleruojamas, todėl už jį griežtai baudžiama – yra numatyta griežta teisinė atsakomybė.

Vis dėlto Lietuvoje susiduriama su problema – nėra „plagiato“ sąvokos ir požymių apibrėžimo. Lietuvos universitetų rektorių konferencijos darbo grupės gairėse teigiama: „plagiato sąvoka nėra pateikiama nei viename Lietuvos Respublikos teisės norminiame akte. Plagiato apibrėžimo nebuvimas vertintinas kaip plagijavimą skatinantis veiksnys, nes konkrečiais atvejais yra sudėtinga įrodyti plagiato faktą“¹⁰⁹. Taigi, Lietuvoje kol kas kiekvienas universitetas su plagiato atvejais kovoja pats nusistatydamas tam tikras taisykles ir priemones. Dažniausiai vadovaujamosi Vakarų Europoje ir JAV pripažintais ir nusistovėjusiais principais ir taisyklėmis.

Rekomenduojama rašto darbuose necituoti vienoje citatoje daugiau kaip 500 žodžių iš vieno leidinio ar knygos, nes pagal Vakarų Europoje ir JAV visuotinai priimtą praktiką tai laikoma mokslinės etikos pažeidimu.

¹⁰⁸ Lietuvos universitetų rektorių konferencijos darbo grupė. *Akademinių sąžiningumo užtikrinimo Lietuvos aukštosiose mokyklose strateginės gairės*. Prieiga per internetą: <http://lurk.lt/media/dynamic/files/34/lurkdarbogrupesivada20110428.pdf>. Žiūrėta: 2012 10 02.

¹⁰⁹ *Ibid.*

Vytauto Didžiojo universitete (VDU) taip pat yra nustatyta pareiga tiek dėstytojams, tiek studentams laikytis mokslinės etikos.¹¹⁰ VDU yra patvirtintas akademinės etikos kodeksas, kuriame įtvirtintas akademinio sąžiningumo principas ir jį reguliuojanti pagarbos intelektualinei nuosavybei norma.¹¹¹ Šios normos pažeidimais laikomi plagijavimas, mokslo duomenų falsifikavimas ar neobjektyvus interpretavimas, nepamatuotas bendros autorystės primetimas jaunesniems kolegoms ar pavaldiniams, mokslinėje veikloje talkinusių žmonių arba organizacijų įnašo neigimas arba nutylėjimas. Minėtų ir kitų normų pažeidimai būna svarstomi Etikos komisijoje, ir ji už pažeidimus gali skirti nuobaudą, įskaitant pašalinimą iš Universiteto.

Jei rašto autorius nenori, kad jo darbas būtų pripažintas plagiatu, reikia vengti toliau nurodytų aplinkybių, dėl kurių rašto darbas gali būti laikomas *plagiatu*:

- Dalis darbo (1–2 puslapiai) arba jis visas yra parašytas perfrazuojant kito autoriaus tekstą ir nepateikiant nuorodų į tą tekstą.
- Darbas yra parašytas pažodžiui cituojant kito autoriaus mintis ir nenurodant šaltinio (kai cituojamas tekstas be nuorodos į šaltinį susideda iš daugiau kaip 2 000 spaudos ženklų, įskaitant tarpus, arba užima daugiau nei pusę puslapio teksto).
- Darbas yra parašytas naudojant kitų autorių surinktus empirinius duomenis ir jų apibendrinimus (pateikiamus lentelėse, schemose, grafikuose ir kt.) bei nenurodant šaltinio, iš kurio jie paimti, arba nurodant savo autorystę.
- Visas darbas ar jo dalis (daugiau kaip pusė teksto) jau buvo panaudotas einant kitą kursą.

Taigi, patariama studentams nepiktnaudžiauti naudojama literatūra ir sąžiningai nurodyti kitų autorių mintis. Visuomet geriau sąžiningai pateikti daugiau nuorodų nei imituoti savo kūrybiškumą ir intelektą, vagiančią kitų žmonių mintis ir darbus.

Rašant rašto darbus, negalima *klastoti* faktų – pateikti neįrodytos ar

¹¹⁰ Vytauto Didžiojo universitetas. *Studijų reguliamas*. Patvirtintas VDU Senato posėdyje 2012 06 27. Kaunas, 2012. P. 20.

¹¹¹ *VDU akademinės etikos kodeksas*. Patvirtintas Vytauto Didžiojo universiteto Senato 2011 m. kovo 9 d. nutarimu Nr. 3-7. Prieiga per internetą: <http://www.vdu.lt/lt/file/download/43>.

apskritai neegzistuojančios „mokslinių įrodymų“ bazės. Rašto darbo autorius turi būti kuo neutralus, pateikti ne tik savo darbui tinkamų teorijų, bet ir joms oponuojančių. Pavyzdžiui, autorius, pristatydamas teorijas, teigiančias, kad branduolinio ginklo platinimas kenkia tarptautinės sistemos stabilumui, turėtų paminėti ir tas teorijas, kurios mini teigiamą branduolinio ginklo platinimo poveikį tarptautinės sistemos stabilumui.

Siekdami geros rašto darbo kokybės, studentai privalo remtis pakankamu kiekiu tyrimo medžiagos, atsižvelgdami į kiekvienai rašto darbų grupei keliamus kokybės reikalavimus.

6.5. RAŠTO DARBŲ KALBA

Bakalauro ir magistro darbai paprastai rašomi lietuvių kalba. Tam tikrais atvejais jie gali būti pateikiami ir **užsienio kalba**, jeigu tai suderinta su dėstytoju ir katedra. Gali būti daroma išimtis, jei studentas yra atvykęs studijuoti iš kitos šalies arba jo konsultantas ar darbo vadovas yra iš kitos šalies universiteto.

Jei darbas rašomas lietuvių kalba, jame galima pateikti citatų originalo kalba tik tuo atveju, kai tai būtina tyrimo tikslams ir uždaviniams įgyvendinti. Studentai, rašantys anglų kalba, taip pat turėtų vengti pateikti citatų originalo kalba (kitokia nei anglų kalba).

Apskritai visų baigiamųjų darbų kalba turi būti rišli, nuosekli ir aiški, mintys – išdėstytos suprantamai ir sistemingai. **Privalu nepalikti korektūros, skyrybos klaidų.**

Rašto darbuose reikia vengti tarptautinių žodžių, jeigu juos galima pakeisti lietuviškais atitikmenimis, taip pat labai sudėtingų sakinių. Sakinys turi atskleisti vieną aiškią mintį. Rašto darbo skaitytojas turi nesunkiai suprasti, ką studentas nori pasakyti. Per ilgi ir neaiškūs sakiniai gali būti įvertinti kaip nekompetencijos ženklas. Apibendrinant galima pasakyti, kad rašto darbo kalba turi būti aiški.

Rašantysis gali pasirinkti, ar rašto darbe užsienio autorių ir kitų minimų veikėjų vardus bei pavardes rašys naudodamas originalo, ar lietuvišką transkripciją, tačiau pastaruoju atveju pirmą kartą nurodant

asmenį būtina skliausteliuose parašyti vardą ir pavardę originalo kalba, pavyzdžiui, Džordžas Bušas (*George W. Bush*).

Iš esmės rašto darbai turėtų būti adresuojami kolegoms, turintiems bendrųjų specialybės žinių, bet specialiai nestudijavusiems aptariamoms srities ir jos problemų. Daugumą rašto darbų, ko gero, skaito tik dėstytojas ir oponentas, tačiau, rašant darbą, reikėtų įsivaizduoti, kad jie atstovauja studento specialybės akademinėi visuomenei. Taigi, darbas rašomas ne konkrečiam profesoriui ar dėstytojui ir, žinoma, ne taip, kad jį „galėtų paskaityti kiekvienas gimnazistas“¹¹². Apskritai rašto darbe turi būti pagrindžiami visi pasirinkimai, kurie gali būti neaiškūs jį skaitančiam dėstytojui ar kitam akademinėi bendruomenei priklausančiam (būsimajam) specialistui. Geras darbas tas, kurį geba suprasti ir specialistai, ir specialiai aptarta tema nesidomėję skaitytojai.

¹¹² Plačiau apie tradicinį ir naująjį mokslinio rašymo procesus žr. Rienecker, L.; Jørgensen, P. S. Op. cit. P. 100.

BAIGIAMASIS ŽODIS

Rašyti baigiamąjį darbą gali būti labai įdomu, bet ir itin varginti. Kiekvieno studento darbo rašymo procesas priklauso nuo daugelio dalykų. Siekiant, kad rašymo procesas ir galutinis jo rezultatas – baigiamasis bakalauro / magistro darbas nenuviltų, atkreiptinas dėmesys į keletą svarbių dalykų:

- Svarbiausias ir sunkiausias tiriamojo proceso etapas – temos pasirinkimas, nes nuo jos formuluotės, pasirinkto tiriamo aspekto ar atvejo priklauso ir visas tolesnis darbo rašymo procesas. Pasirinkus tai, kas jau daug tyrinėta, sunku būti originaliam, o pasirinkus tai, kas dar beveik netirta, gali pritrūkti literatūros, padedančios atlikti empirinį tyrimą. Taigi, temos pasirinkimo etape būtina atkreipti dėmesį ir prisiminti patarimus apie temos pasirinkimą, pateiktus 1.1 poskyryje.
- Verčiau neatidėlioti rašymo proceso. Kuo vėliau pradėdama rašyti, tuo mažiau laiko turima darbui perskaityti ir taisyti. Rašyti nėra lengvas darbas, reikia intensyviai dirbti, tačiau tik rašant ir galima išmokti rašyti. Geriausias būdas to mokytis – rašyti laipsniškai, su pertraukomis, kasdien skiriant po kelias valandas.
- Rašant visada reikėtų turėti galvoje skaitytojų auditoriją, kuriai yra skirtas rašto darbas. Žinodamas auditoriją, autorius gali parinkti tinkamą formą, detalumo lygį, tinkamą žodyną ir svarbiausia – gali tikėtis, kad bus tinkamai supastas ir įvertintas.
- Studentui būtina suderinti su vadovu tinkamą konsultacijų ir darbo grafiką. Su dėstytoju galima susitarti susitikti ir aptarti nuveiktus bei planuojamus darbus kas savaitę, kas mėnesį arba tik tuomet, kai reikia patarimo. Svarbiausia, kad studentui parankiausias darbo ritmas būtų aptartas iš anksto ir vėliau nesukeltų konfliktų su dėstytoju bei nepakenktų rašto darbo kokybei.

Mokslo darbams rašyti reikia specialių įgūdžių, bet jų galima įgyti rašant įvairaus sudėtingumo rašto darbus. Šios mokomosios knygos rengėjos tikisi, kad išdėstyti metodiniai patarimai bus naudingi studentams,

rašantiems ne tik politikos mokslų bakalauro darbus, bet ir kitų lygmenų rašto darbus (kursinius, tiriamuosius, magistro), nes jiems visiems taikomi panašūs reikalavimai. Ši knyga turėtų padėti užtikrinti, kad bus laikomasi formaliųjų reikalavimų bei mokslinės etikos ir išlaikoma bendroji studijų kokybė.

LITERATŪRA IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Ashizawa, K. "When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy." *International Studies Review*, 2008, 10: 571–598.
2. *Baltic Journal of Law and Politics*. Prieiga per internetą: <http://versita.com/bjp/>.
3. Bourdieu, P.; Wacquant, L. J. D. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003.
4. Bražienė, N. „Citavimas – svarbi mokslo komunikacijos sąlyga“. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2000, 1 (26).
5. Buzan, B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
6. Buzan, B.; Waever, O. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
7. *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States* / Eds. Lene Hansen, Ole Waever. London: Taylor & Francis, 2003.
8. Fawcett, L. "Exploring Regional Domains: A Comparative History of Regionalism." *International Affairs*, 2004, 80 (3): 429–446.
9. „Freedom House“ svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.freedom-house.org/>.
10. Freyburg, T.; Lavenex, S.; Schimmelfennig, F.; Skripka, T.; Wetzels, A. "EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood." *Journal of European Public Policy*, 2009, 16 (6): 916–934.
11. Gray, P. S.; Williamson, J. B.; Karp, D. A.; Dalphin, J. R. *The Research Imagination. An Introduction to Qualitative and Quantitative Methods*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
12. Hay, C. "Constructivist Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.
13. Hall, P. A.; Taylor, R. C. R. "Political Science and Three New Institutionalisms." In *Political Studies*, 1996, XLIV: 936–957. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers.

14. Ivanovas, B.; Unikaitė, I.; Gedutis, M. *Metodiniai nurodymai politikos mokslų krypties studentų rašto darbams*. Mokomoji knyga. Kaunas: VDU leidykla, 2004.
15. Jakniūnaitė, D. *Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007.
16. Juška, A.; Kučinskas, V. *Metodiniai patarimai rašantiems kursinius, diplominius, magistro baigiamuosius darbus ir daktaro disertacijas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998.
17. Kant, I. *Politiniai traktatai*. Iš vokiečių kalbos vertė A. Gailius, G. Žukas. Vilnius: Aidai, 1996.
18. Kasnauskienė, G. *Kaip parašyti gerą esė?* Vilnius: VU, TVM, 2012. P. 3. Prieiga per internetą: http://www.tvm.vu.lt/repository/Ese_%20galutinis_10-01.pdf. Žiūrėta: 2015 02 10.
19. Keating, M. "Is There a Regional Level of Government in Europe?" In *Regions in Europe* / Ed. P. Le Gales, C. Lequesne. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006.
20. Kolossov, V. "Theoretical Limology: Postmodern Analytical Approaches." *Diogenes. Sage Publications*, 2006, 53 (2): 11–22.
21. Landman, T. *Issues and Methods in Comparative Politics. An Introduction*. 2nd edition. London, New York: Routledge, 2003.
22. Le Gales, P.; Lequesne C. *Regions in Europe*. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006.
23. Lichbach, M. I.; Zuckerman, A. S. "Paradigms and Pragmatism: Comparative Politics during the Past Decade in Comparative Politics." In *Rationality, Culture, and Structure* / Ed. M. I. Lichbach, A. S. Zuckerman. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
24. *Lietuvos HSM duomenų archyvas*. Prieiga per internetą: <http://www.lidata.eu/>.
25. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/index.php/lt/148423/>.
26. *Lithuanian Foreign Policy Review*. Prieiga per internetą: <http://www.lfpr.lt/>.
27. *Lituanistikos duomenų bazė*. Prieiga per internetą: <http://www.minfolit.lt/>.
28. Locke, J. *Second Treatise of Government* / Ed. (with an introduction) C. B. Macpherson. Indianapolis, Cambridge: Hackett, 1980.
29. Machiavelli, N. *Valdovas*. Iš italų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: Vaga, 2009.

30. Manners, I. "The Symbolic Manifestations of the EU's Normative Role in World Politics." In *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis* / Eds. O. Elgstrom, M. Smith. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2006.
31. March, J. G.; Olsen, J. P. "Elaborating the "New Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.
32. March, J. G.; Olsen, J. P. "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life." *American Political Science Review*, 1984, 78 (September): 734–749.
33. Mill, J. S. *Utilitarianism*. Buffalo: Prometheus Books, 1987.
34. Moravcsik, A. *Europos pasirinkimas: socialinis tikslas ir valstybės galia nuo Mesinos iki Mastrichto*. Iš anglų kalbos vertė J. Čičinskas, D. Grigelytė. Vilnius: Margi raštai, 2008.
35. Morgenthau, H. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948.
36. Morgenthau, H. J. *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*. Iš anglų kalbos vertė Jaunius Petraitis. Vilnius: Margi raštai, 2011.
37. *Nacionalinė Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka*. Prieiga per internetą: <http://www.elaba.lt/>.
38. Navickas, A. „Tuščiaviduriai žmogaus teisių šarvai“. Iš *Konservatizmo taikoskyros* / Sud. V. Laučius. Vilnius: DPI, 2006.
39. Nekrašas, E. „Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose“. *Politologija*, 2010, 1 (57): 76–97.
40. Novagrockienė, J. *Politikos mokslo pagrindai*. Paskaitų konspektai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
41. O'Brien, R. *Global Financial Integration: The End of Geography*. New York: Council on Foreign Relations Press, 1992.
42. Ohmae, K. *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. New York: HarperCollins Publishers Limited, 2008.
43. *Politikos mokslų almanachas*. Prieiga per internetą: <http://biblioteka.vdu.lt/ml-pma.htm>.
44. *Politologija*. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/index.php?id=40>.
45. Pollack, M. A. *Theorizing EU Policy-Making in Policy-Making in the European Union*. 5th edition / Eds. H. Wallace, W. Wallace, M. A. Polack. Oxford: Oxford University Press, 2005.

46. Prazauskas, A.; Unikaitė, I. *Politologijos pagrindai*. Kaunas: VDU, 2007.
47. Ragin, Ch. C. *Constructing Social Research: The Unity and Diversity of Method* / Ed. Ch. C. Ragin. Thousand Oaks (Calif.) [etc.]: Pine Forge Press, 1994.
48. Ramsden, P. *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*. Vilnius: Aidai, 2000.
49. *Regioninės studijos*. Prieiga per internetą: <http://biblioteka.vdu.lt/ml-rst.htm>.
50. Rhodes, R. A. W. "Old Institutionalisms." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.
51. Rienecker, L.; Jørgensen, P. S. *Kaip rašyti mokslinį darbą*. Vilnius: Aidai, 2003.
52. Ruane, J. M. *Essentials of Research Methods. A Guide to Social Science Research*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005.
53. Sanders, E. "Historical Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.
54. Schimmelfennig, F.; Rittberger, B. "Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses in European Union." In *Power and Policy Making*. 3rd edition / Ed. J. Richardson. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006.
55. Shepsle, K. A. "Rational Choice Institutionalism." In *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.
56. Smouts, M. C. The Region as the New Imagined Community? In *Regions in Europe* / Ed. P. Le Gales, C. Lequesne. London, New York (N. Y.): Routledge, 2006.
57. *Socialiniai mokslai*. Prieiga per internetą: <http://www.socmokslai.ktu.lt/>.
58. Sweet, S. A.; Fligstein, N.; Sandholtz, W. "The Institutionalization of European Space." In *The Institutionalization of Europe* / Ed. A. S. Sweet, W. Sandholtz, N. Fligstein. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 1–28.
59. Tassinari, F. *Mare Europaeum: Baltic Sea Region Security and Cooperation from Post-Wall to Post-enlargement Europe*. PhD Dissertation. Copenhagen: University of Copenhagen, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.publications.fabriziotassinari.net>. Žiūrėta: 2012 02 06.
60. *The Chicago Manual of Style. The Essential Guide for Writers, Editors, and Publishers*. 16th edition. Chicago, London, 2010. Prieiga per internetą: http://www.chicagomanualofstyle.org/about16_history.html. Žiūrėta: 2015 02 06.

61. *The Oxford Handbook of Political Institutions* / Eds. R. A. W. Rhodes, S. A. Binder, B. A. Rockman. Oxford: Oxford University Press, 2006.
62. *The Use of Force: International Politics and Foreign Policy* / Eds. Robert J. Art and Kenneth N. Waltz. Lanham: University Press of America, 1988.
63. Tickner, J. A. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving International Security*. New York: Columbia University, 1987, 1992.
64. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
65. *Transparency International*. Prieiga per internetą: <http://www.transparency.org/>.
66. Unikaitė-Jakuntavičienė, I. *Politikos mokslų krypties studentų rašto darbų rašymas ir pristatymas*. Mokomoji metodinių nurodymų knyga. Kaunas: VDU leidykla, 2009.
67. *Values and Principles in European Union Foreign Policy* / Eds. S. Lucarelli, I. Manners. London, New York: Routledge, 2006. P. 114–130.
68. *VDU akademinės etikos kodeksas*. Patvirtinta Vytauto Didžiojo universiteto Senato 2011 m. kovo 9 d. nutarimu Nr. 3-7.
69. *Viešojo politika ir administravimas*. Prieiga per internetą: <http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/meniu.asp>.
70. Vilpišauskas, R. *Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos Sąjunga*. Vilnius: Arlila, 2001.
71. Visockytė, E. *Nuo vienpartinės link daugiapartinės sistemos: Tanzanijos ir Zambijos atvejai*. Bakalauro darbas, vadovė dr. I. Unikaitė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.
72. Vytauto Didžiojo universitetas. *Studijų reguliamas*. Patvirtintas VDU Senato posėdyje 2012 06 27. Kaunas, 2012.
73. *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*. Prieiga per internetą: <http://biblioteka.vdu.lt/>.
74. Waltz, K. *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979.
75. Wendt, A. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. 2005. Iš anglų k. vertė Michail Cvelich, Dmitrij Aleksandrov. Vilnius: Eugrimas, 2005 (Cambridge University Press, 1999).
76. Zielonka, J. *Europe as Empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

PRIEDAI

1 PRIEDAS. RAŠTO DARBŲ (REFERATO, KURSINIO, BAKALAURO IR MAGISTRO DARBŲ) ANTRAŠTINIŲ LAPŲ PAVYZDŽIAI

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS¹¹³
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS¹¹⁴
POLITOLOGIJOS KATEDRA¹¹²

Studento vardas, pavardė, kursas¹¹⁵

DARBO PAVADINIMAS¹¹¹
(lietuvių kalba)

Referatas / rašto darbas¹¹³

Tikrino _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)
Įteikta _____
(Data)

Kaunas, 2015

¹¹³ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

¹¹⁴ *Times New Roman*, 12 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

¹¹⁵ *Times New Roman*, 14 p.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS¹¹⁶
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS¹¹⁷
POLITOLOGIJOS KATEDRA¹¹⁵

Studento vardas, pavardė¹¹⁸

DARBO PAVADINIMAS¹¹⁴
(lietuvių kalba)

Politikos mokslų kursinis darbas¹¹⁶

Vadovas (-ė) _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2012

¹¹⁶ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

¹¹⁷ *Times New Roman*, 12 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

¹¹⁸ *Times New Roman*, 14 p.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS¹¹⁹
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS¹²⁰
POLITOLOGIJOS KATEDRA¹¹⁸

Studento vardas, pavardė¹²¹

BAIGIAMOJO DARBO PAVADINIMAS¹²²
(lietuvių kalba)

Bakalauro baigiamasis darbas¹¹⁹

Politikos mokslų studijų programa, valstybinis kodas 612L20005
Politikos mokslų studijų kryptis

Vadovas (-ė) _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta _____
(PMDF dekanas) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2015

¹¹⁹ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės.

¹²⁰ *Times New Roman*, 12 p., didžiosios raidės.

¹²¹ *Times New Roman*, 14 p.

¹²² *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS¹²³
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS¹²⁴
POLITOLOGIJOS KATEDRA¹²²

Studento vardas, pavardė¹²⁵

BAIGIAMOJO DARBO PAVADINIMAS¹²⁶
(lietuvių kalba)

Magistro baigiamasis darbas¹²³

Diplomatijos ir tarptautinių santykių programa, valstybinis kodas 621L20004
Politikos mokslų studijų kryptis

Vadovas (-ė) _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apiginta _____
(PMDF dekanas) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2015

¹²³ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės.

¹²⁴ *Times New Roman*, 12 p., didžiosios raidės.

¹²⁵ *Times New Roman*, 14 p.

¹²⁶ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS¹²⁷
POLITIKOS MOKSLŲ IR DIPLOMATIJOS FAKULTETAS¹²⁸
POLITOLOGIJOS KATEDRA¹²⁶

Studento vardas, pavardė¹²⁹

BAIGIAMOJO DARBO PAVADINIMAS¹³⁰
(lietuvių kalba)

Magistro baigiamasis darbas¹²⁷

Šiuolaikinės Europos politikos programa, valstybinis kodas 621L20005
Politikos mokslų studijų kryptis

Vadovas (-ė) _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta _____
(PMDF dekanas) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2015

¹²⁷ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės.

¹²⁸ *Times New Roman*, 12 p., didžiosios raidės.

¹²⁹ *Times New Roman*, 14 p.

¹³⁰ *Times New Roman*, 14 p., didžiosios raidės, pajuodintas šriftas.

2 PRIEDAS. RAŠTO DARBO TURINIO PAVYZDYS¹³¹

Turinys

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA (SUMMARY)	
SANTRUMPOS	
ĮVADAS	
1. KONFLIKTO SANDARA IR TIPOLOGIJA	
1.1. KONFLIKTO APIBRĖŽIMAI	
1.2. KONFLIKTO CIKLAS	
1.3. KONFLIKTŲ TIPOLOGIJA	
1.4. IŠORINIŲ AKTORIŲ VAIDMUO KONFLIKTŲ SPRENDIME	
2. KOLUMBIJOS KONFLIKTO IŠTAKOS IR RAIDA	
2.1. KONFLIKTO PRIEŽASTYS	
2.2. KOLUMBIJOS KONFLIKTAS – PILIETINIS KARAS?	
2.3. KONFLIKTO FAZĖS	
2.4. DABARTINĖ SITUACIJA	
3. IŠORĖS AKTORIAI KOLUMBIJOS KONFLIKTO REGULIAVIME	
3.1. JAV VAIDMUO KOLUMBIJOS KONFLIKTE	
3.1.1. KOVA SU KOMUNIZMU	
3.1.2. KOVA SU NARKOTIKAIS	
3.1.2.1. KOLUMBIJOS PLANAS	
3.1.2.2. TIKRIEJI JAV INTERESAI KOLUMBIJOJE	
3.1.2.3. KOLUMBIJOS PLANO REZULTATAI	
3.1.3. KARAS SU TERORIZMU	
3.2. JUNGTINIŲ TAUTŲ VAIDMUO KOLUMBIJOS KONFLIKTE	
3.2.1. POLITINĖ ĮTAKA	
3.2.2. HUMANITARINĖ PAGALBA	
3.3. EUROPOS SĄJUNGOS VAIDMUO KONFLIKTE	

¹³¹ Turinio pavyzdys paimtas iš Gintarės Žukaitės bakalauro darbo „Kolumbijos konflikto reguliavimas: išorinių JAV, JTO ir ES faktorių vaidmuo“, parašyto 2007 m.

3.3.1. POLITINIS BENDRADARBIAVIMAS

3.3.2. HUMANITARINĖ PAGALBA

3.3.3. ES IR JTO ATEITIES ĮTAKOS SCENARIJAI

IŠVADOS

LITERATŪRA IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

3 PRIEDAS. RAŠTO DARBO LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠO PAVYZDYS

LITERATŪRA IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Literatūra

Monografijos

1. Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities*. London: Verso.
2. Brubaker, Rogers. 1996. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Kymlicka, Will. 1989. *Liberalism, Community, and Culture*. Oxford: Clarendon Press.
4. Lieven, Anatol. 1993. *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. New Haven, London: Yale University Press.
5. Rawls, John. 1971. *Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Straipsniai periodiniuose mokslo žurnaluose

6. Bader, Veit. 1997. "The Cultural Conditions of Transnational Citizenship." *Political Theory*, 25 (6): 25–36.
7. Barrington, Lowell. 1995. "The Domestic and International

Consequences of Citizenship in the Soviet Successor States.” *Europe-Asia Studies*, 47 (July): 731–764.

8. Eriksen, Thomas Hylland. 1991. “Ethnicity versus Nationalism.” *Journal of Peace Research*, 28 (3): 17–26.

Straipsniai konferencijų medžiagos rinkiniuose

9. Sicakkan, Hakan G. 1999. “The Political-Historical Roots of West European Models of Citizen and Alien.” *Migration Politics in EU: Proceedings of the Conference*. Bergen: IMER Norway/Bergen Publications, 176–188.

Straipsniai kituose mokslo leidiniuose

10. Smooha, Sammy. 1997. “The Model of Ethnic Democracy: Characterization, Cases and Comparisons.” *Research Paper 6*. Haifa: University of Haifa.

Šaltiniai

Statistiniai duomenys

11. Rose, Richard. 1997. *New Baltic Barometer III: A Survey Study*. Glasgow: Centre for the Study of Public Policy.

12. *Citizenship Statistics*. 1997. Prieiga per internetą: <http://www.vm.ee/eng/index.html>. Žiūrėta: 2000 12 14.

Teisės aktai

13. *Constitution of the Republic of Estonia, approved on June 28, 1992*. Prieiga per internetą: <http://www.rk.ee/rkogu/eng/epseng.html>. Žiūrėta: 2001 02 15.

14. *LR vietos savivaldos įstatymas*, 1994 07 07, Nr. I-533. *Žin.*, 2000, Nr. 91-2832, 5 str.

Interviu

15. Pabriks, Artis. *Latvijos migrācijas politika*. Apklausa vyko Rygoje 2001 03 04. Apklausa vykdė Balode Ineta.

16. Sik, Alan. *Estijos migrācijas politika*. Apklausa vyko Tartu 2001 03 14. Apklausa vykdė Rasa Rapalytė.

Spausdinta žiniasklaida (laikraščiai, žurnalai)

17. Butrimas, Eldoradas. 2000. "Estijos politika užmiršo principus". *Lietuvos rytas*, 2000 11 06.

18. Ozolina, Ineta. 2001. "Rusakalbiai neskuba kalbėti latviškai". *Diena*, 2001 01 18.

Elektroninė žiniasklaida

19. Jere-Malanda, Regina. 2002. "New President, Old Problems." *New African*, February, No. 404: 12. Prieiga per internetą: <http://iibp.chadwyck.com/toc/NewAfrican/404February2002.htm>. Žiūrėta: 2007 04 12.

Politinių partijų duomenys: programos, pranešimai, kalbos ir kt.

20. TS (*Lietuvos konservatorių*) 2000 m. Seimo rinkimų programa. Prieiga per internetą: www.ts.lt. Žiūrėta: 2001 02 29.

Ataskaitos

21. *Agenda 2000: Commission Opinion on Latvia's Application for Membership of the European Union*, 1997.

22. *Latvia. Human Development Report*, 1995. Prieiga per internetą: <http://www.undp.riga.lv/english/hdr/reports.htm>. Žiūrėta: 2000 11 30.

Valstybės institucijų svetainėse pateikiami duomenys

23. Latvijos užsienio reikalų ministerija. *Consular Information of Latvian Ministry of Foreign Affairs*. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.lv/ENG/CONSINFO/citizenship.htm>. Žiūrėta: 2000 11 30.

Kiti šaltiniai

24. *Non-Estonian Education and non-Estonian Schools in Estonia*. Prieiga per internetą: <http://www.einst.ee/society/neducation.htm>. Žiūrėta: 2001 01 20.

4 PRIEDAS. LENTELĖS, GRAFIKAI IR SCHEMOS

Lentelės, grafikai, schemos, paveikslai, žemėlapiai gali būti tekste bei prieduose. Visos lentelės, grafikai bei schemos turi turėti pavadinimus ir numerius. Lentelių, grafikų, schemų numeracija yra atskira. Lentelės pavadinimas rašomas mažosiomis raidėmis virš lentelės, sulygiuojamas kairiojoje pusėje. Numeris rašomas prieš lentelės pavadinimą. Po lentelė mažesniu šriftu (11 p.) nurodomi šaltiniai, kuriais remiantis ji sudaryta. Pavyzdžiui, lentelė (grafikas, schema, diagrama) sudaryta remiantis: Tarnautojų registro duomenys 1995–2002 m. Jei lentelių ar (ir) grafikų yra daugiau nei penki, galima sudaryti atskirą jų sąrašą ir pateikti prieš įvadą.

Lentelių negalima skaidyti į du ar daugiau puslapių. Didelės lentelės pateikiamos prieduose.

1 pavyzdys

1 lentelė. Kampanijų poveikių įvairovė

	Apgalvoti / tiksliniai poveikiai	Neapgalvoti / netiksliniai poveikiai
Mikropoveikiai	Individualūs: Žinių gavimas Suvokimo pokyčiai Mobilizacija Aktyvinimas Įtikinimas Pastiprinimas Perviliojimas	Žinių gavimas Suvokimo pokyčiai (De)motyvavimas Palaikymas / susvetimėjimas
Makropoveikiai	Sėkmė rinkimuose Darbotvarkės nustatymas Viešųjų debatų formavimas Visuomenės žinios, informuotumas	Elito atsakomybės sumažėjimas (De)legitimacija (De)mobilizavimas Elito transformacija Partijos transformacija

Šaltinis. Sudaryta pagal: Farrell, David M.; Schmitt-Beck, Rudiger, eds. *Do Political Campaigns Matter?* London, New York: Routledge, 2002, 13.

2 pavyzdys

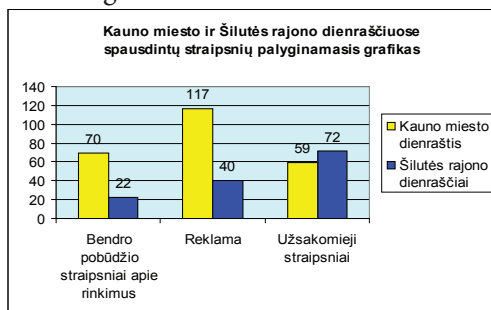
1 schema. Konflikto fazės

Šaltinis. *Conflict Prevention Web. Understanding Conflict and Peace.* Prieiga per internetą: http://www.caii.com/CAIISTaff/Dashboard_GIROAdminCAIISTaff/Dashboard_CAIIAdmin-Database/resources/ghai/understanding.htm. Žiūrėta: 2006 12 20.¹³²

3 pavyzdys

1 grafikas. Kauno miesto ir Šilutės rajono dienraščiuose spausdintų straipsnių palyginamasis grafikas

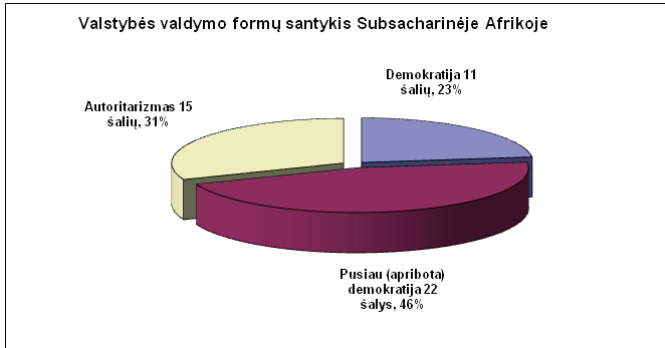
Šaltinis. I. Daugalaitės atlikto tyrimo duomenys.¹³³

¹³² Žr. Paluckaitė, R. *Antrasis Kongo pilietinis konfliktas: išorinių aktorių vaidmuo*. Bakalauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007. P. 10.

¹³³ Žr. Daugalaitė, I. *Savivaldybių tarybų rinkimų kampanijų ypatumai: 2007 m. rinkimų kampanijos Kauno miesto ir Šilutės rajono atvejai*. Bakalauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.

4 pavyzdys

2 grafikas. Valstybės valdymo formų santykis Subsacharinės Afrikos valstybėse 2007 m.

Šaltinis. Sudaryta pagal: *Freedom House's Annual Global Survey. Freedom in the World 2007*. Prieiga per internetą: http://www.freedomhouse.org/uploads/press_release/fiw07_charts.pdf. Žiūrėta: 2007 01 20.¹³⁴

¹³⁴ Žr. Visockytė, E. *Nuo vienpartinės link daugiapartinės sistemos: Tanzanijos ir Zambijos atvejai*. Bakalauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.

5 PRIEDAS. LENTELIŲ IR GRAFIKŲ SĄRAŠAS¹³⁵

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Demokratizacijos bangos pagal S. P. Huntington	5
2 lentelė. Partinės sistemos tipologija pagal G. Sartori	7
3 lentelė. Zambijos rinkimų į Nacionalinę Asamblėją rezultatai	25
4 lentelė. Tanzanijos rinkimų į Nacionalinę Asamblėją rezultatai	26
5 lentelė. Tanzanijos partinės sistemos stabilumą nusakantys bruožai	30
6 lentelė. Zambijos partinės sistemos stabilumą nusakantys bruožai	33
7 lentelė. Tanzanijos prezidento ir parlamento rinkimų vertinimas	45
8 lentelė. Zambijos prezidento ir parlamento rinkimų vertinimas	47
9 lentelė. Partinės sistemos institucionalizacijos laipsnis	55

Grafikų sąrašas

1 grafikas. Subsacharinė Afrika: režimų tipai, 1946–2003	6
2 grafikas. Valstybės valdymo formų santykis Subsacharinės Afrikos valstybėse, 2007 m.	8
3 grafikas. Politinių teisių ir pilietinių laisvių kaita Zambijoje, 1980–2006	25
4 grafikas. Politinių teisių ir pilietinių laisvių kaita Tanzanijoje, 1980–2006	27
5 grafikas. Valdymo pokyčiai Zambijoje ir Tanzanijoje, 1961–2003	56

¹³⁵ Visockytė, E. *Nuo vienpartinės link daugiapartinės sistemos: Tanzanijos ir Zambijos atvejai*. Bakalauro darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.

Unikaitė-Jakuntavičienė, Ingrida; Rakutienė, Sima

Politikos mokslų rašto darbų rengimas / Ingrida Unikaitė-Jakuntavičienė, Sima Rakutienė. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2015. – 122 p., iliustr.

ISBN 978-609-467-165-4 (internetinis)

Ši mokomoji knyga yra tarsi antrasis papildytas 2009 m. išleistos metodinės priemonės leidimas. Mokomąją knygą sudaro šešios pagrindinės dalys. Knygos pabaigoje, priedų skyriuje, galima rasti įvairių pavyzdžių. Tikimės, kad ši mokomoji knyga padės atsakyti į klausimus, iškylančius rašant įvairius rašto ir baigiamuosius darbus, ir bus naudinga pagalbininkė kiekvienam politikos mokslų studentui – tiek pradedančiam, tiek baigiančiam studijuoti.

Politikos mokslų rašto darbų rengimas

Mokomoji knyga

Ingrida Unikaitė-Jakuntavičienė, Sima Rakutienė

Redaktorė Simona Grušaitė

Viršelio dailininkė, maketuotoja Rasa Švobaitė

Užsakymo Nr. K15-078.

Išleido: Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 52, LT-44248 Kaunas.

www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt